UNIVERZITET U SARAJEVU

FAKULTET POLITIČKIH NAUKA

ODSJEK POLITOLOGIJA

KULTURA LOKALNE ZAJEDNICE U ITALIJI: MULTIKULTURALIZAM S ASPEKTA SOCIJALIZACIJE DOSELJENIKA IZ BALKANSKIH ZEMALJA

-MAGISTARSKI RAD-

Sarajevo, septembar 2021. godine.

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK POLITOLOGIJA

KULTURA LOKALNE ZAJEDNICE U ITALIJI: MULTIKULTURALIZAM S ASPEKTA SOCIJALIZACIJE DOSELJENIKA IZ BALKANSKIH ZEMALJA

-MAGISTARSKI RAD-

Kandidatkinja:
Alma Brkić
Indeks broj: 470

Mentor:
Prof.dr.Sarina Bakić

Sarajevo, septembar 2021. godine.

SAŽETAK

U ovom radu govorimo o kulturi lokalne zajednice u Italiji, sa aspekta multikulturalizma i odnosa spram doseljenika sa Balkana. Nadalje, predmet istraživanja obuhvata i analizu lokalne samouprave u Italiji, a što podrazumijeva i određen historijski osvrt na razvoj Italije kao zemlje i odnos spram manjina i drugih naroda, posebno onih koji dolaze iz Bosne i Hercegovine i zemalja Balkana, a kako bi uvidjeli da li i u kojoj mjeri oni koji dolaze na rad ili da žive u Italiju mogu biti zadovoljni onim što data zajednica nudi, te da li se u bilo kojem smislu osjećaju podređeno u odnosu na one koji su građani Italije.

Ključne riječi: Italija, analiza, socijalna, struktura, kultura, asimilacija, Bosna i Hercegovina, Balkan, Srbija, Hrvatska, prilagođavanje, akulturacija;

Sadržaj

SAŽETAK **3**

I DIO: METODOLOŠKI OKVIR RADA **8**

Predmet i obrazloženje teme 8

Hipotetički okvir 10

Glavna hipoteza 10

Pomoćna hipoteza 10

Metode i tehnike 11

Kategorijalni pojmovni sistemi 13

II DIO: REPUBLIKA ITALIJA **23**

Republika Italija 23

Historija Italije 23

Stari vijek 25

Srednji vijek 25

Prvi svjetski rat 25

Fašistički režim 25

Moderna Talijanska država (od 1946.) 26

Politika 26

Geografija 27

Položaj 28

Geologija i reljef 29

Vode 30

Klima 30

Regije 31

Privreda 33

Stanovništvo 34

Jezik 35

Religija i kultura 35
Italija i njegovanje sekularizma u teoriji i praksi 37
Posljedice sekularizacije 38
Odnos crkve i države kroz historiju 38
III DIO: MULTIKULTURALIZAM I SAVREMENE TEORIJSKE ODREDNICE 41
Definiranje pojmova i multikulturalizam u političkoj teoriji i svi njegovi elementi 41
Liberalni multikulturalizam Willa Kymlicke 41
Teorijski aspekt Brian Barrya i egalitarna kritika multikulturalizma 43
Aspekti politika razlike i Iris Marion Young 45
Teorija moralnog ugovora Bhikhu Parekha 48
Glavni aspekti u kritici multikulturalizma 49
Kosmopolitsko viđenje kulture 49
Asimilacija vs. Tolerancija: indiferentnost ili prilagođavanje 50
Desna i radikalna stremljenja 51
IV DIO: EMPIRIJSKA ANALIZA PODATAKA 54
Uzorak 54
Analiza 54
Diskusija 68
V DIO: KOMPARATIVNI TEORIJSKI PRIKAZ- REPUBLIKA ITALIJA I PONAVLJANJE GREŠAKA BIVŠE JUGOSLAVIJE 72
Između evropskog identiteta i primordijalnog tumačenja nacije 72
Moderno tumačenje i zagovori povratku jačanja nacije 74
Savremena Italija i povratak neofašizmu: od teorijskih spoznaja do praktičnog stranačkog djelovanja 76
Analiza u pouke za R. Italiju iz pogrešno koncipiranih postavki jugoslovenske nacije 77
Nacije kao pandam kosmopolitizmu iz perspektive konfliktnosti 78
Konkretna kretanja R. Italije u neofašizam 87
Multikulturalizam Italije na marginama političkog diskursa 89

ZAKLJUČAK ..... Error! Bookmark not defined.

LITERATURA **91**

Knjige 95

Članci 102

Internetski izvori 102

Online dostupni zakoni i dokumenti iz baza podataka 104

POPISI **106**

Grafikoni 106

Slike 106

Tabele i grafikoni 107

PRILOZI **108**

Biografija kandidata 108

ZAHVALNICA **109**

I DIO: METODOLOŠKI OKVIR RADA

Predmet i obrazloženje teme

U radu se bavimo kulturom lokalne zajednice u Italiji. Naime, istražujemo da li je i u kojoj mjeri italijanska kultura otvorena prema multikulturalnosti, da li su useljenici sa Balkana prihvaćeni među građanima Italije ili spram istih bivaju postavljeni određeni zahtjevi za prihvatanjem određenih običaja i tradicija, te u kojoj mjeri i da li isti prerastaju u pokušaj asimilacije. Ujedno baveći se pitanjem Italije, definiramo određena teorijska zapažanja prema kojima „multikulturalizam predstavlja odnos prema manjinskoj grupi uključujući manjinsku reprezentativnost i prava, prava migranata, prepoznatljivost nacionalnih manjina, kulturnu raznolikost, ali mnoge vlade se susreću s problemima jer ne postoji jedinstveni put u ovom području (Kelly, 2002: 14).

Nadalje, predmet istraživanja obuhvata i analizu lokalne samouprave u Italiji, a što podrazumijeva i određen historijski osvrt na razvoj Italije kao zemlje i odnos spram manjina i drugih naroda, posebno onih koji dolaze iz Bosne i Hercegovine i zemalja Balkana, a kako bi uvidjeli da li i u kojoj mjeri oni koji dolaze na rad ili da žive u Italiju mogu biti zadovoljni onim što data zajednica nudi, te da li se u bilo kojem smislu osjećaju podređeno u odnosu na one koji su građani Italije.

Poseban aspekt istraživanja jeste i multikulturalizam, odnosno prilagođavanje onih koji dolaze u Italiju na način i stil života u skladu sa normama i pravilima kulture u italijanskoj lokalnoj upravi, a u vrijeme pandemije Covid 19. Naime, imajući u vidu činjenicu prema kojoj turizam i ugostiteljstvo bilježe pad, a prihodi su se smanjili za preko 40 milijardi eura u prvom kvartalu 2020.g. u poređenju sa istim periodom prethodne godine. Hotelski i ne hotelski smještaj doživio je najveći gubitak. Očekuje se da će se prihodi ovog sektora smanjiti za 13 milijardi eura u poređenju sa prvim kvartalom 2019.g., kada su smeštajne jedinice ostvarile prihod od oko 17 milijardi eura. Samo u turizmu, procjenjuje se pad prihoda od 70 od sto u 2021, a u odnosu na onaj od prije pandemije.[1] Ovaj aspekt odabrali smo jer smatramo da mnogo uposlenih useljenika sa balkana u Italiji, pronalazi posao u sektoru turizma, ugostiteljstva i usluga.

[1] https://api.pks.rs/storage/assets/Republika%20Italija21.pdf

Neizostavno je spomenuti i teorijsku komponentu istraživanja. Na tom tragu analizirat ćemo italijanske i evropske autore i teoretičare koji govore o uređenju društva i multikulturalizma, te nasljeđu Italije,. U ovom radu takvo prošireno shvaćanje kulture neće biti predmet analize, već naglasak konkretno na lokalnu zajednicu i korelaciju sa iskustvima doseljenika posebno iz BiH, a potom i zemalja iz okruženja. Opseg pojma multikulturalizma je puno dublji i uključuje ekonomske interese i političku moć odnosno ekonomsko-političke nedostatke koji su rezultat marginalizacije neke kulturne grupe (Song, 2016). Analizirajući dostupne izvore, a polazeći s liberalnog stajališta, teoretičar multikulturalizma Will Kymlicka (2003: 183) smatra kako obuhvatna teorija pravednosti u multikulturalnom društvu treba uključivati opća prava pripisana svim pojedincima, ali i određena grupno-diferencirana prava. U tom svjetlu nas interesuje da li se bosanskohercegovački građani koji žive i rade u Italiji osjećaju dobrodošlim, da li je radna atmosfera opterećena etničkim porijeklom, kulturom i sl. Imajući navedeno u vidu, pronalazimo i činjenicu da Brian Barry daje značajan doprinos raspravi o multikulturalizmu koji je evidentan u cijeloj EU, sa naglaskom na islamofobiju društva. Upozorava kako Europom kruži «bauk neumjerenog nacionalizma, prekomjerne etničke samosvijesti i zanesenosti onime što ljude razdvaja nauštrb onoga što ih povezuje» (Barry, 2006: 3).

Konkretno posmatrajući Italiju, Barry želi pokazati da se upravo takvom politikom nasilne asimilacije u kulturu „putem društvenih normi i pravila“, ne mogu ozbiljiti prava na jednakost i slobodu. On zastupa liberalnu državu u kojoj je jednakost pred zakonom najbolji način pomirenja kulturnih razlika. «Liberali se moraju zalagati za prava onih koji žele doseći individualne ciljeve samorazvoja» (Barry, 2006: 78). Kritiku liberalne opcije da je «asimilacionistička» i da ne dopušta identitetima da se razviju u svojoj punoj moći, autor poriče navodeći upravo primjer religije i njezine depolitizacije kao krucijalne.

U radu ćemo posmatrati i jednakost šansi italijana i onih koji su „došli“ u Italiju raznim povodima i iz različitih zemalja. Kao što stjecanje novog identiteta ne mora nužno i apriori zahtijevati potpunu akulturaciju, ono ne mora zahtijevati ni odustajanje od starog identiteta. Preliminarno istraživajući ovu temu za potrebe prijave master teze, pronašli smo i zapažanje Zolberga koji «smatra kako ne bismo smjeli o stvaranju identiteta razmišljati kako se novi identitet stječe na račun izvornog, već da bismo trebali priznati jedinstveno ljudsku sposobnost za dodatne identitete, koja se očituje u sposobnosti svakog člana vrste da nauče i govore više jezika, te za promjenu mnogih aspekata sebe» (Zolberg u Berry, 2006: 97).

Činjenica je da: „Islam je najveća vjerska manjina u državi.“[2]

Na kraju i „s egalitarnog liberalnog stajališta, bitne su jednake šanse. Ako jedinstvena pravila stvaraju jednak niz izbora, onda su i šanse jednake“ (Barry, 2006: 38). Jednakost šansi, kao kriterij procjenjivanja egalitarnog liberalnog društva, podrazumijeva da bi «svi trebali imati šansu naučiti glavni jezik zemlje, postići uspjeh u obrazovanju na tom jeziku i zaposliti se na temelju tih kvalifikacija bez diskriminacije» (Barry, 2006: 128).

Hipotetički okvir

Glavna hipoteza

1. H1. Kultura lokalne zajednice u Italiji dosta je homogena, ali ujedno otvorena za upoznavanje drugih kulturnih zajednica koji se vremenom integrišu kao građani Italije.

Pomoćna hipoteza

- Ph.1. postoji izuzetno jaka negativna korelacija veza između italijanskih građana i doseljenika, te osjećaja ugroženosti u odnosu na domicijelno stanovništvo kada je u pitanju mogućnost napredovanja u lokalnoj zajednici ili kompaniji, ujedno, sa rastom godina staža, slaganje sa ovom tvrdnjom opada, čak u većem intenzitetu nego je to slučaj bio sa uslovima rada.
- Ph.2. Ispitanici porijeklom iz BiH i država balkana, a koji rade u Italiji, se slažu sa tvrdnjom da se na njihovim radnim mjestima njeguje kulturna baština države u kojem su zaposleni.
- Ph.3. Kultura lokalne zajednice u Italiji obiluje multikulturalnim vrijednostima, ali ujedno postoji jaka negativna korelacija između iskustva doseljenika na radu u Italiji i slaganja sa tvrdnjom da se ispitanici koji su zaposleni u Italiji u odnosu na domicijelno

[2] https://balkans.aljazeera.net/teme/2018/9/27/italijanski-muslimani-uznemireni-prijetnjama-vlasti (Pristupljeno: 05.03.2021).

stanovništvo osjećaju u podređenom položaju kada su u pitanju uslovi rada i opći odnos rukovodećeg menadžmenta.

Metode i tehnike

U toku istraživanja i zaključivanja pri izradi ovog magistarskog rada bit će korištene različite naučne metode od kojih su navedene osnovne: Statistička metoda će biti korištena za provođenje cjelokupne statističke analize u radu, primjenu i analizu statističkih metoda i modela, grafičko i tabelarno predstavljanje podataka, rezultata i izvođenje zaključaka, te tumačenje rezultata statističke analize i drugo. Pored navedenog, tokom pisanja rada proučavala se različita znanstvena i stručna literatura te su se koristili odgovarajući sekundarni izvori podataka. Također, korištene su različite statističke metode. Korištena je induktivna metoda kojom se analizom pojedinačnih činjenica i zapažanja konkretnih slučajeva dolazi do zaključka o općem sudu i do općih zaključaka, te deduktivna metoda kojom se na temelju poznavanja općih znanja donose pojedinačni zaključci i spoznaje. Uz pomoć metode analize koja podrazumijeva znanstveno istraživanje raščlanjeni su složeni pojmovi, sudovi i zaključci, na njihove jednostavnije sastavne dijelove i elemente. Korištenjem metode sinteze postiže se suprotno od metode analize, dakle pomoću jednostavnijih sudova se dolazi do složenijih zaključaka. Korištena je i metoda komparacije, te metoda dokazivanja kojom se utvrđuje istinitost pojedinih spoznaja. U radu je korišteno grafičko i tabelarno prikazivanje podataka.

Stoga, u znastvenom istraživanju, formulaciji i prezentaciji rezultata istraživanja u master tezi koristit će se odgovarajuće kombinacije brojnih **općih znanstvenih metoda**, kao što su:

(a) analitičko- sintetička metoda primjenjivat će se u svim fazama istraživanja.
(b) statistička metoda bit će korištena uz ograničenja uvjetovana istraživanjem isključivo kvantitativnih sadržaja. Primjenom ove metode kvantificirat će se saznanja o prostornim, vremenskim angažiranjima vezanim za rezultate koje posmatramo, u našem slučaju kulturu lokalne zajednice u R. Italiji i utjecaj na kulturu i živote onih koji nisu po rođenju Italijani, već su prevashodno došli iz Bosne i Hercegovine i zemalja regiona. Također, primjena ove metode bit će u kvantitativnoj obradi podataka, dobijenih eventualnom anketom, ali i sagledavanja drugih pokazatelja uticaj formiranja stavova manjina i drugih determinirajućih

vrijednosti po društvo. Sporedna primjena statističke metode bila bi u obradi podataka dobijenih analizom sadržaja;

(c) komparativnom metodom bit će sagledani različiti pristupi u razmatranju navedene problematike i vršit će se međusobno uspoređivanje formalnih i sadržajnih svojstava, sličnosti i razlike, prednosti i nedostaci u radu kako određenih policy makersa, tako i drugih subjekata prilikom sistemske društvene eventualne degradacije manjinskih grupa, drugih naroda i nacija.

(d) Metoda dedukcije koristit će se prije svega kako bi se na osnovu općih znanja o upravljanju i principima mogli dovesti zaključci vezani za temu istraživanja i pokazatelja u Italiji. Ova metoda se može koristiti i za provjeravanje hipoteza tako da nam u ovom slučaju može biti bitna.

Posebne metode koje će se koristiti u ovom istraživanju su:

(a) Metoda studije slučaja

(b) Analiza

(c) Sinteza

(d) Klasifikacija kao znanstvena metoda bit će korištena tokom sređivanja i obrade podataka i izrade saopćenja radi definiranja i sistematizacije svih pojmova. Povratnom spregom nakon istraživanja primjenom ove metode moguća je provjera operacionalnog određenja predmeta istraživanja i svake pojedinačne hipoteze;

(e) Generalizacija, kao znanstvena metoda, bit će korištena kako bi se formirao opći stav o doprinosu koji određene teorije daju na polju istraživanja, a sprovođenjem određenih djelovanja koje imaju utjecaj i daju određen sociološki kontekst uticaja lokalne zajednice na manjinske grupe naroda sa Balkana;

Znanstvena građa koja će se koristiti pri izradi master teze temeljit će se, prije svega, na:

- primarnim podacima dobijenim kroz provedene neposredne istraživačke aktivnosti (empirijski aspekt istraživanja) putem studija slučaja i ankete po potrebi;
- relevantnoj naučnoj literaturi (teorijski aspekt istraživanja) i
- sekundarnoj literaturi iz brojnih izvješća, novinskih natpisa, kako iz Bosne i Hercegovine, tako i iz inozemstva.

Kategorijalni pojmovni sistemi

Demos (grč. demos), u staroj Grčkoj „narod“, tj. dio stanovništva prvotno za razliku od aristokratije, a kasnije svi slobodni građani koji su imali sva politička prava. Osnovni supstrat poimanja naroda u kontekstu nacije kao političke zajednice. Širi pojam od etnosa.

Etnos (grč. ethnos – koji pripada narodu, narodni), narodnosni; po narodnosti; koji se odnosi na narod; povezan s pripadnošću nekom narodu; ***etnička grupa*** - grupa ljudi iz istog naroda, koja ima iste običaje, kulturu, tradiciju i jezik.

Građanski (pridjev od imenice *građanin*), opisuje političko i ustavno načelo koje središnjim subjektom političkog života drži individuu, pojedinca koji je temeljni nosilac suvereniteta i poštovanje čije volje je ključni preduslov vladavine demokratskih vrijednosti u jednom društvu. Građanski princip uređenja društva podrazumijeva konstitucionalizam, zaštitu privatnog vlasništva, ljudska prava i slobode i druge vrijednosti proistekle iz liberalnog političkog svjetonazora. Predominacija građanskog principa prvi put je ustanovljena Francuskom buržoaskom revolucijom, a *manifestom* ovog načela se može smatrati „*Društveni ugovor*“, J. J. Rusoa.

Konflikt – sukob, spor, borba suprotstavljenih ideja, društveno-političkih vrijednosti ili moralnih načela. Teško neslaganje, od čijeg stepena zavisi i karakter samog konflikta i njegova gradacija na društvenom planu (blokada institucija, konflikt unutar ili oko režima, realni ili apstraktni konflikt, rat u svim svojim različitim formama i sl.).

Nacija – specifičan oblik trajne ljudske zajednice u kojoj se na širem društvenom planu ostvaruje nužni stepen kompleksne ekonomske, političke i kulturne integracije društvenog života. Postoje različite teorijske koncepcije nacije, pri čemu su u najizrazitijoj diskrepanciji *etnička teorija nacije* i *politička teorija nacije*, s obzirom da prva favorizira etnički, a druga građanski/državljanski faktor u njenoj integraciji.

Nacionalizam – znači najprije odanost svojoj naciji koja može dosezati do žrtvovanja individuuma stvarnim ili imaginarnim interesima nacije. Ova odanost često može da preraste u fanatizam i spremnost da se u ime nacije počini svakojaka nepravda, pa i zločin. Pretjerana odanost svojoj naciji izražava se, prije svega, u uvjerenju i ideološkom širenju takvog uvjerenja da je sopstvena nacija najviša vrijednost pred kojom treba da izblijede vrijednosti drugih, posebno susjednih i rivalskih nacija. Evropska historija je puna takvih primjera, sve do fašističkih i nacional-socijalističkih oblika. Ovi oblici su primjer nacionalizma kao šovinizma. Preoblici nacionalizma su odnosi Grka i Rimljana prema "varvarima", bijelih kolonizatora

Amerike i Afrike prema "indijancima" i crncima, nacista prema Jevrejima i Slovencima, kao i sve vrste nacionalne diskriminacije.

Primordijalan (*lat.* primordium – početak), prvobitan, praiskonski, prapočetan, fundamentalan, osnovni i dr. U društvenim naukama, ovim izrazom se označavaju one društevene pojave koje su prevaziđene i svojstvene ranijim epohama ljudske civilizacije, a koje, može biti, egzistiraju i u aktuelnom času, suprotstavljajući se principima modernosti.

Srbi **–** jedan od tri konstitutivna naroda u BiH. Od polovine 19. vijeka, pod uticajem institucionalnih i vaninstitucionalnih težnji iz Srbije, etničko opredjeljenje koje prihvata većina bh. pravoslavaca, što je kao praksa zaživjelo do danas.

Ustav – najviši pravni akt ili skup pravnih akata kojima se uređuju norme i načela uređenja jedne države, ustroja njene političke vlasti i institucija političkog sistema. Bosna i Hercegovina nema tradiciju vlastite, autentične konstitucionalne prakse, jer je nerijetko bila primorana na egzistiranje unutar nametnutog, konsocijacijskog ustavnog okvira, koji je uvažavao mnoštvo suprotstavljenih međunarodnih i unutrašnjih interesa.

Etnologija (grč. ethnos, narod, pleme, mnoštvo) je nauka o narodu koju neki naučnici nazivaju i socijalna antropologija. Njen predmet je opisivanje i analiza struktura i predstava koje su uglavnom svojstvene primitivnim i arhaičnim društvima, društvima sa pretežno seoskim načinom života i običajnosti. Etnologija istražuje život zajednice po porijeklu, krvnom srodstvu, plemenskoj ili klasnoj pripadnosti, predanju, jeziku i kulturi uopšte. U širem smislu, etnologija se bavi i izučavanjem problematike nacija. Za razliku od etnologije, etnografija opisuje simbolična svojstva etnosa ili naroda, njegovu nošnju, oruđa kojim se služi i mjesta stanovanja i prebivanja. Njemački nacizam i rasizam je probleme etnologije pretvarao u probleme političke etnologije. Dok se opća etnologija bavi samo narodnim životom i funkcijama, politička etnologija se bavi temama kao što su političko jedinstvo, narodna svijest, narodni samoosjećaj, narodno ograničavanje od ostalih stranih grupa, te se u miru i u ratu obračunavana sa tim grupama političkom ekspanzijom. Obračun sa stranim zajednicama je središnji problem nacistički shvaćene političke etnologije. Odatle su pitanja rata njena osnovna pitanja.

Narod – se danas često poistovjećuje sa nacijom. U antici, najprije u Grčkoj, narod (***demos***) značio je slobodan, siromašan dio članova polisa. Kod Rimljana je narod (***populus***) značio politički aktivno stanovništvo u koje je ubrajan i siromašan slobodan dio naroda (***plebs***). Vijekovima je pojam narod označavao siromašne slojeve i klase. Za te slojeve i klase u latinskom jeziku je postojao pogrdan izraz ***vulgus***. Sve do revolucionarne 1848. Godine

vladavina naroda (demokratija) imala je značenje vlasti slobodne i siromašne većine, kako ju je odredio još Aristotel u svojoj "Politici". Pod pojmom narod obuhvata se i stanovništvo koje živi na određenom prostoru (populacija, etnos).

Etnocentrizam – Svaka kultura ima vlastiti uzorak ponašanja, koji se ljudima s drukčijim podrijetlom čini stranim. Ako ste putovali u inostranstvo, vjerovatno znate osjećaj koji nastaje kada se nađete u nekoj novoj kulturi. Aspekti svakodnevnog života za koje ste nesvjesno smatrali da su razumljivi sami po sebi na temelju vlastite kulture ne moraju biti dio svakodnevnice u drugim dijelovima svijeta. Čak i u zemljama koje imaju isti jezik svakodnevne navike, običaji i ponašanje mogu biti potpuno različiti. Izraz kulturni šok potpuno je primjeren! Kada urone u novu kulturu, ljudi se često mogu osjećati dezorijentirani. To je zato što su izgubili poznate referentne tačke koje im pomažu razumjeti svijet oko sebe, a još se nisu naučili snalaziti u novoj kulturi. Kulture je, izvana gledano, teško razumjeti. Teško razumijemo prakse i vjerovanja ako su odvojeni od širega kulturnog konteksta čiji su dio. Ključna je pretpostavka sociologije da kulturu treba proučavati unutar njezina značenja i vrijednosti. Tu ideju obično zovemo kulturnim relativizmom. Sociolozi pokušavaju izbjegavati etnocentrizam, odnosno praksu da se druge kulture prosuđuju na temelju usporedbe s vlastitom kulturom. Kako se kulture bitno razlikuju, ne moramo se čuditi šta je ljudima koji dolaze iz jedne kulture često vrlo teško prihvatati ideje i ponašanja neke druge kulture.

Fašizam – (lat. Fascis, svežanj, snop; svežanj pruća sa sjekirom u sredini je znak krivičnog pravosuđa i simbola vlasti koji su nosili liktori u starom Rimu) je desničarski pokret, koji je pod vodstvom nekadašnjeg socijaliste Benita Musolinija 1922. Godine osvojio (pohod na Rim) vlast i Italiji i između dva rata i za vrijeme Drugog svjetskog rata postao simbol totalitarističkih desnih režima u Evropi. Sa oznakom svežnja pruća i sjekirom, fašizam je nastojao da poslije Prvog svjetskog rata vrati Italiji slavu staroga Rima, i to osvajačkim ratovima i unutrašnjom totalitarističkom diktaturom. Premda je osvojio najprije vlast u Italiji, a zatim, u obliku nacionalsocijalizma, i u Njemačkoj, fašizam nije bio samo italijanski i njemački proizvod nego pojava koja se između dva svjetska rata proširila po Evropi. Poslije građanskog rata u Španiji. A još ranije u Portugaliji, ispoljili su se razni oblici fašizma na evropskom kontinentu, da bi, uporedo sa nacifašističkim osvajanjima, postepeno preuzimali vlast, naročito u srednjoj Evropi. Kao skriveni prethodni elementi fašizma mogu se navesti oni društveni slojevi koji predstavljaju antiliberalne elemente evropskih društava, prije svega ostaci agrarne aristokratije i malograđanstva koji su ispoljavali autoritarne težnje. Dobro je zapaženo da je plodno tlo desničarskih struja bilo u onim društvima koja su nastojala da se modernizuju a da istovremeno

ne mijenjaju društvenu strukturu. Fašistički režimi su se služili industrijalizacijom i industrijskim sredstvima moći da bi se učvrstili na vlasti. Ovoj modernizaciji išao je u susret iracionalni sistem vrijednosti zasnovan na svakojakim rasnim i drugim predrasudama. U shvatanju svijeta preovladavala je "buržoaska antiburžoaznost": vođena je borba protiv industrijskog društva industrijskim sredstvima u industrijskoj epohi. Za fašističke pokrete su veliki značaj imali politička simbolika i masovni ritualni skupovi kojima se postizalo disciplinovanje propagandom i manipulacijom zavođenih masa. Suprotno liberalnom načelu kapitalizma koji počiva na tržišnoj privredi i parlamentarnoj demokratiji, fašizam se oslanja na monopol masovnih komunikacija, prije svega radija, za osiguranje prevlasti nad masama i za funkcionisanje organizovanog kapitalizma. Fašistički individuum se odlikuje sadomazohističkim svojstvima: on se divi autoritetima i teži da im se potčini, a istovremeno nastoji da sam bude autoritet i da druge podredi sebi. Agresivnost fašističke ideologije iskazuje se u njenoj predstavi "neprijatelja" i ideologiji obračunavanja sa tuđim nacionalnim grupama (antisemitizam je paradni primjer). Fašistička ideologija se u cjelini oslanja na organizaciju totalitarne stranke kojoj je podređen svjekolik život u državi, jer je sama država postala puko oruđe fašističke (nacističke) stranke. Krajnja konsekvencija fašističke indoktrinacije je organizacija totalne vlasti nad dušama, a krajnja posljedica fašističke politike i fašističkog poretka je totalna mobilizacija za totalni rad.

Ideologija – (grč. Ideja, lik, oblik, prilika, izgled i logos, riječ, učenje) doslovno znači učenje o idejama, mada je značenje ovog pojma mnogo složenije. Riječ ideologija prvi je upotrijebio Destit de Trasi (1754-1836) u spisu "Elementi ideologije" ("Les elements d'ideologie' Paris 1801). On kaže "Ovu nauku možemo nazvati ideologijom, ukoliko obraćamo pažnju samo na predmet; općom gramatikom, ukoliko vodimo računa samo o sredstvu, i logikom, ukoliko imamo u vidu samo cilj....Izgleda mi da je ideologija generički izraz, zato što nauka o ideologijama uključuje nauku o njihovom izražavanju i nauku o njihovom izvođenju." Za D. de Trasija ideologija je bila nauka koja treba da opisuje porijeklo i obrazovanje ideja. Kao sljedbenik prosvjetiteljstva, De Trasi je pomišljao da bi prenošenje ideja iz tačnih, prirodnih nauka pomoglo racionalnoj organizaciji društva i države. Ali, u tome je Napoleon vidio opasnost za svoj bonapartički režim, te je "ideologije" smatrao svojim protivnicima i suzbijao njihov uticaj. Međutim, i prije De Trasija, u učenju o idolima (varkama) engleskog filozofa Frensisa Bekona (1561-1626) istraživači ideologije, posebno Karl Manhajm, vidjeli su jednog od začetnika moderne koncepcije ideologije koji je pokušao da izvore zabluda otkrije u pogrešnim saznanjima prirode. Idoli znače "likove lažnih svetaca". Bekon je razlikovao četiri

vrste idola: 1. idola tribus (varka roda) sadrži sve zablude kojima nas ljudska priroda može zavesti. Tako je, na primjer, ljudski duh sklon tome da u stvarima zamišlja viši stepen reda i pravilnosti nego što u njima stvarno postoji; 2. idola specus (varka pećine) kojom Bekon, pomoću poznate parabole o pećini iz Platonove "Države", označava zablude koje nastaju iz posebnih sklonosti, vaspitanja ili položaja pojedinih ljudi. Ovih zabluda može biti koliko i pojedinaca; 3. idola fori (varka trga) nastaje iz donošenja i međusobnog druženja ljudi, pri čemu jezik igra naročitu ulogu kao sredstvo međusobnog saobraćaja. Tako se, na primjer, pojam može zamijeniti običnom riječju; 4. idola theatri (pozorišna varka) potiče iz suženog gledišta koje dolazi iz dogmatskih pouka i pravila filozofije, osobito one stare koja vjeruje da obuhvata stvarnost, iako ta stvarnost liči na pozorište. Bekon vidi dvostruki zadatak filozofije, negativan i pozitivan. Negativan se sastoji u tome što ona čisti razum od "idola", dok je pozitivan sadržan u iznalaženju tačne naučne metode, posebno u indukciji. Tako se problem ideologije pretače u problem istine, ili se sa njom isprepliće. Bekonovo učenje o "idolima" je u potonjim vijekovima korišteno u borbi sa tradicionalizmom ukorijenjenim u crkvi i državi, posebno od strane predstavnika prosvjetiteljstva. Francuski filozofi Helvecije i Holbah u XVIII vijeku ustali su protiv predrasuda, obmana i lukavstava francuskog staleškog društva prije Revolucije. Helvecije je ukazao na društvenu uslovljenost ideja i predstava pošto se one zasnivaju na interesima, samoljublju i vlastoljublju. Time je ukazao na opterećenost saznanja interesima. Nadahnut optimizmom prosvjetiteljstva, bio je uvjeren u objektivnu moć saznanja, neuslovljenog interesima. Smatrao je da su svi ljudi prirodno sposobni za objektivno saznanje, a u tome su sprečavani samo interesima moći i vlasti crkve i države. Za Holbaha je religija bila instrument vlasti kojoj služi vlastoljubivo sveštenstvo i njegova obmanjivačka djelatnost. Na tragu prosvjetiteljstva, posebno francuskih enciklopedista Helvecija i Holbaha, Karl Marks je u XIX vijeku izgradio svoje shvatanje ideologije kao "pogrešne svijesti". Suočavajući se sa savremenim vladajućim mnjenjima u filozofiji i političkoj ekonomiji, osvojio je samostalnost ideja u društvenom životu. Ideologija je društveno nužan period koji proističe iz odnosa u proizvodnji. Ideologija kao "pogrešna svijest" posljedica je podjele rada koja je rastavila prvobitnu istovjetnost mišljenja i djelovanja. Odatle su odnosi u društvu "postavljeni na glavu" kao u kakvoj camera obscura. Odnos svijeta i svijesti je iskrivljen, pa se stoga (nužno) dešava da se svijest penje "sa zemlje na nebo" i stvara "samostalno carstvo u oblacima". Ovo osamostaljenje svijesti od svijeta, odvajanja neba od zemlje, posljedica je otuđenja (i "postvarenja") u oblasti materijalne proizvodnje ljudskog života. Podjela rada na materijalni i duhovni čini to da "svijest može stvarno uobraziti da je nešto drugo, a ne svijest o postojećoj praksi, da stvarno nešto predstavlja, a ne da predstavlja nešto što je stvarno – od tog trenutka

svijest je kadra da se emancipuje od svijeta i pređe na obrazovanje 'čiste' teorije, teologije, filozofije, morala itd." Za Marksa su ideološki i klasni interesi koji ničiiz procesa proizvodnje, naročito, iz odnosa u proizvodnji (svojinskih odnosa). Klasa koja vlada u materijalnoj proizvodnji proizvodi i vladajuću ideologiju koja opravdava vlast te klase sve dok iz nužnog sukoba proizvodnih snaga sa odnosima u proizvodnji, koji se odigrava "iza leđa" pojedinaca i društvenih klasa, ne nastupi nova epoha koja vladajuću klasu, slično staleškom društvu u Francuskoj revoluciji, ne učini suvišnom i dok ta klasa u predstavama (svijesti) ljudi ne postane "notorni zločin" cijeloga društva, a nova, njoj suprotna klasa, oličenje "općeg dobra". Po analogiji sa "trećim staležom" u Francuskoj revoluciji. Marks je u "revolucionarnom proleterijatu" vidio klasu koja negira i društvene odnose u proizvodnji kapitalističkog društva i njegovu vladajuću ideologiju. "Istinita" svijest socijalističkog društva "bez klasa" vraća izgubljeni identitet mišljenja i djelovanja, uspostavlja jedinstvo teorije i prakse i ukida "postvarenje" (vladavinu stvari nad ljudima) u materijalnoj proizvodnji. Marksovo učenje o ideologiji dalo je odlučujući podsticaj budućoj sociologiji saznanja ili, tačnije, sociologiji ideologije. Spor o socijalnoj uslovljenosti mišljenja (nesamostalnosti ideja) koji je izazvao njemački sociolog Maks Veber (na početku XX vijeka) stavom da ideološki pogledi nisu samo odraz ekonomskih odnosa, već, obrnuto, oni mogu da utiru i stvarno utiru put novom (kapitalističkom) načinu proizvodnje, kao što čini protestantska etika, potiskujući svojim kultom radinosti tradicionalni način proizvodnje, pokušao je da riješi Maks Šeler, koji najprije, razlučuje tipove znanja prema stepenu dostignute formalizacije. Ovi različiti tipovi znanja su na različit način zavisni od društvenih promjena. Postoje kulturni obrasci kao "prirodni pogledi na svijet" malih, lokalno ograničenih i solidarnih društvenih grupa koji se mijenjaju, samo polagano. Naprotiv, tehnološko i prirodno-naučno znanje predstavljaju produktivnu snagu koja teži društvenoj promjeni. Šeler razvija svoju sociologiju znanja kao dio šire sociologije kulture čiji je zadatak da istražuje tipične oblike promjenjivih odnosa "idealnih faktora" (duhovne nadgradnje) i "realnih faktora" (prirodne, nagonima određene baze). "Realni faktori" imaju funkciju "otvaranja" ili "zatvaranja jazova". Oni određenim redoslijedom otvaraju ili zatvaraju jazove duhovnih strujanja i tako određuju vrijeme i mjesto ostvarenja duhovnih sadržaja. Pa ipak, važenje ili valjanost "idealnih faktora" nije određeno "realnim faktorima".

Najznačajniji prilog sociologiji ideologije nesumnjivo je dao Karl Manhajm, koji je, inspirisan Šelerom i Marksom, razvio svoju teoriju u djelu Ideologija i utopija. On prigovara Šeleru što "idealne faktore" ili "nagonske", odnosno "realne faktore", pretpostavlja kao historijski nepromjenjive i ontički odvojene oblasti. Nasuprot tome on podrazumijeva uzajamni uticaj

"baze" i "nadgradnje". Društvenu pripadnost i mjesto grupe mogu odrediti ne samo vrijeme ostvarenja mišljenja nego i njegov sadržaj, oblik i važenje. Ne postoje nikakvi prirodni i neprekidni nagoni već su oni historijski i kulturno obrazovani i mogu se shvatiti samo u kulturnoj i historijskoj uslovljenosti. Manhajm prebacuje Marksu da je jednostrano razotkrio "pogrešno mišljenje" klasnog neprijatelja, propuštajući da relativizuje i vlastito mišljenje kao društveno uslovljeno. Manhajm razlikuje "partikularni" i "totalni" pojam ideologije. U prvom slučaju istražuje se, sa stanovišta kritike, ideološko mišljenje protivnika, a vlastitom mišljenju se priznaje mogućnost neideološke svijesti. U drugom slučaju se pokazuje da su sistemi ideja svih posebnih društvenih grupa socijalno vezani i uslovljeni. U težnji da pronađe društvenu osnovu istinitog saznanja, Manhajm nastoji da oružje ideološkog razgolićavanja preokrene u neutralnu naučnu metodu istraživanja i sociologiji. Manhajm razlikuje ideologiju od utopije pomoću pojma "životne prakse". Ona treba da odluči da li se duhovni stavovi potvrđuju njihovim nosiocima. Ako se potvrđuju, oni su u skladu sa stvarnošću i objektivno su valjani. Životna praksa odlučuje i o tome da li je riječ o utopiji koja se ne poklapa sa stvarnošću nego pokušava da je promijeni. Kriterijum "relacionizma" služi Manhajmu za sučeljavanje i poređenje različitih pogleda posebnih antagonističkih grupa, kako bi sociologija saznanja mogla odatle da izgradi "istinitost" za te grupe specifičnih pogleda koji nastaju u historijskim promjenama. On dolazi do zaključka da je sloj tzv. Slobodnolebdeće inteligencije, koji se odlikuje zajednički sticanim obrazovanjem i distancom prema čvrstim grupnim interesima i koji je kadar da ima u vidu suprotne poglede na svijet posebnih grupa i na taj način otupi oštrinu klasne borbe i da grupe koje se spore usmjeri ka "socijalno-duhovnoj sredini".

Problemi ideologije se u društvenoj nauci grupišu najviše u okvirima tzv. Sociologije saznanja. Postoji i poseban pravac u sociologiji koji zastupa gledište da sa porastom birokratizacije i organizacije društva raste i tendencija ka dezideologizaciji. Međutim, postoji jasna drukčija tendencija da se ideologizacija društva pojačava sa porastom mogućnosti manipulacije i propagande. Totalitaristički režimi XX vijeka si par exellence ideološki režimi u kojima propagandna laž, skrivanje ili zanemarivanje činjeničkih istina predstavljaju najniži oblik ideologije kao opravdanja postojećeg.

Etnicitet- I dok ideja rase pogrešno podrazumijeva da su neke osobine fiksne i biološke, ’’etnicitet’’ je po svojem značenju potpuno socijalna koncepcija. Etnicitet se odnosi na kulturne običaje i izgled posebne zajednice ljudi, po kojima se oni razlikuju od drugih skupina u društvu, a za uzvrat ih te druge skupine također smatraju takvima. Različite osobine mogu poslužiti za razlikovanje etničkih skupina, ali najčešće su jezik, historija ili porijeklo, stvarno ili

imaginarno, vjera, stilovi oblačenja i ukrašavanja. Etničke su razlike potpuno naučene, što je očito sve dok se ne prisjetimo koliko su neke skupine često smatrale da su upravo one ''rođene za vladanje'', a da su druge ''bespomoćne'', ''neinteligentne'' i slično. U biti, nema ničeg urođenog u etničkoj pripadnosti; ona je posve društvena pojava koja se stvara I razvija tijekom vremena. Socijalizmom mladi ljudi asimiliraju životne stilove, norme I vjerovanje svojih zajednica. Za mnoge ljude etnicitet je središte individualnog I skupnog identiteta. On može biti važna spona kontinuiteta s prošlošću i često ostaje na životu održavanjem kulturnih tradicija i običaja. Svake godine uzbuđenje i ljepota karnevala podsjećaju na karipsku zajednicu na ulicama Notting Hilla u Londonu. Drugi primjer je treća generacija Amerikanaca irskog porijekla, koja sebe ponosno identificira kao Irce-Amerikance, iako cijeli život žive u Sjedinjenim Državama. Irska tradicija i običaji često se prenose s generacije na generaciju u obiteljima i široj irskoj zajednici. Premda se održava tradicijom, etnicitet nije statičan ni nepromjenjiv. On je prije fluidan i može se prilagođavati promijenjenim okolnostima. U slučaju Amerikanaca irskog porijekla, primjera radi, moguće je vidjeti kako su se popularni običaji iz Irske održavali, ali i transformirali unutar američkog društva. Glasne parade u povodu Dana svetog Patrika u mnogim američkim gradovima samo su jedan primjer kako je irsko naslijeđe bilo prilagođeno izrazito američkom ukusu. Slični se primjeri mogu naći svugdje u svijetu u slučajevima kad se stanovništvo – kao posljedica migracije, rata, promjenjivih tržišta rada ili drugih čimbenika – miješalo i naposljetku stvorilo etnički raznovrsne zajednice. Sociolozi često koriste pojam etnicitet jer je on potpuno socijalan u svom značenju. Ali, govoriti o etnicitetu i etničkim razlikama može biti problematično, posebno ako upućuje na contrast prema neetničkoj normi. U Velikoj Britaniji riječ etnicitet često označava kulturne običaje i tradiciju različite od domaćih, britanskih običaja. Široki pojam etnički primjenjuje se na područja koja se toliko razlikuju, npr. Kuhinja, način odijevanja, muzika i posebne gradske četvrti, kako bi se označio način ponašanja koji ''nije britanski''. Korištenje etničkih oznaka na ovaj kolektivni način nosi sa sobom rizik od stvaranja podjela između ''nas'' i ''njih''. Pri čemu se određeni dijelovi populacije smatraju ''etničkima''. A drugi ne. U biti, etnicitet je atribut koji nose svi pripadnici populacije, a ne samo neki dijelovi stanovništva. Pa opet, kao što ćemo vidjeti, u praksi se etnicitet najčešće povezuje s manjinskim skupinama unutar populacije.

Manjinske skupine - Pojam manjinske skupine (često etničke manjine) mnogo se koristi u sociologiji i više je od samo brojčane razlike. Postoje mnoge manjinske skupine, u statističkom smislu riječi, npr. ljudi viši od 180 cm, ili teži od 100 kilograma, ali to nisu manjine u skladu

sa sociološkom koncepcijom. U sociologiji, pripadnici manjine u lošijem su položaju nego većinsko stanovništvo i imaju razvijen osjećaj grupne solidarnosti ili pripadnosti. Iskustvo da je neko predmet predrasuda i diskriminacije obično pojačava zajedničku lojalnost i interese. Tako sociolozi često koriste pojam manjine kao nedoslovan način govorenja o podređenom položaju neke skupine unutar društva, a ne o njezinoj brojčanoj zastupljenosti. Postoje mnogi slučajevi u kojima je manjina u biti većina! U nekim područjima, npr. u siromašnim dijelovima, pripadnici etničkih manjina zapravo su većina među stanovništvom, ali se o njima ipak i dalje govori kao o manjini. To je zato što pojam manjine sadržava i značenje njihova podređenog položaja. Žene se katkad opisuju kao manjinska skupina, premda su u mnogim zemljama stvarna većina. No, budući da su žene u lošijem položaju od muškaraca, oni se prikazuju kao većina. Pripadnici manjinskih skupina često sebe shvaćaju kao ljude koji su odvojeni od većine. Oni su obično fizički i socijalno izolirani od šire zajednice. Često stanuju u istim dijelovima gradova, ili u istoj regiji neke zemlje. Vjenčanja između pripadnika većinske skupine i manjinske su rijetka, kao i ona između pripadnika različitih manjinskih skupina. Unutar manjinskih skupina česta je endogamija (sklapanje brakova) kako bi se održala kulturna moć razlikovanja unutar zajednice.

Rasa- Rasa je jedan od najsloženijih sociooloških pojmova, ne samo zbog kontradikcija između svakodnevne upotrebe tog pojma i njegovog znanstvenog temelja (ili nepostojanja tog temelja). Mnogi danas pogrešno misle da se lako mogu razdvojiti biološki različite rase. To ne iznenađuje s obzirom na česte pokušaje znanstvenika da uspostave rasnu kategorizaciju postojećih naroda. Neki su autori razlikovali četiri ili pet glavnih rasa, dok su ih drugi pronalazili i tridesetak. Znanstvene teorije rase nastale su u kasnom 18. i ranom 19. stoljeću. Iskorištavale su se za opravdanje nastajućega društvenog poretka, u vrijeme kad su Engleska i druge evropske zemlje postajale imperijalne sile, vladajući nad mnogim podčinjenim područjima i narodima. Grof Joseph Arthur de Gobineau (1816-1882), kojeg katkad nazivaju ocem modernog rasizma, iznio je tezu o postojanju triju rasa: bijele (kavkaske), crne (negroidne) i žute (mongoloidne). De Gobineau ističe da bijela rasa ima superiornu inteligenciju, moral i volju; upravo su te naslijeđene kvalitete proširile zapadni utjecaj cijelim svijetom. Crna rasa je, nasuprot tomu, najmanje sposobna, karakterizira je životinjska priroda, nepostojanje morala i emocionalna nestabilnost. Ideje de Gobineaua i drugih pristaša znanstvenog rasizma poslije su utjecale na Adolfa Hitlera, koji ih je transformirao u ideologiju nacističke stranke, kao i na druge bijele suprematističke skupine, npr. Ku-klux-klan u Sjedinjenim Američkim Državama i tvorce aparthejda u Južnoafričkoj Republici. U godinama

nakon Drugoga svjetskog rata rasna je znanost potpuno diskreditirana. U biološkom smislu nema jasnih rasa, samo niz fizičkih različitosti. Razlike u fizičkom tipu nastaju spajanjem unutar skupina ljudi, što varira ovisno o stupnju kontakta na različitim socijalnim ili kulturnim razinama. Ljudske skupine jesu continuum. Genska raznovrsnost unutar populacije koja ima zajedničke vidljive fizičke osobine isto je tako velika kao i raznovrsnost između različitih populacija. Zbog tih činjenica znanstvena je zajednica gotovo posve napustila koncepciju rase. Mnogi se znanstvenici u tome slažu, tvrdeći da rasa nije ništa više od ideološkog uvjerenja čija uporaba u akademskim krugovima samo perpetuira uobičajeno vjerovanje da je ono biološki utemeljeno (Miles, 1993). Drugi sociolozi se s time ne slažu, tvrdeći da rasa kao koncepcija ima značenje za mnoge ljude, čak ako je njena biološka baza diskreditirana. Za sociološku analizu, tvrde oni, rasa je i dalje važna, premda krajnje osporavana koncepcija. Neki znanstvenici stoga koriste riječ ''rasa'' pod navodnicima, kako bi upozorili na njenu pogrešnu, ali uobičajenu upotrebu. Šta je, dakle, rasa ako se ne odnosi na biološke kategorije? Postoje očite fizičke razlike između ljudi, a neke se od tih razlika nasljeđuju. Ali, pitanje zašto neke, a ne druge razlike postaju predmet socijalne diskriminacije i predrasuda nema veze s biologijom. Rasne razlike se stoga trebaju shvatiti kao fizičke varijacije koje su pripadnici neke zajednice ili društva izdvojiti kao socijalno značajne. Razlike u boji kože, primjera radi, smatraju se značajnima, dok se razlike u boji kose takvima ne smatraju. Rasa se može shvatiti kao skupina društvenih odnosa, pripisujući im, na temelju biološki utemeljenih osobina, različite atribute i sposobnosti. Rasne su razlike više od načina opisivanja ljudskih različitosti – one su također važni činioci u ponavljanju uzoraka moći i nejednakosti unutar društva.

II DIO: REPUBLIKA ITALIJA

Republika Italija

Italija (tal. *Italia*), službeno Talijanska Republika (tal. *Repubblica Italiana*), država u južnoj Europi. Stari hrvatski izvori ju zovu i *Talijanska*.[3] Sastoji se od Apeninskog poluotoka i dva velika otoka na Sredozemnom moru, Sicilije i Sardinije. Glavni grad je Rim.

Jedina kopnena granica joj se nalazi na sjeveru, na Alpama, gdje graniči s Francuskom u zapadnom dijelu, Švicarskom na sjeverozapadnom dijelu, Austrijom na sjevernom dijelu, te Slovenijom na sjeveroistočnom dijelu. Uz kopnene granice ima i morsku granicu s Hrvatskom. Enklave, neovisne države San Marino i Vatikan nalaze se potpuno okružene državnim područjem Talijanske Republike.

Italija je mjesto nastanka Rimskog Carstva, jednog od najvećih carstava starog stoljeća. Barbarske invazije uništile su Zapadno rimsko carstvo i omogućile stvaranje germanskih država na tlu Italije. Bizantsko Carstvo i Franačka su u ranom srednjem vijeku posjedile važne dijelove Italije. Kasnija podjela Italije na male države omogućile su Svetom rimskom carstvu, Francuskoj i Austriji da dominiraju talijanskom politikom. Italija je ujedinjena u drugoj polovini 19. stoljeća. Od ujedinjenja pa do kraja Drugog svjetskog rata, Kraljevina Italija je stvorila kolonijalno carstvo u Sredozemnom moru i istočnoj Africi. U 1946. godini, Italija je proglasila republiku. Jedna je od osnivača NATO-a, grupe G8 i Europske ekonomske zajednice, današnje Europske unije.

Historija Italije

Talijani su potomci starih plemena koja su se još početkom prvog tisućljeća pr. Kr. nastanila u krajevima između Alpa, i po cijelom Apeninskom poluotoku i Siciliji. Ovi narodi bijahu različitog porijekla. Najstariji su svakako bili Liguri i Iliri, koje su talijanski preci potisnuli potkraj 2. i početkom prvog tisućljeća pr. Kr. Negdje u 8. stoljeću pr. Kr. između rijeke Arno i Tiber nastanili su se i Etruščani, koji su se u 7. stoljeću pr. Kr. proširili sve do rijeke Pada i Korzike. Bijahu u tim krajevima nastanjeni još mnogi narodi. Tako su u područjima oko današnje Venecije živjeli Veneti, tako da se danas talijanska regija u kojoj je smještan ovaj

grad zove Veneto jer ona odgovara povijesnom području na kom je živjelo ovo pleme, a niže na poluotoku Mesapi (Messapii) i Japigi (Iapyges) u Apuliji. Na Siciliji su živjeli Sikulci, Sikani (Sikanci) i Elimi.

Sabinjani (Sabini) i Latini živjeli su u Laciju (Lazio) zajedno sa Faliscima, Ekvima (Aequi), Hernicima i Ausonima. U Abruzzima bijahu Vestini, Paeligni i Marsi.

Prapovijesna nalazišta se mogu naći na više mjesta, posebno u regijama Laciju, Toskani, Umbriji i Basilicati.

Slika 1. Italija i Ilirija 1084. godine.

Frentani, Picenti i Marrucini naseljavali su središnju obalu Jadrana. Samniti i Lucani življaše u Moliseu i Basilicati. Sva su ova plemena utjecala na stvaranje kasnijih Talijana. Jezgru nove nacije svakako su dali oni narodi i plemena po kojima su Talijani dobili ime, zvali su se Italici ili Itali. Italici nisu bili jedno pleme, bijahu podijeljeni na 4 glavna plemena, to su: Latini, Falisci, Osci i Umbri ili Umbrijci. Ovo bijahu vrijedni ljudi koji su živjeli od poljodjelstva i uzgoja stoke. Širenjem moći Rima (Roma) negdje od 5. stoljeća pr. Kr. italska plemena ušla su u sklop Rimske Republike i postali mu saveznici. Dobili su rimsko građansko pravo nakon savezničkog rata koji se vodio od 90. do 89. pr. Kr.

Stari vijek

U starom vijeku, Grci su u južnoj Italiji i na Siciliji imali "veliku Grčku" (Magna Graecia), a na sjeveru su vladali Etruščani. Rim je postao sjedište Rimskog Carstva, koje je do 5. stoljeća vladalo najvećim dijelom Europe.

Srednji vijek

Nakon srednjeg vijeka, Italija je bila glavno središte humanizma i renesanse, koji su preporodili europsku filozofiju i umjetnost. Italija je bila rascjepkana u gradove-državice ili područja pod tuđinskom vlašću do 17. ožujka 1861., kad se cijeli poluotok zajedno s dva otoka udružio u jednu kraljevinu. Grad Rim se pridružio tek 20. rujna 1870., što je konačni nadnevak ujedinjenja Italije.

Prvi svjetski rat

U Prvom svjetskom ratu (1914. – 1918.) Italija je ušla na strani Centralnih sila, ali do 1917. nisu sudjelovali u ratnim operacijama. Tada su tajnim Londonskim ugovorom prešli na stranu Antante, a zauzvrat im je obećana istočna obala Jadrana, jug Grčke i dijelovi Afrike. Talijani su se najviše borili na rijeci Soči.

Fašistički režim

Fašisti su uveli diktaturu 1922., borili se na strani Njemačke u 2. svjetskom ratu i izgubili. Talijani nisu bili zadovoljni Versaillskim poretkom. Posebice su bili nezadovoljni time što nisu dobili obećana područja. Javlja se politika revanšizma i revizionizma koju predvodi Benito Mussolini, predvodnik Fašista. Mussolini je pridobio talijane obećavši im smanjenje ne zaposlenosti u vrijeme najveće krize, poslije rata. Zaposlio je ljude najviše u vojnoj industriji.

U Drugi svjetski rat Italija je ušla na strani Trojnog pakta. Bili su najbliži suradnici nacističke Njemačke. Kapitulirali su nakon što su se saveznici sa Sjeverne Afrike preko Sicilije iskrcali na Talijansko kopno 1943.

Moderna Talijanska država (od 1946.)

Referendum o monarhiji od 2. lipnja 1946. stvorio je Republiku Italiju. Od tada do današnjih dana jedina stvarna opasnost po tada stvoren ustavni poredak je bio Borgheseov puč iz prosinca 1970. godine.

Poslije rata vlada velika kriza u zemlji. Ipak, iako su bili na strani poraženih dobili su povoljne kredite od Amerike, Marshallov plan, pomagali su i brojni talijanski iseljenici koji su ulagali u matičnu zemlju. To je jako pomoglo gospodarstvu zemlje. Naročito, nakon što je 1957. bila jedna od osnivača Europske ekonomske zajednice i tako povećala tržište za svoje proizvode. To joj je uvelike pridonijelo u gospodarskom i političkom smislu, postala je jedno od najbrže rastućih gospodarstava u svijetu. Postala je jedna od vodećih zemalja svijeta i pripada u skupinu G8. Italija je otpočetka članica saveza NATO i Europske unije.

Na izmaku 20. stoljeća, nestabilnosti unutarnje politike pridonosili su česti financijski i politički skandali, korupcija i postojanje jake mafije. Tijekom 1990-ih u Italiji se razvijaju nove političke organizacije: Sjeverna liga (*Lega Nord*) i Naprijed Italijo (*Forza Italia*); potonja stranka desnice S. Berlusconija pobjeđuje na izborima 2001. godine.

Politika

Ustav iz 1948. ustanovio je dvodomni parlament (*Parlamento*), koji ima Zastupnički dom (*Camera dei Deputati*) i Senat (*Senato della Repubblica*), zasebno sudstvo, te izvršnu vlast utjelovljenu u Vijeću ministara (kabinetu), koje predvodi predsjednik vijeća (predsjednik vlade).

Slika 2. Palazzo Madama u Rimu, zgrada talijanskoga Senata.

Predsjednik Republike bira se svakih 7 godina, a bira ga Parlament zajedno s malim brojem regionalnih poslanika. Predsjednik predlaže predsjednika vlade, koji predlaže ostale ministre (formalno ih imenuje predsjednik).

Vijeće ministara (koje obično čine parlamentarni zastupnici) mora zadržati povjerenje (*Fiducia*) oba doma. Zastupnici domova parlamenta biraju se izravno kroz opće izbore, a koristi se miješani većinsko-proporcionalni sistem. Prema zakonima iz 1993., 75% mjesta u parlamentu zauzimaju predstavnici okruga; preostalih 25% mjesta raspoređuje se proporcionalno. Zastupnički dom ima 630 zastupnika. Osim 315 zastupnika koji se biraju, Senat sadrži i bivše predsjednike, kao i razne druge osobe imenovane doživotno u skladu s posebnim ustavnim odredbama. Zastupnici oba doma biraju na najviše 5 godina, ali oba se doma mogu raspustiti i prije isteka tog roka. Zakoni se smiju predlagati iz oba doma, a mora ih prihvatiti većina u oba doma. Talijansko se sudstvo zasniva na rimskom pravu, napoleonskom kodu i statutima. Ustavni sud (*Corte Costituzionale*), koji odlučuje o ustavnosti zakona, osnovan je tek nakon 2. svjetskog rata.

Geografija

Najveći dio Italije čini Apeninski poluotok, najveći poluotok u Sredozemnom moru, gdje zajedno s dva otoka - Sicilijom i Sardinijom - stvara zasebna mora, a to su Jadransko more na sjeveroistoku, Jonsko more na jugoistoku, Tirensko more na jugozapadu i Ligursko more na sjeverozapadu.

Slika 3. Karta Italije

Apenini su gorski lanac koji se proteže duž čitavog poluotoka i na sjeverozapadu se spaja s planinskim lancem Alpa, koji polukružno zatvara Italiju na sjeveru. Na sjeveru je velika aluvijalna nizina rijeke Po i njezinih pritoka, koji se spuštaju s Alpa, Apenina i Dolomita. Ostale važne rijeke su Tiber, Adige i Arno.

Najviši vrh je Mont Blanc (*Monte Bianco*), koji ima 4.810 m, a viši su vrhovi još i Monte Rosa (4.637 m) i Monte Cervino (4.476 m - nje.: Matterhorn). Italija ima tri slavna vulkana: ugasli Vezuv kod Napulja, najveći aktivni u Europi Etna (3.550 m) na Siciliji i Stromboli (924 m) na obližnjem istoimenom otočiću. Ukupna površina države iznosi 301.230 km², od čega je 294.020 km² kopno, a 7.210 km² je voda.

Položaj

Italija se nalazi u južnoj Europi, između 35° i 47° sjeverne zemljopisne širine i 6° i 19° istočne zemljopisne dužine. Italija obuhvata Apeninski poluotok i tri velika otoka na Sredozemnom moru.

Najveći otoci su:

- Sicilija
- Sardinija
- Elba

Jedinu kopnenu granicu ima na sjeveru, na Alpima, gdje graniči s Francuskom, Švicarskom, Austrijom i Slovenijom. Kopnenu granicu grubo određuje Alpska razvodnica, koja okružuje Padsku i Venecijsku niziju. Neovisne države San Marino i Vatikan su enklave unutar teritorije Italije, dok je Campione d'Italia, talijanska enklava u Švicarskoj. Oblik zemlje podsjeća na čizmu, a Sicilija asocira na trokut. Izlazi na pet mora: Jonsko, Jadransko, Ligursko, Tirensko i Sredozemno more.

Geologija i reljef

Kroz cijeli poluotok prostiru se Apenini, a na sjeveru jedan dio Alpa pripada Italiji. Duž zapadne talijanske obale protežu se s sjevera u pravcu juga sljedeće rivijere: Talijanska rivijera u Liguriji, Etrurska rivijera u Toskani i Napuljska rivijera u Kampanji. Istočna obala je od Trsta na sjeveru do Galianoa na jugu.

Vulkan Vezuv

Država se nalazi na granici Euroazijske i Afričke ploče, što doprinosi značajnoj seizmičkoj i vulkanskoj aktivnosti. U Italiji se nalazi 14 vulkana, od kojih su četiri aktivna: Etna na Siciliji, Stromboli, Vulcano i Vezuv. Vezuv je jedini aktivni vulkan u kontinentalnoj Europi i poznat je zbog svoje erupcije koja je uništila Pompeja i Herkulaneja. Nekoliko otočja i brda je stvoreno vulkanskom aktivnošću, a sjeverozapadno od Napulja se nalazi prilično aktivna kaldera Campi Flegrei.

Vode

Rijeke Italije slijevaju u Jadransko, Jonsko, Sredozemno, Tirensko, Ligursko, Crno i Sjeverno more. Najduže rijeke su Po, Adige, Tiber, Adda, Oljo, Tanaro, Ticino i Arno. Po, s 652 km je najduža talijanska rijeka, teče na od Alpa na zapadnoj granici s Francuskoj i sliva se u Jadransko more. U najveća talijanska jezera ubrajaju se Garda (367,94 km²), Maggiore (212.51 km², na granici s Švicarskom) i Como (145,9 km²) u sjevernoj Italiji i Trazimensko jezero (124,29 km²) i Bolsena (113,55 km²) u srednjoj Italiji.

Klima

Detalj iz Toskane.

Klima Italije drastično varira od stereotipne mediteranske klime u zavisnosti od položaja. Primorskim dijelovima Ligurije i većim dijelom Apeninskog poluotoka južno od Firence vlada klasična mediteranska klima. Veći dio sjevernih unutrašnjih oblasti Italije, oko Torina, Milana i Bologne ima kontinentalnu klimu, koja se često po Köppenovoj klasifikaciji klime klasifikuje i kao vlažna suptropska klima. Primorski deijlovi poluotoka mogu imati drastično drugačiju klimu od planina i dolina u unutrašnjosti, posebno tokom zimskih mjeseci, kada na planinskim dijelovima vladaju hladnoće i snijeg. Primorski regioni imaju blage zime i topla i obično suha ljeta, mada i doline u unutrašnjosti mogu biti prilično tople ljeti.

Regije

Italija ima 20 regija (*regioni*, jednina *regione*), od kojih pet ima posebnu autonomiju, što je označeno zvjezdicom (*): Regije se dalje dijele na pokrajine.

Regije su:

- Apulija
- Basilicata
- Kalabrija
- *Sicilija*
- Molise
- Kampanija
- Abruzzo
- Lacij
- Umbrija
- Marke
- Toskana
- *Sardinija*
- Emilia-Romagna
- Ligurija
- Pijemont
- *Furlanija Julijska*
- *Valle d'Aosta*
- *Južni Tirol*
- *Trident*
- Veneto
- Lombardija
- *Jadransko more*
- *Jonsko more*
- *Sredozemno more*
- *Tirensko more*
- *Ligursko more*

Tabela 1. Glavni gradovi regija

Regija	Glavni grad	Površina (km²)	Stanovništvo
Abruzzo	L'Aquila	10,763	1.331.574
Valle d'Aosta*	Aosta	3,263	128.298
Apulija	Bari	19,358	4.090.105
Basilicata	Potenza	9,995	576.619
Kalabrija	Catanzaro	15,080	1.976.631
Kampanija	Napulj	13,590	5.861.529
Emilia-Romagna	Bologna	22,446	4.450.508
Furlanija-Julijska krajina*	Trst	7,858	1.227.122
Lacij	Rim	17,236	5.892.425
Ligurija	Genova	5,422	1.583.263
Lombardija	Milano	23,844	10.002.615
Marke	Ancona	9,366	1.550.796
Molise	Campobasso	4,438	313.348
Pijemont	Torino	25,402	4.424.467
Sardinija*	Cagliari	24,090	1.663.286
Sicilija*	Palermo	25,711	5.092.080
Toskana	Firenca	22,993	3.752.654
Trentino-Južni Tirol*	Trident	13,607	1.055.934
Umbrija	Perugia	8,456	894.762
Veneto	Venecija	18,399	4.927.596

Privreda

Italija ima raznovrsno industrijalizirano gospodarstvo, a proizvodnja je ukupno i po glavi stanovnika otprilike ista kao u Francuskoj i Velikoj Britaniji. Kapitalistička ekonomija podijeljena je na razvijeni industrijski sjever, gdje prevladavaju privatne tvrtke, i manje razvijen poljoprivredni jug, s 20% nezaposlenih. U odnosu na zapadnoeuropske susjede, Italija ima velik broj malih i srednjih poduzeća (SME).

Slika 4. U Italiji je razvijen turizam, na slici San Remo

Uvozi se većina industrijskih sirovina i više od 75% energetskih potreba. Tijekom zadnjeg desetljeća, Italija je uvela strogu poreznu politiku kako bi ispunila gospodarske i monetarne uvjete Europe, snizila je stope kamata i inflacije, te je uvela euro 1999. godine.

Italija gospodarski zaostaje za glavnim europskim partnerima, pa sadašnja vlada uvodi brojne kratkoročne reforme kako bi povećala konkrentnost i dugoročni rast. S druge strane, vlada presporo uvodi potrebne strukturalne reforme, kao što su veće porezne olakšice i fleksibilnije tržište rada. Mirovinski je sistem preskup zbog usporavanja gospodarstva i loših odnosa sa sindikatima. Unatoč svemu tome, Italija je danas svjetska i europska gospodarska sila te pripada skupini najrazvijenijih zemalja svijeta G8.

Stanovništvo

U 150 godina ujedinjene Italije stanovništvo je utrostručeno. Na prvom popisu stanovništva 1861. bilo je oko 22 milijuna Talijana. Između popisa stanovništva 2001. i 2011. broj stanovnika s prebivalištem u Italiji povećao se za 2.468.900 osoba (+4,3%) na ukupno 59.464.644 stanovnika. Od toga je 28.750.942 muškaraca (48%) i 30.713.702 žena (52%). Povećanja stanovništva ne bi bilo da se broj stranaca s prebivalištem u Italiji nije u tih 10 godina povećao sa 1.334.889 (2,34%) na 3.769.518 (6,34%). Povećao se i broj obitelji, sa 21.810.676 na 24.512.012, a prosječan broj njihovih članova smanjio se sa . 2,6 na 2,4. Od popisanih stanovnika 46% je na Sjeveru, 19% u Centru, a 35% na Jugu i na otocima.

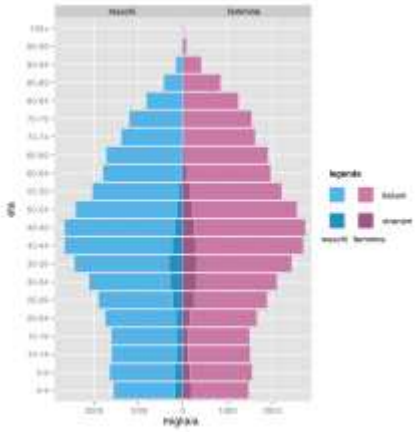

Slika 5. Populacijska piramida Italije.

Jezik

Italija je jezično i vjerski uglavnom homogena, ali je kulturno, gospodarski i politički vrlo raznolika. Peta je u Europi po gustoći stanovništva (197 stanovnika po kvadratnom kilometru). Nema velike manjine, a najveća je austrijska manjina u Južnom Tirolu (1991.: 287,503 Austrijanaca i 116,914 Talijana), te slovenska manjina oko Trsta.

Ostale manjine s djelomično službenim jezicima su:

- francuska manjina u regiji Valle d'Aosta;
- Sardinski jezici na Sardiniji);
- ladinski jezik u Dolomitima;
- furlanski u regiji Friuli-Venezia Giulia, što su sve romanski jezici.

Osim toga, ima i jezika koji se govore lokalno, kao što su:

- hrvatski u tri sela u regiji Molise;
- okcitanski jezik u južnim dolinama Piemontea;
- katalonski u gradu Alghero na Sardiniji;
- albanski u selima regije Calabria i na Siciliji;
- stari grčki dijalekti u selima regije Calabria.

Religija i kultura

Iako je glavna vjera katoličanstvo (85% građana su nominalno katolici), postoje stare protestantske i židovske zajednice, kao i sve veće useljeničke zajednice pravoslavnih kršćana (ponajviše Rumuna, te muslimana).

Italija je znamenita zbog svoje umjetnosti, kulture i brojnih spomenika, od kojih su najslavniji kosi toranj u Pisi i Koloseum u Rimu, a poznata je i po dobroj hrani (pizza, špageti itd.), vinu, modi, dizajnu, operi i mnogo čemu drugome.

Slika 6. Firentinska katedrala

Italija je začela europsku renesansu tijekom 14. i 15. stoljeća. Pečat na zapadnoj kulturi ostavili su bezbrojni talijanski geniji. Ovo su samo neki od njih: pjesnici Dante i Petrarca, pisci Boccaccio, Casanova, Machiavelli i Castiglione, slikari Leonardo da Vinci, Raffaello i Michelangelo Buonarroti, arhitekti Bernini ,Palladio,Donatello,skladatelji Vivaldi, Paganini, Puccini, Rossini i Verdi, filozof Giordano Bruno, fizičar Alessandro Volta, Galileo Galilei, filmski redatelji Antonioni i Fellini.

Italija i njegovanje sekularizma u teoriji i praksi

Italija je simbol katoličanstva, međutim, slična je situacija u društvima gdje postoje dve crkve, kao što je slučaj u pojedinim evropskim zemljama gdje najveći dio stanovništva pripada protestantskoj ili katoličkoj crkvi. U tim društvima sekularizacija je uslov opstanka nacije, pa se religija sve više uklanja iz političke arene (Čanen, 1994: 32, 40). Sekularizaciju je lakše ostvariti u državama u kojima postoji religijska heteregonest, nego u zemljama gdje postoji visok stepen religijske homogenosti, iz razloga što u sredinama gdje postoji više religija nije moguće postići konsenzus oko institucionalne sakralizacije, pa je onda sekularizacija, ne samo optimalno, nego jedino moguće rešenje, a sakralizacija se nesmetano može ostvarivati u privatnim odosima. U ovakvim društvima bi svako institucionalno propagiranje vjere moglo predstavljati ugrožavanja vjerskih sloboda pripadnika drugih religija.

Sa druge strane, posljedica ovakve „privatizacije“ religije je jedno stanje u kome pojedinac individualizacijom religije, i to kako u oblasti rituala, i još mnogo značajnije od ovoga individualizacijom vjerovanja, u jednoj situaciji nedostatka opštevažećeg i zajedničkog religijskog kriterijuma može doći u situaciju stvaranja sopstvenog pogleda na svjet, pa u tom smislu i posebnog shvatanja o ulozi Gospoda u stvaranju svjeta! A, ako je religija u kapitalističkom društvu toliko privatizovana, neminovno, pre ili kasnije otvoreno ili privatno dobija i određene institucionalne forme, s obzirom na to da u institucijama rade isti oni ljudi koji su kod kuće religiozni (Čanen, 1994: 40). Tako se sekularizacija (kod vodećih talijanskih teoretičara Luk Helmana i Petera Estera, ujedno i vodećih sociologa religije) smatra posljedicom modernizacije društva , koje se u oblasti religije, posebnog i pojedinačnog manifestuje diferencijacijom, specijalizacijom i individualizacijom (Đorđević, 1994: 14).

Sekularizacija, koja je nužna kao u slučaju multikonfesionalnog društva, može biti i posljedica borbe između različitih religija usled povećanja njihovog broja u pluralizmu (sekularizacija, kao proces, a ne stanje, koji se uobličava vjekovima je razdvajanje religije od ostalih oblasti društvenog i individualnog života: prvo države i Crkve, a onda i razdvajanje crkve u odnosu na politiku, obrazovanje, privredu itd.) (Čanen, 1994: 33, 34).

U svakom slučaju, bez obzira na različite uzroke nastanka religije, neki autori ističu zaista neoborivi argument religije kao kolektivne svjesti, a to je da se „ni rat, a ni brak se ne objavljuje bez tradicionalnih vjerskih simbola“ (Čanen, 1994: 40).

Posljedice sekularizacije

Sekularizacija se manifestuje „a) slabljenjem značaja koji ima religija na djelatnost nereligioznih uloga i institucija, kao što su država i ekonomija, b) slabljenjem uticaja religioznih ustanova na društvo, i c) opadanjem obima angažovanja ljudi u religioznoj praksi, izlaganjem religioznih vjerovanja i upravljanjem drugim aspektima ljudskog života koji su ispunjeni takvim vjerovanjima.“ (Valis, Brus, 1994: 56).

Posljedice sekularizacije bi u tom slučaju bile zapljenjivanje njihove imovine, kao i smanjenje olakšica koje uživaju religiozne organizacije, umjesto religioznog pojačavanja sekularne kontrole aktivnosti i funkcija koje su imale religijske institucije, opadanje obima energije, vremena i sredstava koje su ljudi posvećivali nadempiričkim pojmovima (Valis, Brus, 1994: 56). Takođe su posljedice „propadanje religioznih institucija“, zamena ponašanja u skladu sa religijskim normama sa ponašanjem u skladu sa tehničkim kriterijumima (ovde se zasigurno misli na konvencionalne običajne i ostale društvene norme koje bi bile oslobođene vjerskih rituala, ali se ne može podrazumijevati da se ljudi umjesto religioznih počinju pridržavati tehničkih normi, tj. onih normi koje regulišu odnos ljudi prema prema predmetima žive i nežive prirode, s obzirom na to da religiozne i tehničke norme ne mogu biti surogat jedne drugima , nego, surogat religioznim normama mogu biti samo konvencionalne norme – primedba S.A.) (Valis, Brus, 1994: 56). I još, religiozna svjest (čiji sadržaj čine rituali, prokletstva i molitve) zamjenjuje se empiričkom svešću racionalne orijentacije, kada se društvo i priroda umjesto mitskih, poetskih i umjetničkih interpretacija racionalno objašnjavaju (Valis, Brus, 1994: 56).

Odnos crkve i države kroz historiju

Da li je Italija u korjenu zadržala crkvena učenja koja determiniraju političke stavove većine građana. Da li Italija može napraviti iskorak i vratiti politiku u narative multikulturalizma i tolerancije. Vrlo vjerovatno da su promjene koje su se dešavale na prelasku iz starog u novi vjek, kao što su centralizacija kontrole i emancipacija moći, kontakt različitih civilizacija i jačanje gradova, kombinacija nauke i tehnike, doprinele preobražaju struktura društvenih ustanova i predstava čovjeka o prirodi i društvu. Pravilno je primećeno da čovjek ne postaje

religiozan zbog religioznih predstava, nego stiče religiozne predstave zbog praktičnih potreba (Pejčić, 1994: 175). Sa ovim je u određenom trenutku nastupila recesija religijske moći, pa je ona ostala relevantna samo za „apsolutno važenje u oblasti privatne subjektivnosti“ (Lukman, 1994: 84\u201285). Svi oblici političke organizacije su u srednjem vjeku imali teokratski karakter, jer se smatralo da vlada upravlja državom po milosti božijoj, pa se onda u hrišćanstvu smatralo da državna vlast dolazi od Boga, ili se u islamskim zemljama smatralo da postoji direktna božija vlast.

U Vizantiji, u kojoj je postojao cezaropapistički sistem, car, odnosno državni poglavar, istovremeno je bio i vjerski poglavar (Jevtić, 1994: 181). Godine 311, kada je hrišćanstvo zavladalo narodom, ediktom cara Galerija proglašeno je za državnu religiju (Pečujlić, 1958: 9). Uticaj Crkve je tada sve više jačao, veliko se bogatsvo koncentrisalo u vlasništvo Crkve i pape lično, država se priklanjala Crkvi, dok ona sa svoje strane uzvraća stavom: Bogu božije, caru carevo! Poklikom dajte cezaru cezarevo , Crkva je nalagala vjernicima da savesno ispunjavaju svoje obaveze prema državi, čime se društveni život, nesporno našao pod uticajem dva autoriteta: Crkve i države (Pečujlić, 1958:10\u201211).

Krajem 13. v . nastupa zlatno doba Crkve. Ona postaje vlasnik velikih oblasti, a bogatstvo joj se sliva u širokim potocima, Papski dvor je postao centar političkog života, a krstaški ratovi su od pape učinili zaštitnika cjelog hrišćanstva. Da bi Katolička crkva osigurala ovaj položaj, osim krstaških pohoda, borbe protiv jeretika, stvoreni su posebni borbeni odredi koji bi se borili protiv jeresi i ideja koje su odstupale od zvaničnih crkvenih dogmi. Najzad je početkom 13. v. papa Grgur IX stvorio sveti sud inkviziciju sa zadatkom da očuva čistoću vjere. U Španiji je za vrijeme vlade inkvizitora Torkvemade, preko 185.000 jeretika kažnjeno kaznama konfiskacije imovine, gubitkom časti i spaljivanjem na lomači. Na zgradi inkvizicije u Sevilji, stajao je natpis: „Daj Bože, da inkvizicija za zaštitu i snaženje vjere traje do kraja svjeta“ (Pečujlć , 1958: 17\u201219).

Međutim , vremenom je ideja da je svaka vlast data od boga počela da se dovodi u pitanje! U Francuskoj je pokret u ovom pravcu bio povezan sa težnjama za ukidanje monarhije. Taj su posao – rad na odvajanju Crkve od države, u Francuskoj, u ustavu prve republike, uradili fransuski materijalisti, ti „lični neprijatelji boga“, kako su neke od njih zvali (Pečujlić, 1958: 27).

Između ostalog, i u programu njemačke socijaldemokratije, čuvenom Erfurtskom programu, stoji da religija mora biti proglašena privatnom stvari pojedinaca, da se crkvene i religiozne zajednice moraju smatrati privatnim udruženjima, kao i da moraju biti ukinuti svi rashodi iz javnih sredstava u crkvene i religiozne svrhe (Pečujlić, 1958: 38). Uzimajući Crkvu u zaštitu, država se nije mogla mešati u unutrašnje stvari Crkve, dok je za uzvrat Crkva pružla državi na opštu korist duhovna blaga, kao što je istinit pojam o Bogu, pravilno učenje o čovjekovom zadatku prema Bogu, bližnjima i građanskome društvu (Mitrović, 1900: 4).

III DIO: MULTIKULTURALIZAM I SAVREMENE TEORIJSKE ODREDNICE

Definiranje pojmova i multikulturalizam u političkoj teoriji i svi njegovi elementi

U središtu multikulturalizma je kultura što se odnosi na jezik, religiju, rasu, nacionalnost, ali multikulturalizam ne uključuje samo identitet i kulturu. Multikulturalizam predstavlja odnos prema manjinskoj grupi uključujući manjinsku reprezentativnost i prava, prava migranata, prepoznatljivost nacionalnih manjina, kulturnu raznolikost, ali mnoge vlade se susreću s problemima jer ne postoji jedinstveni put u ovom području (Kelly, 2002: 14). Ovaj je pojam blisko povezan s drugim pojmovima poput «politike identiteta», «politike različitosti» i «politike priznanja», a sve to uključuje odnos dominantne kulture prema manjinskoj te promjenu međuodnosa i komunikacije. Multikulturalizam podrazumijeva karakteristike etničke i nacionalne pripadnosti, a u novije doba taj pojam se proširio i počeo obuhvati druge karakteristike manjinskih grupa poput seksualne orijentacije, invaliditeta, političke orijentacije odnosno sve karakteristike koje bi mogle neku grupu staviti u podređen položaj (Kymlicka, 2003: 29). U ovom radu takvo prošireno shvaćanje kulture neće biti predmet analize. Opseg pojma multikulturalizma je puno dublji i uključuje ekonomske interese i političku moć odnosno ekonomsko-političke nedostatke koji su rezultat marginalizacije neke kulturne grupe (Song, 2016). Uz tu sferu dolazi i ona pravna koja direktno utječe na status grupe unutar dominantne kulture, a to su posebna grupno profilirana prava ili univerzalna prava. Ta «povlastica» pripadnicima manjinske skupine odnosno dodjela posebnih prava je jedan od važnijih problema u raspravi suvremenih teoretičara multikulturalizma.

Liberalni multikulturalizam Willa Kymlicke

Priznavanje manjinskih prava sadrži određene «opasnosti», pa liberalna teorija mora objasniti «kako manjinska prava koegzistiraju s ljudskim pravima te kako su manjinska prava ograničena načelima individualne slobode, demokracije i socijalne pravde» (Kymlicka, 2003: 12). Historija je obilježila težnja za stvaranjem čvrste nacionalne države, ponajviše na europskom tlu, a put do toga je bilo homogeno društvo. Nakon Drugog svjetskog rata, koji je bio trauma za mnoge manjinske skupine, došlo je do jačanja liberalizma pa se postavilo i pitanje

njihovog statusa u društvu (Kymlicka, 2003: 5-7). Polazeći s liberalnog stajališta, teoretičar multikulturalizma Will Kymlicka (2003: 183) smatra kako obuhvatna teorija pravednosti u multikulturalnom društvu treba uključivati opća prava pripisana svim pojedincima, ali i određena grupno-diferencirana prava. Autor (2003: 30) pojedinu državu smatra multikulturalnom «ako njeni članovi ili pripadaju različitim nacijama (multinacionalna država) ili su se iselili iz različitih država te ako je ta činjenica važan vid osobnog identiteta i političkog života», isključujući iz definicije «multikulturalnog» skupine definirane životnim stilom, društvene pokrete i dobrovoljna udruženja (žene, LGBT populacija, invalidi...). Autor također uočava postojanje tri oblika grupno-diferenciranih prava: prava na samoupravu (prenošenje ovlasti na nacionalne manjine), polietničkih prava (financijska potpora i zakonska zaštita određenih običaja vezanih uz etničke ili vjerske skupine) i prava na specijalnu predstavljenost (zajamčena mjesta za etničke ili nacionalne skupine u središnjim institucijama šire države). Navedena se prava često opisuju kao «kolektivna prava», suprotstavljena «individualnim pravima».

Suprotno tome, Kymlicka želi pokazati kako su mnogi oblici grupno-diferenciranog građanstva u skladu s liberalnim načelima slobode i jednakosti (Kymlicka, 2003: 53). On smatra da treba razlučiti dvije vrste zahtjeva koje može postaviti neka etnička ili nacionalna skupina: zahtjev skupine prema vlastitim pripadnicima («unutarnja ograničenja»), koja bi trebala štititi skupinu od lošeg utjecaja unutrašnjeg disidentstva; te zahtjev skupine prema širem društvu («izvanjska zaštita», koja bi trebala štititi skupinu od utjecaja izvanjskih odluka što se pojavljuje isključivo u multinacionalnim ili polietničkim državama kako bi konkretnu skupinu sačuvale od destabilizirajućeg utjecaja odluka šireg društva (Kymlicka, 2003: 56).

Autor (2003: 183) iznosi argumente za ovaj pristup odnosno tvrdi kako je manjinskim kulturama u multinacionalnim državama potrebna zaštita od ekonomskih i političkih odluka većinske kulture kojima bi se ona manjinska dovela u podređen položaj. Iako se ova prava naizgled čine diskriminatornim, budući da individualna prava i političke ovlasti različito raspodjeljuju na temelju grupne pripadnosti, zapravo su u skladu s liberalnim načelima jednakosti (Kymlicka, 2003). Kako bi to potvrdio, Kymlicka navodi stajalište Rawlsa (1971: 96) kako «pravednost podrazumijeva odstranjivanje ili kompenziranje nezasluženе ili moralno proizvoljne zapostavljenosti, osobito ako je ovaj dubok i prodoran i prisutan od rođenja». Bez tih posebnih prava pripadnici manjinskih skupima ne bi imali iste mogućnosti za život unutar dominantne kulture (Kymlicka, 2003: 184). Nadalje, tvrdi kako liberalna država ne bi trebala tako benigno zanemarivati manjinska prava s ciljem očuvanja individualizma i doslovne

jednakosti jer je takav pristup kontraproduktivan i stvara se još veća razlika između manjinske i dominantne grupe. To je dio odgovora na argument liberala kako su prava pojedinaca jednaka i iznad prava bilo kakve grupe, jer liberali tog smjera na osobu gledaju kao na «usamljeni atom» koji ostvaruje prava sam za sebe, a ne kao dio neke skupine. Kritika liberalizma, koji polazi od načela individualizma i univerzalizma, je da same te individue pripadnost nekoj grupi shvaćaju kao dio svog identiteta prema kojem su često diskriminirani, a često spominjani primjer možemo naći u afroameričkoj zajednici. Osobe crne rase imaju jednaka prava kao i svi ostali građani, ali u nepovoljniji ih položaj stavlja diskriminacija na temelju karakteristike zbog koje pripadaju nekoj grupi. No, odgovor na ovakav argument je kako bi se nepravda trebala ispraviti pravno i onemogućiti diskriminaciju, a ne davati posebna prava manjinskim grupama. Kymlicka tvrdi da se rasprava u političkoj teoriji o multikulturalizmu ne vodi oko toga je li legitimno podržavati manjinske zajednice ili poticati različitosti, nego oko davanja političkog priznanja zajednicama i grupnim razlikama (2003: 187).

Teorijski aspekt Brian Barrya i egalitarna kritika multikulturalizma

Autor, nasuprot multikulturalistima koji tvrde da liberalna politika ne osigurava jednakost i slobodu za pripadnike različitih društvenih skupina i da se prava sloboda može postići samo «politikom različitosti», Barry želi pokazati da se upravo takvom politikom ne mogu ozbiljiti prava na jednakost i slobodu. Brian Barry daje značajan doprinos raspravi o multikulturalizmu. Upozorava kako Europom kruži «bauk neumjerenog nacionalizma, prekomjerne etničke samosvijesti i zanesenosti onime što ljude razdvaja nauštrb onoga što ih povezuje» (Barry, 2006: 3). On zastupa liberalnu državu u kojoj je jednakost pred zakonom najbolji način pomirenja kulturnih razlika. «Liberali se moraju zalagati za prava onih koji žele doseći individualne ciljeve samorazvoja» (Barry, 2006: 78). Kritiku liberalne opcije da je «asimilacionistička» i da ne dopušta identitetima da se razviju u svojoj punoj moći, autor poriče navodeći upravo primjer religije i njezine depolitizacije kao krucijalne. Liberalno rješenje za vjerske sukobe – prenošenje religije u privatnu sferu – ne uspijeva zadovoljiti sve one čija uvjerenja uključuju mišljenje da religija mora imati javni izraz. Barry (2006: 32) zato ističe da je neutralnost koherentna ideja koja definira uvjete jednakog tretmana za različite religije. Za liberala je prava količina raznolikosti i prava količina asimilacije ona koja nastaje kao rezultat slobodnih izbora u okviru pravičnih institucija. Autor pritom pravi distinkciju između akulturacije (proces postajanja kulturno sličnim) i asimilacije (potpuno nestajanje identiteta

skupine tako da on prestaje funkcionirati kao referentna točka za članove skupine i za druge izvan nje). Asimilaciju možemo smatrati stanjem koje se može postići samo kad je akulturacija tolika da su članovi dviju skupina postali kulturno nerazlučivi (Barry, 2006: 86). Većina asimilacija u povijesti bila je upravo odgovor na situaciju u kojoj je posjedovanje određenog identiteta bilo veliki nedostatak. Poanta egalitarnog liberalizma je, suprotno tome, osigurati da se ljude koji su različiti tretira jednako, čime asimilacija postaje nepotrebna. Kao što stjecanje novog identiteta ne mora zahtijevati potpunu akulturaciju, ono ne mora zahtijevati ni odustajanje od starog identiteta. Autor se pritom poziva na Zolberga koji «smatra kako ne bismo smjeli o stvaranju identiteta razmišljati kako se novi identitet stječe na račun izvornog, već da bismo trebali priznati jedinstveno ljudsku sposobnost za dodatne identitete, koja se očituje u sposobnosti svakog člana vrste da nauče i govore više jezika, te za promjenu mnogih aspekata sebe» (Zolberg u Berry, 2006: 97). «S egalitarnog liberalnog stajališta, bitne su jednake šanse. Ako jedinstvena pravila stvaraju jednak niz izbora, onda su i šanse jednake» (Barry, 2006: 38). Jednakost šansi, kao kriterij procjenjivanja egalitarnog liberalnog društva, podrazumijeva da bi «svi trebali imati šansu naučiti glavni jezik zemlje, postići uspjeh u obrazovanju na tom jeziku i zaposliti se na temelju tih kvalifikacija bez diskriminacije» (Barry, 2006: 128). Razmatrajući odnos multikulturalizma i grupe, Barry priznaje da liberalizam čuva pojedinca pred grupom, ističući to kao bitno jer se time sloboda proteže do svakog člana društva. Pritom ukazuje na paradoks. Multikulturalizam koji, izvodeći svoju politiku iz teorije grupnih prava, često sužava opseg opcija otvorenih svakom pojedincu, pa se često pojedincima unutar njihove grupe nameće uniformnost i homogenost. (Barry, 2006).

Kritizirajući Kymlickinu teoriju multikulturalizma, Barry ističe razliku na sljedećem primjeru. Prema Kymlicki, nacionalne bi manjine trebale imati samoupravu i samouprave nacionalnih manjina ne bi smjele biti ograničene mjerama koje nameće liberalna država kako bi spriječila kršenje slobode i jednakosti. Sukladno tome, države se ne bi smjele miješati u neki prostor ili državu koja je neliberalna ili u kršenja ljudskih prava od strane skupine prema vlastitim pripadnicima. Kymlicka to naziva kulturnim imperijalizmom, a Barry moralnim relativizmom koji bi trebalo zamijeniti univerzalizmom koji bi pomirio prava kolektiva na autonomiju, ali i prava pojedinaca unutar te skupine (Barry, 2006: 165). Barry naglašava da je briga liberala za dobrobit pojedinaca nešto o čemu se ne može pregovarati, iz čega slijedi nužnost postojanja ograničenja slobode grupa u odnosu na njihove članove. On također kritizira i inkluzivne politike koje bez razlike koriste svim članovima skupine, iako neki članovi uopće nisu deprivirani. Povlašteni upis i politike zapošljavanja temeljene na rasi kao kriteriju primjer su

prevelike inkluzije (Barry, 2006). U odnosu liberalizma prema djeci, autor uočava da liberalno društvo ne može biti indiferentno prema načinu na koji se djecu odgaja i školuje, jer njegov pravni, politički i ekonomski sustav može dobro funkcionirati samo ako su njegovi članovi sposobni snositi odgovornosti koje su im dodijeljene kao pravnim, političkim i ekonomskim subjektima. Druga briga proizlazi iz očite činjenice da djeca ne mogu štititi svoje interese, iz čega proizlazi presudna uloga države kao zaštitnika osnovnih interesa djece (Barry, 2006: 240). Samim time dovodi u pitanje i opravdanost uvažavanja roditeljskih preferencija u obrazovanju djeteta (Barry, 2006: 246).

Barry u svojoj kritici multikulturalizma snažno osuđuje zloupotrebu pojma kulture. «Kako itko može ozbiljno pomisliti da pozivanje na samu činjenicu tradicije ili običaja može predstavljati samodostatno opravdanje?» (Barry, 2006: 304). «Liberalna pozicija implicira kako će se bilo koja kultura čiji opstanak ovisi o pribjegavanju napadu, zlostavljanju i nezakonitom pritvoru morati promijeniti. ... Kultura nije opravdanje» (Barry, 2006: 310). Autor (2006: 395) zaključuje svoju kritiku isticanjem problema da multikulturalizam postavlja jednako mnogo problema koliko ih i rješava, a ne može riješiti goleme nejednakosti šansi i resursa koje se nameću društvima.

Aspekti politika razlike i Iris Marion Young

Društvena skupina se može promatrati kao skup i kao udruženje. Osnovna definicija društvene skupine koju iznosi Iris Marion Young bila bi: «Društvena skupina je zajednica osoba koja se svojom kulturom, praksama ili načinom života razlikuje od barem jedne društvene skupine» (2005: 58). Skup je zajednica osoba koje se razlikuju od druge skupine nekim određenim svojstvom (boja kože, starost, spol itd.). Budući da se svi neizbježno nalazimo u nekom skupu mnogi teoretičari smatraju da takva definicija društvene skupine nema smisla. Drugi način na koji promatramo društvene skupine je taj da ih vidimo kao dobrovoljna udruženja u koja građani vlastitom voljom ulaze i iz kojih vlastitom voljom izlaze. Autorica (2005: 61) se slaže da možemo biti u skupu ljudi koji ima npr. smeđu boju očiju, no ona kaže kako to nije karakteristika koja je na društvenoj razini bitna. S druge strane crnci su određeni bojom svoje kože, ali ta karakteristika je dio njihovog identiteta kojeg ne mogu negirati (ljudi ih prosuđuju prema toj karakteristici). Oni ujedno (većina njih) imaju zajedničku crnačku kulturu. Svaka skupina ima svoju posebnu karakteristiku, ali skupine se često preklapaju.

Dominantnu kulturu autorica prepoznaje kao mušku, bjelačku, kršćansku i heteroseksualnu. Prema Young, jednu zajedničku karakteristiku imaju sve društvene skupine, a to je odnos prema dominantnoj kulturi. Ona koristi izraz dominantna kultura govoreći kako ta ista kultura poriče vlastito postojanje i vlastitu dominaciju nad drugim kulturama (Young, 2005). Ukratko, sve skupine koje svojim karakteristikama i svojim načinom života odskaču od normi koje je dominantna kultura utvrdila. Iris Marion Young kao postmoderna autorica polazi od stajališta da je svaka objektivizacija stajališta nemoguća, te da je to samo način na koji dominantna kultura počevši sa prosvjetiteljstvom nastoji sebe prikazati kao nešto neutralno, nešto što nije kulturno uvjetovano. Budući da autorica zastupa stav kako je naše znanje, naš pogled na svijet uvijek posredovan određenom kulturom, određenom vrstom socijalizacije, ona nas navodi da zaključimo kako neutralno gledište ne postoji (Young, 2005). Ako ovaj stav u potpunosti prihvatimo možemo promatrati društvo kao međuodnos različitih skupina koje u određenom povijesnom trenutku imaju određen utjecaj.

Ona kritizira Rawlsovu ideju raspodjele te govori kako ona ne može riješiti problem potlačenih skupina u društvu. Tako je raspodjelna paradigma problematična iz dva razloga. Prvo, njome se razmišljanje o društvenoj pravednosti svodi na raspodjelu materijalnih dobara poput predmeta, resursa, dohotka i bogatstva ili na raspodjelu društvenih položaja, posebno zaposlenja, čime se zanemaruje društvena struktura i institucionalni kontekst koji često pomažu odrediti obrasce raspodjele. Proširenje definicije raspodjele otkriva drugi nedostatak raspodjelne paradigme. Kad se raspodjelna paradigma metaforički proširi na nematerijalna društvena dobra, prikazuje ih kao nešto statično, umjesto kao funkciju društvenih odnosa i procesa (Young, 2005: 24). U ovim navodima sadržane su dvije ideje kojima autorica kritizira ponajprije Rawlsovu raspodjelnu paradigmu, ali i neke druge koje su na njenom tragu. Prvi dio definicije odnosi se na proširenje pravednosti s materijalnih na sva druga dobra. Ovdje je potrebno naglasiti kako Iris Marion Young nema namjeru osporiti važnost raspodjelne paradigme. Ona smatra da je pravedna raspodjela društvenih položaja i resursa itekako potrebna, no smatra da je manjkava te ju nastoji proširiti. Dakle, Young kritizira opći koncept shvaćanja pravednosti samo kroz princip raspodjele. Za nju raspodjelna paradigma ima krivu sliku društva, statičnu. Takvo shvaćanje društva usredotočuje se na konačne ciljeve, ne uviđa da društvo čini složena mreža međuodnosa i procesa. To bi značilo da nas ne bi trebalo zanimati samo ono stanje nakon preraspodjele, već pravedna raspodjela mogućnosti koje bi ljudi imali za odlučivanje o pojedinim pitanjima koja su za njih bitna. Za stvaranje takvog oblika pravednog društva treba doći do takozvane kulturne revolucije (Young, 2005). Društvene institucije imaju važnu, gotovo presudnu ulogu u stvaranju pravednog društva, no i one su samo

dio šire slike. Iris Marion Young također kritizira Rawlsovo atomističko shvaćanje društva. Za Rawlsa je društvo kolektivni pothvat i naš uspjeh u životu ovisi o tome u kakvom se društvu nalazimo, dok Iris Marion Young (2005: 48) vidi u društvu presudno značenje za život pojedinca na drugačiji način. Raspodjelna paradigma shvaća pojedinca kao entitet koji ulazi u društvo i onda mu u nekoj mjeri pridonosi, dok Young smatra da su sve sposobnosti i mogućnosti pojedinca rezultat međusobnih odnosa. Njezine ideje o društvenoj promjeni proizlaze iz shvaćanja subjekta kao nečeg fragmentiranog i fluidnog, te društvene skupine kao jedince društvenih međuodnosa. Autorica se suprotstavlja asimilacijskoj politici za koju kaže da je odigrala bitnu ulogu u davanju prava pojedincima, no istodobno proizlazi iz atomističkog shvaćanja društva. Takvo shvaćanje društva ne uzima u obzir različitost društvenih skupina i posebnost svake od njih (Young, 2005).

Autorica zagovara politiku razlike kao paradigmu po kojoj trebamo u budućnosti živjeti.[3] Zato kritizira asimilacijske politike, a centralna misao asimilacijske politike bila bi ta da je idealno društvo ono u kojem bilo koja ljudska karakteristika postaje nevažna, nitko drugi te po njoj ne prosuđuje, subjekt se slobodno može razvijati neovisno o svojim karakteristikama. Asimilacija podrazumijeva brisanje razlika između društvenih skupina. Takvo tretiranje ljudskih bića kao jednaka u povijesti je bilo važno kad su crnci dobili građanska prava, žene pravo glasa itd. Young (2005: 43) uzima u obzir koliko je takva politika pomogla skupinama da se izvuku iz onog početnog jarma ugnjetavanja. Zanemarivanje razlika dopušta dominantnoj skupini da provodi nesmetano kulturni imperijalizam. Ukoliko se svaka kultura ne drži jednakovrijednom, rezultat je označavanje svih potlačenih skupina kao «Drugih». Autorica u suradnji manjinskih skupina i isticanju različitosti vidi rješenje za suprotstavljanje kulturnoj hegemoniji dominantne skupine, a uključivanje manjinskih skupina u procese donošenja odluka čini članove tih skupina jednakopravnim akterima (Young, 2005). Prihvaćanje razlika znači prihvaćanje činjenice da ćemo uvijek neizbježno biti označeni kao dio neke skupine.

[3] Pod politikom razlike Marion Young podrazumijeva da jednakost kao sudjelovanje i uključivanje svih skupina ponekad zahtjeva različit tretman za potlačene ili ugrožene skupine i da ponekad, želimo li promicati društvenu pravednost, socijalna politika treba posebno tretirati skupine.

Teorija moralnog ugovora Bhikhu Parekha

Autor (2008: 75) u asimilaciji pojedinca vidi odmicanje i odbijanje vlastite kulture što dovodi do moralnih i psiholoških posljedica, budući da je kultura sastavni dio identiteta pojedinca. Parekh (2008: 73) tvrdi kako asimilacija, iako ima svoje prednosti, dovodi do uniformiranosti društva i nepoticanja pluralizma. Naime, mnogi zagovornici asimilacije koriste se argumentom kako se asimilacijom kulture bolje integriraju u društvo, ali autor u ovome vidi strah od strane kulture i nemogućnost njihove ravnopravnosti. Zahtjeve pobornika asimilacije naziva nepravednim i neliberalnim jer su rezultat pritiska i odbijanja različitog.[4] Iako pobornici integracije zagovaraju zadržavanje određenih stavki manjinske kulture i prihvaćanje normi dominantne kulture, Parekh (2008: 75) navodi kako ni ta ideja nije potpuno nevina jer se teret integracije i prihvaćanja drugačije kulture prelama preko leđa manjinske grupe. Društvo se artikulira na više razina: političkoj, gospodarskoj, moralnoj, socijalnoj i kulturnoj, a manjinske grupe se mogu integrirati na nekima od tih razina, ali je potpuna integracija nemoguća jer prerasta u asimilaciju (Parekh, 2008).

Asimilacija i integracija bi trebale biti sredstva za postizanje osjećaja zajedničke pripadnosti, a ne ciljevi. Zajednička pripadnost zahtjeva konsenzus oko toga što se očekuje od svake strane i definira obveze moralnog ugovora. Tako autor kao bitan faktor u integraciji navodi moralni ugovor, odnosno definiranje odnosa prema manjinskoj kulturi i način na koji bi oni postali ravnopravni sudionici društva koji će živjeti u miru. Useljenici bi trebali poštivati integritet i dobrobit društva u koje se useljavaju, kao i strukturu autoriteta i zakona te bi trebali prihvaćati nove građanske dužnosti. Trebali bi sudjelovati u općem dobru i iskazivati dio kolektivne odgovornosti. Njihova obveza treba biti učenje jezika i povijesti te održavanje pravila, kako bi osjećali pripadnost zajednici, dok bi se dominantna kultura pak trebala prema useljenicima ponašati s poštovanjem (Parekh, 2008). Važan element u odgovornosti društva je javno poticanje na toleranciju i zakonsko reguliranje diskriminacije jer nedostatak takvog angažmana dovodi do osjećaja nelagode i nepripadnosti kod manjinskih skupina. Sukladno teoriji redistribucije i Parekh se osvrće na nužnost koherentnih javnih politika kojima bi se na socijalnom i ekonomskom području poticala integracija i osjećaj pripadnosti manjinskih grupa.

[4] Kritici asimilacije pristupa na jednak način kao i Iris Marion Young koja u asimilaciji vidi moć dominantne skupine.

Ovakav pristup nailazi na klasične kritike liberala koji zagovaraju individualistički pristup pravima, ali Parekh (2008: 82) se služi sličnim argumentima kao Kymlicka i Young, a taj je da posebne politike uklanjaju hendikepe manjinskih skupina i postavljaju ih u jednak i konkurentan položaj. Zadatak države je formalno suzbijanje diskriminacije odnosno zakonska regulacija, ali ona mora proaktivno djelovati i na onim područjima koja bi mogla uzrokovati diskriminaciju kao što su ekonomija, kultura i obrazovanje.

Glavni aspekti u kritici multikulturalizma

Do sada se nije našao idealan odgovor na kritike, kao ni idealni smjer javnih politika vezanih za multikulturalizam. Uz kritike multikulturalizma koje su dali najvažniji autori u suvremenoj političkoj teoriji, postoje i neke druge «zamjerke» tom pristupu.[5] Javnim raspravama i raspravama u političkoj teoriji nastoji se uspostaviti uravnotežen odnos manjinskih skupina i dominantne skupine, no do sada je svaka rasprava završila otvaranjem novih pitanja i kritika.

Kosmopolitsko viđenje kulture

Kulture se dodiruju, susreću, nisu zatvorene te sa svim navedenim procesima utječu jedna na drugu te dolazi do kozmopolitskog pogleda na kulturu. Kada autori govore o multikulturalizmu, najčešće se to odnosi na tradicionalno poimanje kulture i manjinskih skupina koje odlikuje nedominantna nacionalnost, etnička pripadnost, religija ili rasa. Kultura zauzima značajno mjesto u okviru globalnih razvojnih programa i integracija u globalne ciljeve održivog razvoja. No, danas svijet nije statičan, nego je fluidniji i procesi se odvajaju brže i sa sve većim zamahom poput protoka robe, ideja, otvorenog tržišta i tehnologije, stoga se neki autori okreću modernijem interpretiranju kulture. Autor Jeremy Waldron (1995: 100) tvrdi kako «tehnologija i trgovina formiraju svijet, a njihov ishod je imperijalizam ekonomije, religije i politike te rezultira masovnim migracijama i povećanjem kulturnih utjecaja». U tim

[5] Načelno se odnose na samo viđenje kulture, liberalna načela i politiku redistribucije.

procesima došlo je do stvaranja novih kultura, kako Waldron navodi, hibridnih.[6] Time su tradicionalne grupe privilegirane, a politika je zatvorena prema novim kulturama koje su samim time izolirane i neshvaćene kao jednako vrijedne. Waldron dodaje (1995: 110) kako kulturu i manjinsku skupinu ne treba gledati kao strukturu koja je statična, kulturu treba promatrati prema njezinom izvoru odnosno onome što je utjecalo na njezino stvaranje. Tako je izvor za neku kulturu može biti Biblija, a za neku drugu to mogu biti bajke. Bit ovakve tvrdnje je jednak i neutralan pristup kulturi i shvaćanje kulture kao nečega što nije vječno i nepromjenjivo, nego dinamično i moguće da bude stvoreno pod «novim» utjecajima.

Asimilacija vs. Tolerancija: indiferentnost ili prilagođavanje

Autor Kukathas (2003: 15) tvrdi kako se države ne bi trebale baviti stvaranjem i poticanjem kulturne integracije ili kulturnim inženjeringom, već držati neutralnu i indiferentnu poziciju prema posebnim manjinskim pravima.[7] Kao što je navedeno u kritikama Willa Kymlicke i u teoriji Barryja, grupna prava diskriminiraju i time se ruše liberalna načela. Takvi liberalni teoretičari smatraju kako je individualno pravo odnosno pravo pojedinca iznad svake grupe. Davanjem posebnih prava grupama, država prelazi granicu svoje uloge (Song, 2010). Jedan od problema je nepoštivanje pravnih odredbi koje se odnose na sve građane u slučajevima kada pripadnici manjinskih skupina uskraćuju prava drugim pripadnicima te iste skupine, npr. uskraćivanje medicinske pomoći zbog religijskih uvjerenja. Kukathas (2003: 134) govori kako bi prava zajamčena zakonom trebala biti iznad bilo kakvog uvjerenja te kako bi se univerzalističkim i indiferentnim pristupom onemogućilo manjinskim skupinama diktat nad svojim novim članovima. Niti jedno uvjerenje ili kulturna vrijednost neke skupine ne bi trebala zaobilaziti zakon koji štiti svakog građanina, prije svega, kao pojedinca.

[6] Hibridne kulture poprimaju nove karakteristike i određene se skupine svrstavaju u manjinske te pri tom nisu službeno priznte, stoga autori koji kulturu definiraju iz kozmopolitske perspektive smatraju kako su politike usmjerene na zaštitu manjinskih skupina po tradicionalnom viđenju. Vidi Song, 2010.

[7] Kukathas ovdje zagovara Barryjevu teoriju i pogled na ljudska prava kao univerzalna gdje država ne bi trebala imati moć u dodjeli količine prava jer se jednakost stječe jednakim tretmanom.

Desna i radikalna stremljenja

Kritičari multikulturalizma vode rasprave oko toga zanemaruju li se ostali problemi manjinskih skupina (pravni, kulturni, jezični) zbog prevelikog naglaska na loš ekonomski status odnosno je li loš ekonomski status postao izgovor za ostale probleme (Song, 2010). Već je navedeno da se multikulturalizam odnosi i na ekonomski status manjinskih skupina odnosno na javne politike koje su usmjerene na rješavanje «nepravednih» ekonomskih problema manjinskih skupina. Iz tog je razloga, ponajviše u SAD-u i Velikoj Britaniji, došlo do sumnje u korisnost preraspodjele sredstava i ekonomsku solidarnost.

Autor Robert Putnam (2007) smatra kako je grupiranje prema različitosti odnosno povećanje manjinskih skupina te slabljenje njihovog ekonomskog statusa unatoč preraspodjeli sredstava po načelu solidarnosti dovelo do nepovjerenja građana u socijalnu pravdu i takva izdavanja. Kako se povećava broj manjinskih skupina tj. što je društvo heterogenije, raspodjela sredstava je stroža i restriktivnija.

Autorica Barbara Arneil odgovorila je na Putnamovu kritiku argumentom kako ne dovode manjinske skupine do nepovjerenja u ekonomsku preraspodjelu, već princip prema kojima se sredstva raspoređuju, stoga bi rješenje trebalo biti definirana i planirana raspodjela sredstava, a ne smanjenje ili zapostavljanje grupa (Song, 2010).

Drugi problem redistribucije sredstava ne tiče se samo ekonomskog elementa, već i same integracije. Komparativnom studijom istraživanja provedenih u Kanadi i SAD-u pokazano je kako Kanada ulaže veliku količinu sredstava kojom bi imigrantima omogućila školovanje, usavršavanje i medicinsku skrb na njihovom jeziku.

Studijom je pokazano kako je razina integracije u Kanadi, koja ulaže više sredstava, puno manja nego u SAD – u koja ulaže manje sredstava. Dakle, ulaganje u školovanje na materinskom jeziku manjinskih skupina te socijalne politike utječe na slabu integraciju manjinskih skupina jer se na taj način one ne prilagođavaju, ne prihvaćaju nove obrasce te se izoliraju, što dugoročno bitno utječe na nove generacije i ekonomski status (Song, 2010).

Zaključak pokazuje da očuvanje identičnih kulturnih odrednica i obrazaca kao u zemlji odakle neka skupina dolazi može utjecati na lošiju integraciju i snalaženje u novom i savremenom

društvu.[8] Svaka liberalna država teži boljoj integraciji svojih manjinskih skupina, no pitanje je koji je pravi način kako bi se poboljšao socio-ekonomski status, ali i vrijednosti koje te manjine njeguju.

Slika 7. Njemački mediji i usporedba savremene desnice u Italiji sa Muslolinijem i ranim fašizmom- Piazzale Loreto u Milanu, trg s kružnim prometnim tokom, u sredini kojeg se nalazi mala zelena površina.

Uslijed krize ali i zbog manjka sučeljavanja s prošlošću, neofašističke stranke u Italiji i danas su vrlo popularne i raširene. Razlika između desnice i radikalne desnice više i ne postoji.[9]

Slika 8. Hitler i Mussolini u Berlinu, 1937. godine

[8] Na ovakav argument Iris Marion Young bi istaknula važnost materinskog jezika za neku kulturu jer je sastavni dio identiteta. K tome, u nepoticanju pluralizma i prisilnoj integraciji vidi moć koju dominantna skupina uživa nad onom manjinskom. Vidi Marion Young, 2005.

[9] https://www.dw.com/hr/neofa%C5%A1izam-u-italiji-u-punom-cvatu/a-17216718

Njemački mediji zapažaju da su neofašisti integrisani u društvo i njihov broj je ogroman. Mediji zapažaju da je teško razlikovati neofašistu po bilo kojem obilježju osim po stavovima. Tako Doicehe Wele navodi: „No, Mussolini popularnost ne uživa samo u neonacističkim krugovima već i u konzervativnim, odnosno, među sasvim „običnim“ ljudima. Jedan od njih je Tommaso Pini, trgovac povrća čija se trgovina nalazi upravo na Piazzale Loretu. On je uvjeren da je Italija pod fašističkim režimom bila sigurna zemlja s jasnim zakonima i pravilima, te da bi joj tako nešto i danas dobro došlo. „Danas se više ne zna tko pije a tko plaća. Na svakom koraku vas netko ugrožava ili gnjavi; prosjaci, sitni lopovi…Nekoć su žene mogle sasvim sigurno izaći na ulicu“, kaže Pini. Na sebi ima traperice, sportsku jaknu, kožne cipele i moderne naočale. Njegova vanjština ne odaje ništa po čemu bi se moglo zaključiti da zapravo dijeli ista stanovišta kao nasilnici, pripadnici radikalne, neonacističke scene.“[10]

[10] Ibidem.

IV DIO: EMPIRIJSKA ANALIZA PODATAKA

Uzorak

Za potrebe ovog istraživanja, prikupljeni su podaci od 96 ispitanika. Naime, u strukturi ispitanika podjednako je zastupljen i demografski dio, spol, te godine i obrazovanje, a kako bi u konačnici došli do što objektivnijeg stanja, te dokazali polazne hipoteze. Kako bi istraživanje bilo što relevantnije, ispitali smo i određen uzorak onih koji žive i rade u Italiji, ali porijeklom dolaze pored Bosne i Hercegovine i iz država: Srbije, Makedonije, Hrvatske, Crne Gore, te smo ovim pristupom dobili određni nivo objektivnosti, ali i jasnih pokazatelja da li postoji određen animozitet italijanskih građana spram ljudi (doseljenika) iz određene zemlje koju smo spomenuli.

Analiza

Naredni dio rada posvećen je istraživanju stavova ispitanika koji su zaposleni u Italiji u hotelima ili se bave turizmom. Ispituju se uslovi rada, zadovoljstvo poslom, multikuluralonost, različitosti i ostale činjenice koje su važne, a predmet su ovog istraživanja, a usko vezanih za lokalnu samoupravu Italije. Predpostavke su da države iz dijaspore njeguju državne baštine i u turističkim ponudama. Ispitanici su useljenici u Italiji koji imaju riješen boravišni status i koji su zaposleni, odnosno koji usko surađuju sa turističkim zajednicama, u čestom su kontaktu sa građanima Italije, poznaju kulturu i običaje, te jezik u određenoj mjeri. Kroz analizu ćemo dobiti širu sliku lokalne zajednice kroz prizmu prihvatanja stranaca, multikulturalizma i drugih bitnih faktora koji determiniraju ovu oblast.

Tabela 2. Spol ispitanika

Spol					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Muško	48	50.0	50.0	50.0
	Žensko	48	50.0	50.0	100.0
	Total	96	100.0	100.0	

Izvor: Obrada autora

Prema rezultatima analize može se zaključiti da je spolna karakteristika uzorka zadovoljena, te se u uzorku nalaze podjednak dio ispitanih muškaraca i žena, tačnije po 48. Grafički prikaz strukture odgovora predstavljen je na sljedećem grafičkom prikazu.

Grafikon 1. Spol ispitanika

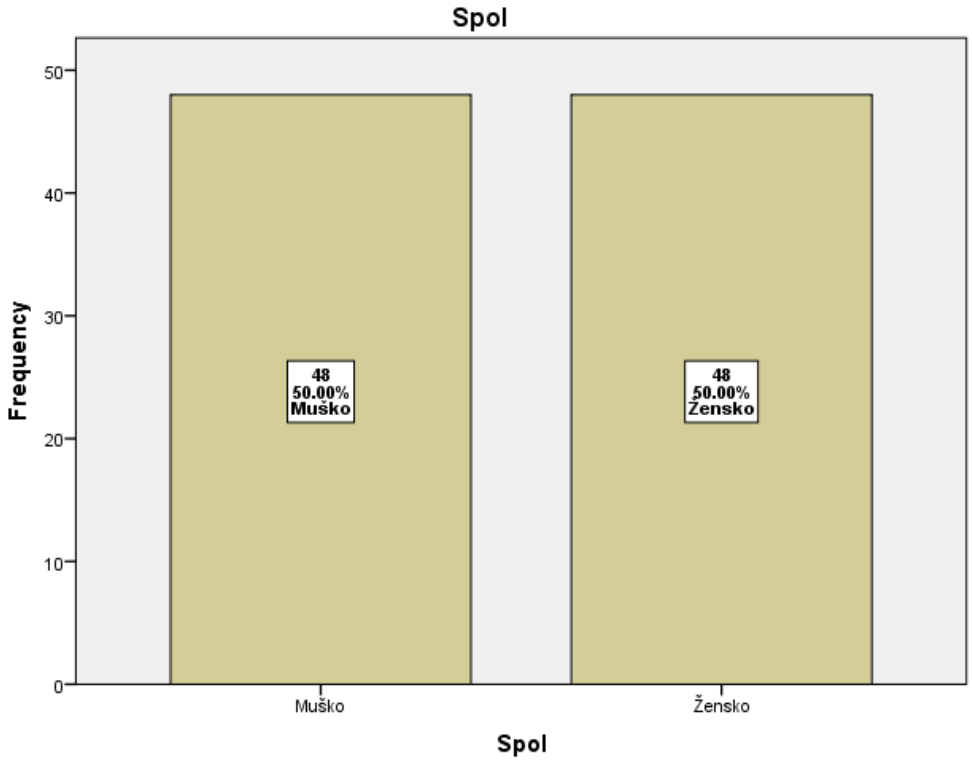

Izvor: Obrada autora

Tabela 3. Iskustvo

Iskustvo u radu u Italiji					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Do 2 godine	32	33.3	33.3	33.3
	Od 2 do 5	28	29.2	29.2	62.5
	Od 5 do 10	24	25.0	25.0	87.5
	Više od 10 godina	12	12.5	12.5	100.0
	Total	96	100.0	100.0	

Izvor: Obrada autora

Prema analizi ispitane skupine, koja analizira iskustvo ispitanika, može se zaključiti da je najviše onih ispitanika koji imaju do 2 godine radnog iskustva u Italiji, 33,3%, zatim ispitanika koji u Italiji rade između 2 i 5 godina, 29,2%. Dalje, analiza pokazuje da je 25% ispitane

skupine onih koji u Italiji rade između 5 i 10 godina, a svega 12,5% ispitanih više od 10 godina. Grafički prikaz struktre odgovora je na grafikonu koji sliejdi.

Grafikon 2. Iskustvo

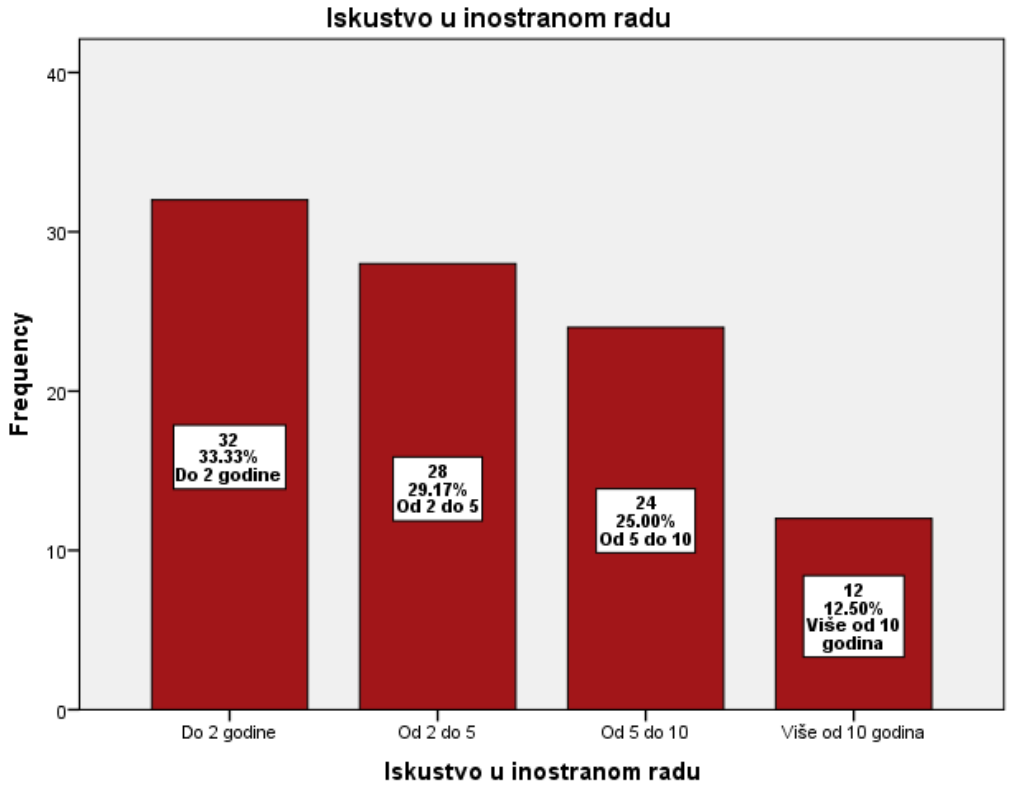

Izvor: Obrada autora

Tabela 4. Matična država

Matična država					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	BiH	24	25.0	25.0	25.0
	Srbija	24	25.0	25.0	50.0
	Makedonija	20	20.8	20.8	70.8
	Hrvatska	16	16.7	16.7	87.5
	Crna Gora	12	12.5	12.5	100.0
	Total	96	100.0	100.0	

Izvor: Obrada autora

Najviše je ispitanih kojima je matična država Bosna i Hercegovina i Srbija, po 25%, nakon njih u uzorku je ispitano i 20,8% državljana Makedonije, 16,7% Crnogoraca i 12,5% Hrvatskih državljana. Grafički prikaz strukture odgovora je na grafikonu koji slijedi.

Grafikon 3. *Matična država*

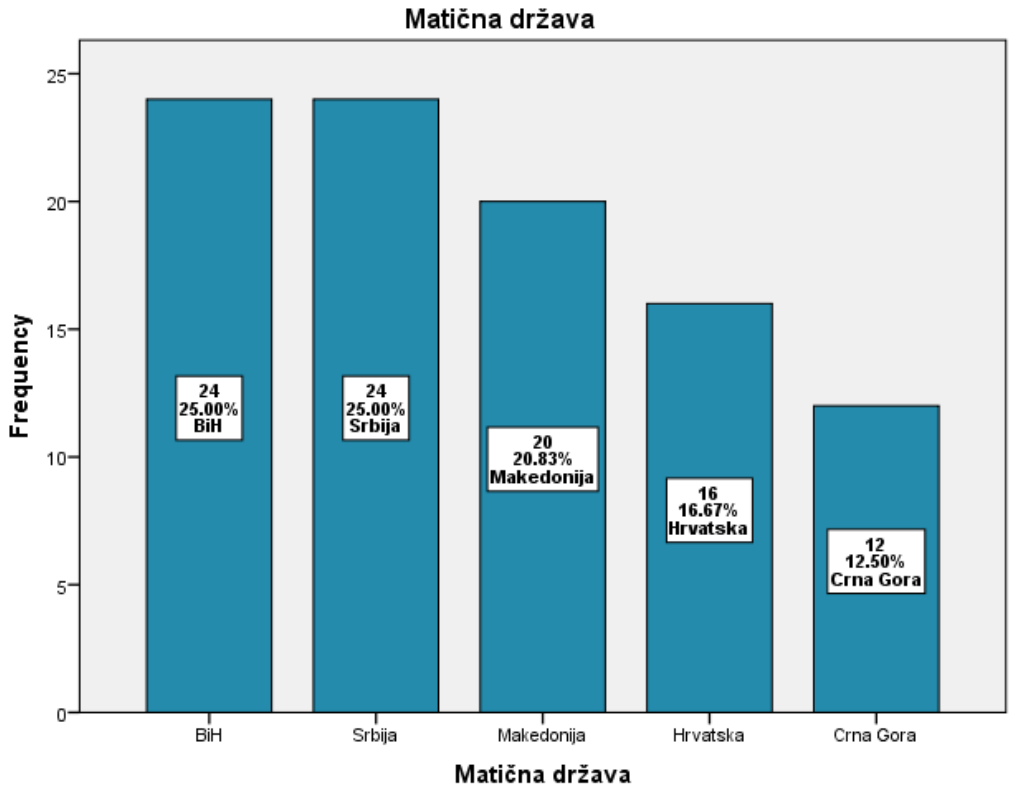

Izvor: Obrada autora

Tabela 5. *Starosna struktura*

Starosna struktura					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Do 25 godina	20	20.8	20.8	20.8
	Od 25 do 35	44	45.8	45.8	66.7
	Od 35 do 45	20	20.8	20.8	87.5
	Od 45 do 55	4	4.2	4.2	91.7
	Više od 55 godina	8	8.3	8.3	100.0
	Total	96	100.0	100.0	

Izvor: Obrada autora

Prema rezultatima iz tabele, može se zaključiti da se radi o uzorku koji je prilično mlad. Pa tako najviše ispitanika ima između 25 i 35 godina starosti, 45,8%, zatim ispitanika do 25 godina

i onih između 35 i 45 godina po 20,8%, dok je svega 12,5% ispitanih starije od 45 godina. Grafički prikaz strukture odgovora predstavljen je na grafikonu koji slijedi.

Grafikon 4. Starosna struktura

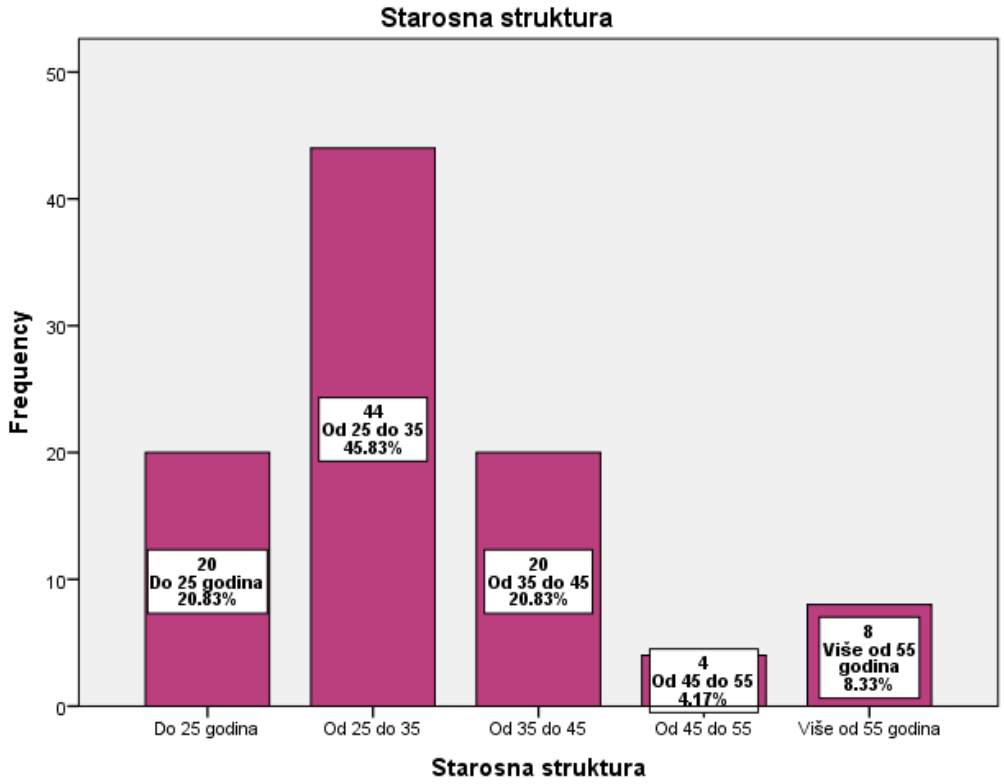

Izvor: Obrada autora

Tabela 6. Obrazovna struktura

Obrazovna struktura					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	SSS	24	25.0	25.0	25.0
	VSS	64	66.7	66.7	91.7
	završen II ili III ciklus studija	8	8.3	8.3	100.0
	Total	96	100.0	100.0	

Izvor: Obrada autora

Prema rezultatima analize u uzorku ima čak 66,7% ispitanika sa VSS – om, dok je 25% ispitanih sa SSS, a samo 8,3% ispitanika imaju završen II ili III ciklus studija. Grafički prikaz strukture odgovora predstavljen je na grafikonu koji slijedi.

Grafikon 5. Obrazovna struktura

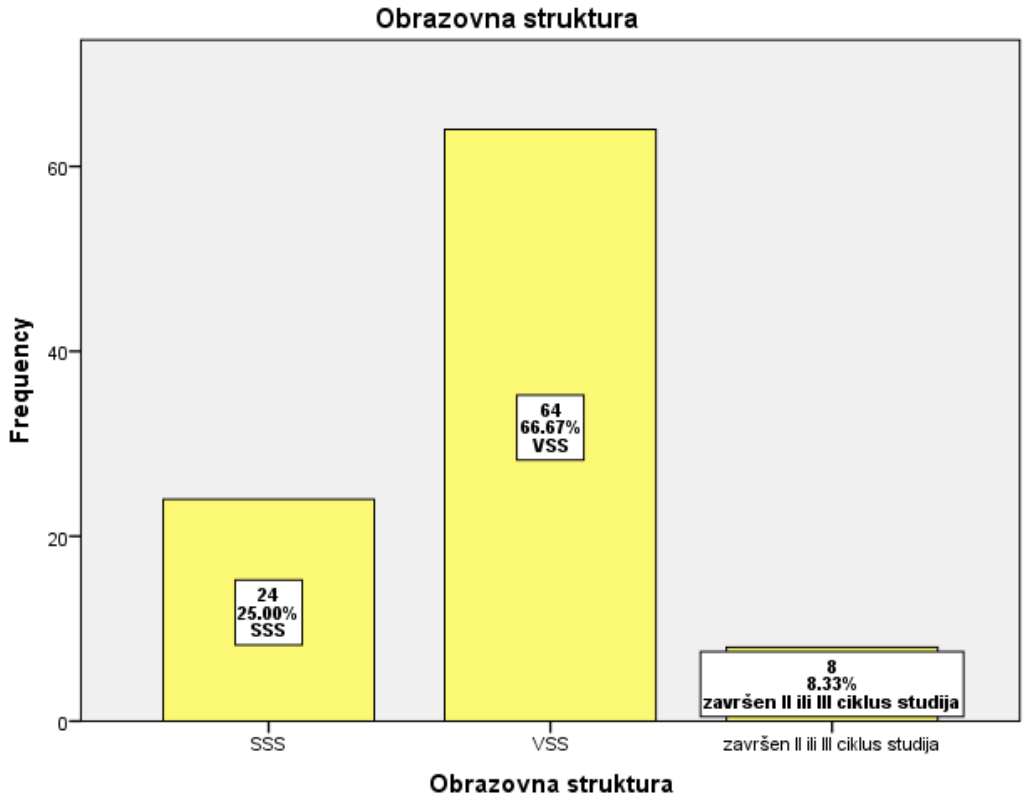

Izvor: Obrada autora

Tabela 7. Stepen zadovoljstva ulovima rada

Statistics		
Ocjenite stepen zadovoljstva uslovima rada trenutnog zaposlenja na tržištu Italije gdje je poslodavac Italijan.		
N	Valid	96
	Missing	0
Mean		3.9167
Mode		4.00
Std. Deviation		.70587
Range		3.00

Izvor: Obrada autora

Prema rezultatima analize može se zaključiti da su ispitanici uglavnom zadovoljni uslovima rada, gdje je prosječna ocjena zadovoljstva 3,9, na skali od 1 do 5. Standardna devijacija pokazuje da se radi o malom stepenu odstupanja. Najčešći odgovor ispitanika je 4, što pokazuje da aritmetička sredina odgovora i najčešćem odgovoru ispitanika.

Tabela 8. Stavovi ispitanika o pojedinačnim uslovima rada

Statistics					
		Plata	Broj radnih sati u toku dana	Slobodni dani	Ostalim uslovima rada
N	Valid	96	96	96	96
	Missing	0	0	0	0
Mean		4.2917	3.4583	3.5833	3.6667
Mode		4.00	3.00	3.00[a]	3.00
Std. Deviation		.61416	.64753	1.12078	.80350
Range		2.00	3.00	3.00	3.00
a. Multiple modes exist. The smallest value is shown					

Izvor: Obrada autora

Prema rezultatima deskriptivne statistike može se zaključiti da su ispitanici u najzadovoljniji plaćom, od svih ocjenjenih uslova rada. Prosječna ocjena kada je u pitanju plata, odnosno zadovoljstvo istom iznosi 4,2, uz mali stepen odstupanja, dok je najčešći odgovor ispitanika vezano za platu iznosio 4.

Nakon plate ispitanici su najbolje ocijenili ostale uslove rada, sa 3,66, uz najčešću ocjenu 3 i prihvatljiv stepen odstupanja. Zatim, slobodne dane, gdje ispitanici nisu toliko zadovoljni uslovima rada koji se odnose na slobodne dane, uz prosječnu ocjenu koja iznosi 3,5833, najčešći odgovor ispitanika od 3, te ne tako mali stepen odstupanja oko aritmetičke sredine.

Ispitanici su najmanje vrjednovali uslove rada koji se odnosi na broj radnih sati u toku dana, sa prosjekom od 3,45, najčešćim odgovorom 3 i standardnom devijacijom koja pokazuje da se radi o prilično homogenim odgovorima.

Tabela 9. Odnos zarade I standarda

Statistics		
Ocijenite odnos zarađenog novca i životnog standarda trenutnog zaposlenja		
N	Valid	96
	Missing	0
Mean		3.7917
Mode		4.00
Std. Deviation		.81971
Range		3.00

Izvor: Obrada autora

Prema rezultatima analize može se zaključiti da su ispitanici zadovoljni zarađenim novcem i životnim standardom u državi Italiji, a u kojoj žive i rade. Prosječna ocjena ispitanika iznosi 3,7917, a najčešći odgovor ispitanika je 4, uz standardnu devijaciji koja pokazuje mali stepen odstupanja oko prosječnog odgovora.

Tabela 10. Mogućnost za napredovanje

Statistics		
Ocijenite stepen mogućnosti napredovanja u trenutnoj kompaniji u kojoj radite		
N	Valid	96
	Missing	0
Mean		3.4167
Mode		3.00
Std. Deviation		.95880
Range		3.00

Izvor: Obrada autora

Prema analizi obrađenih rezultata istraživanja, može se zaključiti da je prosječna vrijednost odgovora koji ocjenjuje mogućnost za napredovanje u mjestu kojem trenutno rade, ne tako visoka, a iznosi 3,416, dok je najčešći odgovor ispitanika 3, srednji nivo odgovora. Standardna devijacija pokazuje da se radi o malom odstupanju oko prosječne vrijednosti, što dodatno potvrđuje i modus.

Tabela 11. Sperman Ro koeficijent korelacije između iskustva rada u Italiji i mogućnosti napredovanja na radnom mjestu

Correlations				
			Iskustvo u radu u Italiji	Ocjenite stepen mogućnosti napredovanja u trenutnoj kompaniji u kojoj radite
Spearman's rho	Iskustvo na radu u Italiji	Correlation Coefficient	1.000	.802**
		Sig. (2-tailed)	.	.000
		N	96	96
	Ocijenite stepen mogućnosti napredovanja u trenutnoj kompaniji u kojoj radite, a u kojoj je poslodavac Italijan	Correlation Coefficient	.802**	1.000
		Sig. (2-tailed)	.000	.
		N	96	96
**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).				

Izvor: Obrada autora

Postoji jaka korelaciona veza između iskustva rada u Italiji i ocjene stepena mogućnosti napredovanja u kompanijama/ sektorima u kojima su ispitanici zaposleni. Naime, sa rastom iskustva u radu u Italiji, raste i stepen mogućnosti za napredovanje. Koeficijent korelacije iznosi 0,802, što je izuzetno jaka korelacija.

Tabela 12. Mogućnost štednje

Statistics		
Slažete li se sa tvrdnjom da pored normalnog života u stanju ste da uštedite određenu količinu novca		
N	Valid	96
	Missing	0
Mean		4.1667
Mode		4.00
Std. Deviation		.69079
Range		2.00

Izvor: Obrada autora

Ispitanici se slažu sa tvrdnjom da pored normalnog života uz platu koju primaju, mogu uštedjeti određeni dio novca, uz prosječno ocjenu 4,1667, te neznatan nivo odstupanja oko prosječne vrijednosti odgovora. Modus kao mjera centralne tendencije pokazuje da je najčešći odgovor ispitanika bio 4, što se slaže sa prosječnom vrijednosti odgovora.

Tabela 13. Uslovi rada u odnosu na domicijelno stanovništvo

Statistics		
Osjećate li se ugroženo u odnosu na domicijelno stanovništvo kada su u pitanju uslovi rada		
N	Valid	96
	Missing	0
Mean		3.7500
Mode		3.00[a]
Std. Deviation		1.05631
Range		3.00
a. Multiple modes exist. The smallest value is shown		

Izvor: Obrada autora

Multikulturalnost u lokalnoj samoupravi posebno je naglašena tolerancijom prema drugim kulturama, ali nejednakom, odnosno nepovoljnijem položaju doseljenika iz pobrojanih država, u odnosu na domicijelno stanovništvo Italijana. Ispitanici se donekle slažu da uslovi rada nisu isti za njih i za domicijelno stanovništvo, te da tu postoji određena razlika. Prosječna ocjena po ovoj tvrdnji iznosi 3,75, dok je najčešći odgovor ispitanika 3, a standardna devijaciji pokazuje da se radi o srednjem nivou odstupanja. Također, može se zaključiti da je postojala određena razlika u odgovorima ispitanika, pa će se na narednom testu pokušati utvrditi eventualno postojanje razlike između određenih ispitanih skupina.

Tabela 14. RO Sperman test iskustva ispitanika I uslovima rada sa domicijelnim stanovništvom

Correlations				
			Iskustvo na radu u Italiji	Osjećate li se ugroženo u odnosu na domicijelno stanovništvo kada su u pitanju uslovi rada
Spearman's rho	Iskustvo na radu u Italiji	Correlation Coefficient	1.000	-.743**
		Sig. (2-tailed)	.	.000
		N	96	96
	Osjećate li se ugroženo u odnosu na domicijelno stanovništvo kada su u pitanju uslovi rada	Correlation Coefficient	-.743**	1.000
		Sig. (2-tailed)	.000	.
		N	96	96
**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).				

Izvor: Obrada autora

Prema rezultatima Sperman Ro testa može se zaključiti da postoji jaka negativna korelacija između iskustva rada u Italiji i slaganja sa tvrdnjom da se ispitanici koji su zaposleni u Italiji u odnosu na domicijelno stanovništvo osjećaju u podređenom položaju kada su u pitanju uslovi rada.

Ovaj rezultat se može protumačiti da sa rastom godina iskustva radom u Italiji opada i stepen slaganja sa navedenom tvrdnjom, pa tako ispitanici koji duže rade u Italiji se osjećaju manje ugroženim kada su u pitanju uslovi rada.

Tabela 15. Mogućnost napredovanja u odnosu na domicijelno stanovništvo

Statistics		
Osjećate li se ugroženo u odnosu na domicijelno stanovništvo kada je u pitanju mogućnost napredovanja		
N	Valid	96
	Missing	0
Mean		3.1250
Mode		2.00
Std. Deviation		1.01825
Range		3.00

Izvor: Obrada autora

Ispitanici su mogućnost napredovanja u odnosu na domicijelno stanovništvo ocijenili sa još nižom ocjenom u odnosu na uslove rada. Prosječan odgovor u ovom slučaju iznosi 3,1, uz opet, ne tako mali stepen odstupanja oko prosječne vrijednosti odgovora. Najčešći odgovor ispitanika u ovom slučaju je 2. Također, dodatni test bi trebao pokazati da li i u ovom slučaju sa rastom iskustva i ovaj segment se smanjuje.

Tabela 16. RO Sperman test iskustva ispitanika I mogućnosti napredovanja u odnosu na domicijelno stanovništvom

Correlations				
			Iskustvo na radu u Italiji	Osjećate li se ugroženo u odnosu na domicijelno stanovništvo kada je u pitanju mogućnost napredovanja
Spearman's rho	Iskustvo na radu u Italiji	Correlation Coefficient	1.000	-.843**
		Sig. (2-tailed)	.	.000
		N	96	96
	Osjećate li se ugroženo u odnosu na domicijelno stanovništvo kada je u pitanju mogućnost napredovanja	Correlation Coefficient	-.843**	1.000
		Sig. (2-tailed)	.000	.
		N	96	96
**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).				

Izvor: Obrada autora

Prema rezultatima testa može se zaključiti da postoji izuzetno jaka negativna korelaciona veza između iskustva radnika i osjećaja ugroženosti u odnosu na domicijelno stanovništvo kada je u pitanju mogućnost napredovanja. Naime, rastom godina staža, slaganje sa ovom tvrdnjom opada, čak u većem intenzitetu nego je to slučaj bio sa uslovima rada.

Tabela 17. Njegovanje kulturne baštine u hotelu kojem ste zapsoleni

Statistics		
Slažete li se da se u hotelu u kojem radite njeguje kulturna baština države u kojoj radite		
N	Valid	96
	Missing	0
Mean		4.2083
Mode		4.00
Std. Deviation		.57887
Range		2.00

Izvor: Obrada autora

Ispitanici se slažu sa tvrdnjom da se u hotelu u kojem radite njeguje kulturna baština države u kojem su zaposleni. Prosječna vrijednost odgovora iznosi 4,2083, uz neznatan nivo odstupanja oko prosječne vrijednosti odgovora. Najčešći odgovor ispitanika je također 4, što dodatno potvrđuje prosječnu vrijednost odgovora.

Tabela 18. Kulturna raznolikost u skladu sa načelima i pravilima EU

Statistics		
Slažete li se sa tvrdnjom da se u državi u kojoj radite njeguje kulturna raznolikost u skladu sa načelima i pravilima Evropske unije		
N	Valid	96
	Missing	0
Mean		3.9583
Mode		4.00
Std. Deviation		.61416
Range		2.00

Izvor: Obrada autora

Ispitanici se slažu sa tvrdnjom da se u državi u kojoj rade njeguje kultruna raznolikost u skladu sa načelima i pravilima Evropske unije, ali takva praksa u Italiji prestaje kod dogovaranja uslova o radu. Prosječna ocjena po ovoj tvrdnji iznosi 3,95, uz mali stepen odstupanja oko prosječne vrijednosti odgovora. Također, najčešći odgovor ispitanika je 4, što potvrđuje rezultate istraživanja.

Tabela 19. Poštivanje UNESKO konvencije

Statistics		
Slažete li se sa tvrdnjom da se u državi u kojoj radite njeguje UNESKO - va konvencija o zaštiti i promicanju raznolikosti kulturnih izraza, kao temeljni korak u borbi za ostvarenje zaštite i promicanje kulturne različitosti		
N	Valid	96
	Missing	0
Mean		3.5000
Mode		4.00
Std. Deviation		.87057
Range		3.00

Izvor: Obrada autora

Ispitanici se donekle slažu sa tvrdnjom da se u državi u kojoj rade njeguje UNESKO - va konvencija o zaštiti i promicanju raznolikosti kulturnih izraza, kao temeljni korak u borbi za ostvarenje zaštite i promicanje kulturne različitosti. Prosječna ocjena po ovoj tvrdnji iznosi 3,5, a standardna devijacija 0,87, što i nije tako visok stepen odstupanja. Najčešći odgovor ispitanika iznosi 4, što ide u prilog slaganju sa navedenom tvrdnjom.

Tabela 20. Unapređenje kulturne raznolikosti

Statistics		
Slažete li se sa tvrdnjom da vaš poslodavac istražuje i redovno unapređuje kulturnu raznolikost, interkulturni dijalog i digitalne kulture.		
N	Valid	96
	Missing	0
Mean		2.3750
Mode		2.00
Std. Deviation		.75742
Range		3.00

Izvor: Obrada autora

Ispitanici se ne slažu sa tvrdnjom da njihov poslodavac istražuje i redovno unapređuje kulturnu raznolikost, interkulturni dijalog i digitalne kulture. Plata i ostali benefiti bitno se razlikuju za grupe useljenika i domicilnog stanovništva. Prosječna vrijednost odgovora iznosi 2,375, uz najčešći odgovor ispitanika 2. Standardna devijacija pokazuje da se radi o veoma malom setepenu odstupanja, što dodatno potvrđuje prosječnu vriejdnost odgovora.

Diskusija

Kako smo istakli i na samom početku analize, za potrebe ovog istraživanja, prikupljeni su podaci od 96 ispitanika. Naime, u strukturi ispitanika podjednako je zastupljen i demografski dio, spol, te godine i obrazovanje, a kako bi u konačnici došli do što objektivnijeg stanja, te dokazali polazne hipoteze. Sve polazne hipoteze smo dokazali, te pored navedenog došli smo i do novih naučnih spoznaja jer je uzorak proširen i na dio ispitanika iz regiona koji živi i radi u Italiji, a nije prevashodno iz Bosne i Hercegovine. To su mali ali bitne skupine ispitanika kako bi imali što objektivnije podatke i analizu. Stoga, kako bi istraživanje bilo što relevantnije, ispitali smo i određen uzorak onih koji žive i rade u Italiji, ali porijeklom dolaze pored Bosne i Hercegovine i iz država: Srbije, Makedonije, Hrvatske, Crne Gore, te smo ovim pristupom dobili određeni nivo objektivnosti, ali i jasnih pokazatelja da li postoji određen animozitet italijanskih građana spram ljudi (doseljenika) iz određene zemlje koju smo spomenuli.

Naredni dio rada posvećen je istraživanju stavova ispitanika koji su zaposleni u Italiji u hotelima ili se bave turizmom. Ispituju se uslovi rada, zadovoljstvo poslom, multikulturalnost, raznolikosti i ostale činjenice koje su važne, a predmet su ovog istraživanja, a usko vezanih za lokalnu samoupravu Italije. Predpostavke su da države iz dijaspore njeguju državne baštine i u turističkim ponudama. Ispitanici su useljenici u Italiji koji imaju riješen boravišni status i koji su zaposleni, odnosno koji usko surađuju sa turističkim zajednicama, u čestom su kontaktu sa građanima Italije, poznaju kulturu i običaje, te jezik u određenoj mjeri. Kroz analizu ćemo dobiti širu sliku lokalne zajednice kroz prizmu prihvatanja stranaca, multikulturalizma i drugih bitnih faktora koji determiniraju ovu oblast.

Prema rezultatima analize može se zaključiti da je spolna karakteristika uzorka zadovoljena, te se u uzorku nalaze podjednak dio ispitanih muškaraca i žena, tačnije po 48. Grafički prikaz strukture odgovora predstavljen je u samom empirijskom dijelu, odnosno naveden u djelu analize i u grafičkom prikazu.

Prema analizi ispitane skupine, koja analizira iskustvo ispitanika, može se zaključiti da je najviše onih ispitanika koji imaju do 2 godine radnog iskustva u Italiji, 33,3%, zatim ispitanika koji u Italiji rade između 2 i 5 godina, 29,2%. Dalje, analiza pokazuje da je 25% ispitane skupine onih koji u Italiji rade između 5 i 10 godina, a svega 12,5% ispitanih više od 10 godina.

Najviše je ispitanih kojima je matična država Bosna i Hercegovina i Srbija, po 25%, nakon njih u uzorku je ispitano i 20,8% državljana Makedonije, 16,7% Crnogoraca i 12,5% Hrvatskih državljana.

Prema rezultatima iz ranije prikazane tabele, može se zaključiti da se radi o uzorku koji je prilično mlad. Pa tako najviše ispitanika ima između 25 i 35 godina starosti, 45,8%, zatim ispitanika do 25 godina i onih između 35 i 45 godina po 20,8%, dok je svega 12,5% ispitanih starije od 45 godina.

Prema rezultatima analize u uzorku ima čak 66,7% ispitanika sa VSS – om, dok je 25% ispitanih sa SSS, a samo 8,3% ispitanika imaju završen II ili III ciklus studija.

Prema rezultatima analize može se zaključiti da su ispitanici uglavnom zadovoljni uslovima rada, gdje je prosječna ocjena zadovoljstva 3,9, na skali od 1 do 5. Standardna devijacija pokazuje da se radi o malom stepenu odstupanja. Najčešći odgovor ispitanika je 4, što pokazuje da aritmetička sredina odgovora i najčešćem odgovoru ispitanika.

Prema rezultatima deskriptivne statistike može se zaključiti da su ispitanici u najzadovoljniji plaćom, od svih ocjenjenih uslova rada. Prosječna ocjena kada je u pitanju plata, odnosno zadovoljstvo istom iznosi 4,2, uz mali stepen odstupanja, dok je najčešći odgovor ispitanika vezano za platu iznosio 4.

Nakon plate ispitanici su najbolje ocijenili ostale uslove rada, sa 3,66, uz najčešću ocjenu 3 i prihvatljiv stepen odstupanja. Zatim, slobodne dane, gdje ispitanici nisu toliko zadovoljni uslovima rada koji se odnose na slobodne dane, uz prosječnu ocjenu koja iznosi 3,5833, najčešći odgovor ispitanika od 3, te ne tako mali stepen odstupanja oko aritmetičke sredine.

Ispitanici su najmanje vrjednovali uslove rada koji se odnosi na broj radnih sati u toku dana, sa prosjekom od 3,45, najčešćim odgovorom 3 i standardnom devijacijom koja pokazuje da se radi o prilično homogenim odgovorima.

Prema rezultatima analize može se zaključiti da su ispitanici zadovoljni zarađenim novcem i životnim standardom u državi Italiji, a u kojoj žive i rade. Prosječna ocjena ispitanika iznosi 3,7917, a najčešći odgovor ispitanika je 4, uz standardnu devijaciji koja pokazuje mali stepen odstupanja oko prosječnog odgovora.

Prema analizi obrađenih rezultata istraživanja, može se zaključiti da je prosječna vrijednost odgovora koji ocjenjuje mogućnost za napredovanje u mjestu kojem trenutno rade, ne tako visoka, a iznosi 3,416, dok je najčešći odgovor ispitanika 3, srednji nivo odgovora. Standardna devijacija pokazuje da se radi o malom odstupanju oko prosječne vrijednosti, što dodatno potvrđuje i modus.

Postoji jaka korelaciona veza između iskustva rada u Italiji i ocjene stepena mogućnosti napredovanja u kompanijama/ sektorima u kojima su ispitanici zaposleni. Naime, sa rastom iskustva u radu u Italiji, raste i stepen mogućnosti za napredovanje. Koeficijent korelacije iznosi 0,802, što je izuzetno jaka korelacija.
Ispitanici se slažu sa tvrdnjom da pored normalnog života uz platu koju primaju, mogu uštedjeti određeni dio novca, uz prosječno ocjenu 4,1667, te neznatan nivo odstupanja oko prosječne vrijednosti odgovora. Modus kao mjera centralne tendencije pokazuje da je najčešći odgovor ispitanika bio 4, što se slaže sa prosječnom vrijednosti odgovora.

Multikulturalnost u lokalnoj samoupravi posebno je naglašena tolerancijom prema drugim kulturama, ali nejednakom, odnosno nepovoljnijem položaju doseljenika iz pobrojanih država, u odnosu na domicijelno stanovništvo Italijana. Ispitanici se donekle slažu da uslovi rada nisu isti za njih i za domicijelno stanovništvo, te da tu postoji određena razlika. Prosječna ocjena po ovoj tvrdnji iznosi 3,75, dok je najčešći odgovor ispitanika 3, a standardna devijaciji pokazuje da se radi o srednjem nivou odstupanja. Također, može se zaključiti da je postojala određena razlika u odgovorima ispitanika, pa će se na narednom testu pokušati utvrditi eventualno postojanje razlike između određenih ispitanih skupina.

Prema rezultatima Sperman Ro testa može se zaključiti da postoji jaka negativna korelacija između iskustva rada u Italiji i slaganja sa tvrdnjom da se ispitanici koji su zaposleni u Italiji u odnosu na domicijelno stanovništvo osjećaju u podređenom položaju kada su u pitanju uslovi rada.

Ovaj rezultat se može protumačiti da sa rastom godina iskustva radom u Italiji opada i stepen slaganja sa navedenom tvrdnjom, pa tako ispitanici koji duže rade u Italiji se osjećaju manje ugroženim kada su u pitanju uslovi rada.

Ispitanici su mogućnost napredovanja u odnosu na domicijelno stanovništvo ocijenili sa još nižom ocjenom u odnosu na uslove rada. Prosječan odgovor u ovom slučaju iznosi 3,1, uz opet, ne tako mali stepen odstupanja oko prosječne vrijednosti odgovora. Najčešći odgovor ispitanika u ovom slučaju je 2. Također, dodatni test bi trebao pokazati da li i u ovom slučaju sa rastom iskustva i ovaj segment se smanjuje.

Prema rezultatima testa može se zaključiti da postoji izuzetno jaka negativna korelaciona veza između iskustva radnika i osjećaja ugroženosti u odnosu na domicijelno stanovništvo kada je u pitanju mogućnost napredovanja. Naime, rastom godina staža, slaganje sa ovom tvrdnjom opada, čak u većem intenzitetu nego je to slučaj bio sa uslovima rada.

Ispitanici se slažu sa tvrdnjom da se u hotelu u kojem radite njeguje kulturna baština države u kojem su zaposleni. Prosječna vrijednost odgovora iznosi 4,2083, uz neznatan nivo odstupanja oko prosječne vrijednosti odgovora. Najčešći odgovor ispitanika je također 4, što dodatno potvrđuje prosječnu vrijednost odgovora.

Ispitanici se slažu sa tvrdnjom da se u državi u kojoj rade njeguje kulturna raznolikost u skladu sa načelima i pravilima Evropske unije, ali takva praksa u Italiji prestaje kod dogovaranja uslova o radu. Prosječna ocjena po ovoj tvrdnji iznosi 3,95, uz mali stepen odstupanja oko prosječne vrijednosti odgovora. Također, najčešći odgovor ispitanika je 4, što potvrđuje rezultate istraživanja.

Ispitanici se donekle slažu sa tvrdnjom da se u državi u kojoj rade njeguje UNESKO - va konvencija o zaštiti i promicanju raznolikosti kulturnih izraza, kao temeljni korak u borbi za ostvarenje zaštite i promicanje kulturne različitosti. Prosječna ocjena po ovoj tvrdnji iznosi 3,5, a standardna devijacija 0,87, što i nije tako visok stepen odstupanja. Najčešći odgovor ispitanika iznosi 4, što ide u prilog slaganju sa navedenom tvrdnjom.

Ispitanici se ne slažu sa tvrdnjom da njihov poslodavac istražuje i redovno unapređuje kulturnu raznolikost, interkulturni dijalog i digitalne kulture. Plata i ostali benefiti bitno se razlikuju za grupe useljenika i domicilnog stanovništva. Prosječna vrijednost odgovora iznosi 2,375, uz najčešći odgovor ispitanika 2. Standardna devijacija pokazuje da se radi o veoma malom stepenu odstupanja, što dodatno potvrđuje prosječnu vrijednost odgovora.

V DIO: KOMPARATIVNI TEORIJSKI PRIKAZ- REPUBLIKA ITALIJA I PONAVLJANJE GREŠAKA BIVŠE JUGOSLAVIJE

Između evropskog identiteta i primordijalnog tumačenja nacije

U Italiji jačaju nacionalni pokreti. Iza ovakvih kretanja društva često se nalaze zastarjela i rigidna teorijska uporišta. Na tom tragu pristalice organskog nacionalizma smatraju da se svijet sastoji od prirodnih nacija, te da je tako oduvijek. U Italiji svakim danom je sve više onih koji svojim glasom daju potporu strankama koje se bore za „povratak Italije Italijanima". Također smatraju da su pripadnici nacija često gubili svoju nacionalnu neovisnost i samosvijest, te da je dužnost nacionalista da obnove tu samosvijest i nezavisnost, u ponovo probuđenoj naciji. Smatraju da su nacije i njihovi karakteri organizmi koji se mogu lako prepoznati prema svojim kulturnim razlikama, te da su temelj historije i glavni akteri u historijskoj drami. Sociobiologija pruža osnovu za jednu od primordijalistickih kritika. Ona smatra da su *etničke skupine i nacije oblici proširenih srodničkih skupina*, te da se nacije i etničke skupine, zajedno sa rasama, u konačnici moraju izvoditi iz individualnih genetskih reprodukcijskih poriva. Glavni predstavnik sociobiološkog pristupa etničnosti i naciji, *Pierre van de Berghe*, smatra da je modernost nacija čisto formalna, odnosno, da je suština u tome da se struktura uračunate sposobnosti dopuni političkim oblicima. On kaže sljedeće: „Sam pojam nacije je proširenje rodbinskog odabira, te s obzirom na to nacije treba smatrati skupinama podrijetla, kao i etničke skupine. Ono sto je važno jesu načini na koje potrebe pojedinca da maksimizira svoju gensku zalihu i potomstvo favoriziraju rodbinske skupine i s toga veće genske zalihe kroz proširene rodbinske grupacije, to jest kroz nepotizam i uračunatu sposobnost." (Šulce, 2002: 210)

Van de Berghe smatra da čovjekova društvenost počiva na tri načela: rodbinskom odabiru, uzajamnosti i prisili, te da su etničke skupine tokom većeg dijela ljudske historije bile *nadobitelji bliskog srodstva*, a pokazatelj te činjenice bilo je održavanje jasnih društvenih i teritorijalnih granica sa drugim etničkim skupinama. Prema njemu etničke osjećaje treba raumijeti kao prošireni i razblaženi oblik rodbinskog odabira. To je razlog zašto je etnocentrizam norma i zašto su „ona drustva koja su institucionalizirala norme nepotizma i etnocentrizma imala veliku selekcijsku prednost pred onima koja to nisu učinila (pod pretpostavkom da su takva ikad postojala), zato što je rodbinski odabir bio temeljni nacrt životinjske društvenosti." (Šulce, 2002: 213)

Eničke i nacionalne spone, po njemu, toliko su moćne i neizrecive da se moramo vratiti kulturnoj 'biti' mnogih oblika sto su ih poprimili etničnost i nacionalizam kako bismo shvatili zašto, do danas, neprestrance utiču na tolike ljude. Tezu da su primordijalne veze srodstva i religije ostale vrlo žive i u modernim svjetovnim drustvima, o čemu svjedoče njihovi simboli i javne svečanosti dokazao je *Shils*, a vise razradio *Clifford Geertz*. On počinje od razlikovanja dvaju snažnih, posve neovisnih, a opet posebnih i zapravo suprotstavljenih motiva: želje da se bude priznat kao odgovorni akter čije želje, djela, nade i mišljenja „znače“, te zelje da se izgradi djelotvorna, dinamična i moderna drzava. Treba uočiti jedan cilj, a to je potraga za identitetom i zahtijev da taj identitet bude javno priznat kao važna, društvena potvrda, jer je ona ta koja predstavlja nešto u svijetu.

S obzirom na to, on tvrdi: „Pod primordijalnom vezanoscu podrazumijeva se vezanost koja proistječe iz „odanosti“- ili tačnije, budući da je, ustvari, neminovno upletena kultura, navodne „odanosti“- društvene egzistencije: poglavito neposrednog susjedstva i rodbinskih veza, ali osim njih, i odanosti koja proistječe iz rođenja u određenoj vjerskoj zajednosti, govorenjem određenim jezikom ili jezickim narječjem, te prihvaćanja određenih društvenih običaja. Te bliskosti krvi, govora, obicaja i tako dalje, smatra se, sadrže same po sebi neizrecivu i katkad nesnosnu prisnost. Čovjek je vezan uz rođaka, uz susjeda, suvjernika, *ipso facto*; kao rezultat ne samo osobne sklonosti, praktične nužde, zajedničkog interesa ili nametnute obveze, nego dobrim dijelom zbog nekog neobjašnjivog apsolutnog značenja pripisanog samoj toj vezi. Opća snaga primordijalnih spona i tipovi tih veza koji su važni razlikuju se od osobe do osobe, od društva do društva, od razdoblja do razdoblja. No, praktički za svaku osobu, u svakom društvu i u gotovo svakom trenutku privrženosti, čini se, slijede vise iz nekog osjećaja prirodne - neki bi rekli - duhovne sličnosti, nego iz društvene interakcije.“ (Šulce, 2002: 230-231)

Posve jasno, primordijalna teorija nacije, kao i njihovi savremeni protežeri, zagovaraju potenciranje determinirajućeg uticaja u konstituciji nacije na osnovu „čvrstih“ kohezivnih veza, koje naciji daju elemente primarne socijalizirajuće - iskonske skupine. Unutar takvog, jasno omeđenog okvira, stvara se ambijent koji naciju izjednačava sa etnijom, te je bitno diferencira u odnosu na druge nacije. Iako legitimno tumačenje, ono svojim akcentiranjem značaja uloge *zajedničkog porijekla*, *tradicije*, *kulturnih vrijednosti*, *historijske memorije*, nerijetko biva na tragu uvertirnog stava koji prethodi ka „prekoračenju kritičnog rubikona“, odnosno, ogreznuću u šovinizam i ekspanzionistički nacionalizam.

Moderno tumačenje i zagovori povratku jačanja nacije

Nasuprot primordijalnim stajalištima, moderno tumačenje nacije je produkt konzervativizmu dijametralno suprotsavljenog sistema mišljenja i ideološkog svjetonazora – *liberalizma*. Shodno tome, „rodnim mjestom“ moderne nacije, uzima se Francuska buržoaska revolucija, zajedno sa svim svojim proklamiranim idealima. Prema modernistima francuska revolucija 1789 god. je događaj koji označava momenat rođenja nacije. Tada je bilo moguće da se izgradi nacija, kao moderna zajednica građana koja značenjem prevazilazi lokalne i regionalne pripadnosti, jer nacija u ovakvom značenju riječi označava i ljudsko oslobođenje, od dotadašnjih feudalnih veza i gospodarenja čovjeka nad čovjekom, na osnovu rođenja.

Danas je u društvenoj nauci najrasprostranjenije modernističko poimanje nacije. Ono dominira još od 1960-ih godina. Zastupnici ovoga su najčešće sociolozi i historičari modernog doba. *Benedikt Anderson* tvrdi da je „nacija proizvod tzv. štamparskog kapitalizma“, ili pak „proizvod industrijalizacije“, kao što tvrdi *Ernest Gelner*. Mišljenje modernista je bilo da se širi društveni slojevi, posebno seljaštvo, nisu odlikovali posjedovanjem bilo kakve nacionalne svijesti sve do XIX vijeka. Judžin Veber je pokazao da francuska nacionalna svijest nije postojala do pred kraj XIX vijeka. Prema Veberu za nastanak nacionalne svijesti zaslužna je država tj. njene ustanove: škola i vojska. Za nastanak nacije najodgovorniji su politički činioci. Naciju ne mogu činiti podanici neke autoritarne vlasti već samo samosvjesni, međusobno jednaki i slobodni građani zajamčenih i poštovanih prava. Nacija je izrasla iz slobode građanskog društva i iz preobražene apsolutne monarhije u pravnu državu. Temelj je građanskog društva moralna, ekonomska i politička sloboda građana, koji na njoj grade svoju posebnu narodnu pripadnost proglašujući je nacionalnošću. Nastanak slobodnog pojedinca - državljanina i slobodnog naroda - nacije je posljedica stvarne pobjede novčane i robne privrede, demokratske i pluralističke politike, normativnog poretka i narodne suverenosti nasuprot suverenosti monarha.

Elementi koji su svojstveni naciji kao zajednici su:

- ideja samostalnosti zajednice
- zahtjev za njezinim jedinstvom i nedjeljivošću
- patriotizam
- ideja bratstva naroda
- legitimirana nacionalna volja za političkom moći i za konsultacijom nacionalne države.

Dakle, prema modernim shvatanjima nacije, ključnim se smatra težnja ka nadilaženju prevaziđenih kategorija na temelju kojih su evropske nacije počivale stoljećima – kultura, etnicitet i dugotrajna historijska geneza. Državljanin – asocijacija - država su ključne kategorije ovog shvatanja nacije.

Svojstvo moderne nacije, nacije kao političke zajednice, jeste da je ona sveobuhvatnog karaktera, da svoje izvorište pronalazi u konkretizaciji konsenzualnih interesa svih svojih građana, pri čemu je nemoguće zanemariti ulogu specifičnog tipa nacionalizma kao *spiritus movensa* u procesu njene izgradnje. Suprotno etničkom nacionalizmu koji je posljedica postojanja nacije kao etničke zajednice, „univerzalni, građanski nacionalizam ima smisla samo u liberalnoj demokratiji, te je inkluzivan, participacijski i karakterom otvoren. To je onaj tip nacionalizma koji su imali na umu teoretičari „izgradnje nacije" i to je ona „građanska" verzija nacionalizma koji su usvojili neki liberali i socijaldemokrati nasuprot „etničkom" nacionalizmu, kao njegovoj antitezi" (Smith, 2003: 214)

Etničke razlike unutar građanski utemeljene nacije postaju sekundarizirane, gube na svojoj relevanciji, a stvara se snažan osnov za društvo kojim dominira princip *konvergencije* i *komunitarizma*. Ukratko, može se reći da u takvom okružju, *etičnost supstituira etničnost*.

Kao i svaki modernizacijski proces, i proces *nation buildinga* je dugotrajan i složen društveni poduhvat koji zahtijeva genezu u više etapa. Suštinski, krajnji cilj, je uspostava vladavine *principa građanstva*, odnosno brisanje razlika između nacije i države, a na osnovu presudne uloge koju igra odlučna politička volja vladajuće elite da izgradi zajednicu koja je utemeljena na načelima konstitucionalizma i individualne slobode svakog građanina.

Državnost Italije možemo neformalno vezivati za više monumentuma u različitim epohama koje su oblikovale njen razvoj. Međutim, apsurdno, etabliranost građanskog principa, a prvenstveno sa stanovišta identitetskog i statusnog egalitarizma njenog stanovništva, sadržavao je više elemenata koji karakterišu modernu naciju u periodu srednjovjekovne bosanske države, nego što je te iste elemente moguće identificirati danas, u 21. stoljeću, kada etnička, ekskluzivna, partikularna, primordijalna diferencijacija među njenim građanima potpuno trivijalizira i degradira samu nutrinu pojma građanin! Stoga je očito da Italija trenutno egzistira na principima primordijalnosti i unutar pretpolitičkog ambijenta!

Savremena Italija i povratak neofašizmu: od teorijskih spoznaja do praktičnog stranačkog djelovanja

Nevjerovatno zvuči činjenica da je u XXI stoljeću u EU nastala sada već i vrlo uspješna i popularna CasaPound Italia (CPI). Stranka, odnosno prvobitni pokret nastao je 2003. godine kada je organizirana okupacija zgrade u centru Rima, od strane neofašističkih aktivista i militanata[11]. Datum osnivanja stranke - 26.11. nije odabran slučajno - tada je u Rimu osnovan neofašistički MSI. Veza MSI-a i CPI-a je Pino Rauti, prethodno spomenuti neofašistički radikalni militant, koji je nakon Fiuggi kongresa (vidi dio o MSI-u) osnovao ekstremističku *Fiamu Tricolore* (FT). CPI je u početku bila organizacija mladeži FT-a sve do 2008. godine kada se i službeno registrirala kao stranka. Stranka se temelji na snažnom aktivizmu koji se sastoji od rješavanja stambenih pitanja[12], socijalnih i zdravstvenih usluga, organiziranja žestokih prosvjeda protiv migranata i slično.

Nevjerovatan uspjeh doživjeli su u samo par godina, sa više miliona simpatizera. Zgrada u Rimu tako je postala dom za dvadeset porodica, koje moraju biti (čiste) talijanske rase, a dio je pretvoren u fašistički hostel za mlade[13]. Uz mnoge fašističke simbole po cijeloj zgradi, jedan zid je ukrašen i zastavom grčke Zlatne Zore, čiji je model malog neofašističkog pokreta, nastalog među nogometnim huliganima koji su provodili akcije protiv ilegalnih migranata, služio kao uzor za organizaciju CPI-a u svojim počecima (De Giorgi i Tronconi, 2018: 340).

[11] Zgrada Esquillo je i danas pod „okupacijom". Iako su rimske vlasti procjenile da je zgrada statički nesigurna, aktivisti CPI se bore protiv deložacije u čemu ih je podržao i Salvini. De Giorgi i Tronconi (2018: 340) navedenu zgradu u Rimu nazivaju „prvim fašističkim socijalnim centrom".

[12] Simbol CPI-a je kornjača koja, gdjegod da se kreće, sa sobom nosi svoju kuću na leđima.

[13] Mural na zidu na kojem su dekorativno zapisana imena „duhovnih vođa" CPI-a sadrže osobe koja se mogu povezati uz nacifašističku ideologiju poput: Mussolinija, Pounda, Sorela, Mosleya, Wagnera, Spenglera, Marinettija, Nietzschea, Pareta, Evole, Jüngera, D'Annunzia, Gentilea, Bombacija, Grazianija i ostalih; ali i različite povijesne ličnosti, umjetnike i intelektualce: Dantea, Majakovskog, Corto Maltesea, Saint-Exuperyja, Plotina, Tolkeina, Julija Cezara, Pirandella i dr. Inspiraciju vide u fašističkom režimu, ali i antičkom Rimu, pa im hodnici izgledaju kao katakombe, a na mitinzima se salutira uz rimski pozdrav (Youtube.com, 2018a).

Analiza u pouke za R. Italiju iz pogrešno koncipiranih postavki jugoslovenske nacije

U Republici Italiji kako smo već utvrdili, svakodnevno jača nacionalizam i broj onih koji daju podršku strankama koje se bore protiv migranata i liberalne politike prema doseljenicima. Za razumijevanje odnosa između državno- građanskog supraidentiteta i etničkog identiteta unutar modernih nacionalno- heterogenih zajednica, potrebno je ukazati na osnove razlike između etničke zajednice i nacije. Za *etničku zajednicu* (narod) se smatra da prolazi kroz više razvojnih etapa, te da se u svom „normalnom“ obliku, ona formira kao nacija, odnosno, „kao etnička i društveno- kulturna zajednica svojstvena kapitalističkim i socijalističkim društvima.“ (Šuvar, 1974: 25)

Neke tipične karakteristike etničke zajednice su u većini slučajeva teritorijalnost, jezik, specifični historijski razvoj etničke zajednice, te njene kulturne institucije i sadržaji, ali i izražen etnocentrizam. „Etnocentrizam je ponašanje usmjereno na samoodržanje etničke zajednice, odnosno nacije i na promicanje njezinih interesa. On se zasniva na svijesti o različitosti u odnosu na druge etničke zajednice, odnosno nacije i o potrebi da se prema njima ističu konkurentske ili kooperacijske aspiracije. Identifikacija pojedinca sa svojom etničkom zajednicom, svojom nacijom vjerovatno je čvršća od identifikacije s drugim društvenim grupama kojima oni pripadaju, bilo unutar same etničke zajednice, odnosno nacije, bilo izvan njih.“ (Šuvar, 1974: 27)

Nacija predstavlja tip etničke zajednice, kod koje su njene tipične karakteristike (teritorijalnost, jezik, kulturna tradicija i etnocentrizam), potpunije izražene. Naciju karakteriše kompaktan teritorij za koji se zna da je njen, postojanje jednog književnog jezika, razvijenost pisane kulture, te definiranost kulturnih tradicija. Međutim, ono što posebno razlikuje naciju od etničke zajednice je to da je nacija jasno konstituiran politički subjekt, odnosno, politička zajednica kojoj je priznato pravo na političko samoodređenje (liberalna teorija nacije).

Pored toga, nacija je i zajednica ekonomskog života, koja se ostvaruje prvenstveno putem jedinstvenog tržišta i tržišne privrede. Nacije u pravilu imaju i snažnu etnocentričku svijest, bez obzira na to što su po etničkom porijeklu mješavine raznih prethodnih etničkih grupa ili njihovih pripadnika. Iz ovoga se može zaključiti kako se razvijenim ili zajednicama mogu smatrati pleme, narod i nacija, koje sadrže prethodno navedene karakteristike, a „nerazvijenim,

nepotpunim ili zakržljalim se mogu smatrati grupe poput nacionalne manjine, etnografske grupe i sl.“ (Šuvar, 1974: 27)

Prema Šuvaru, nacionalno konstituisanje evropskih naroda se desilo na različite načine:

1. „Na zapadu je najčešći put do konstituisanja nacije bila buržoaska revolucija protiv feudalnih klasa. Buržoazija je nastojala uništiti feudalni partikularizam intersa i privrednu autarhičnost, te formirati što šire tržište. To je uspjevala učiniti pod parolom nacionalnog buđenja i uvođenjem jednog književnog jezika.

2. U tri feudalno-apsolutističke monarhije (Austrougarska, Turska i Rusija), nacionalno samoodređenje i konstituisanje nacionalnih država se desilo sa zakašnjenjem, a značajnu ulogu su imali ratni porazi Austrougarske i Turske, te Oktobarska revolucija u Rusiji.

3. U nekim zemljama, poput SSSR-a i SFRJ, narodi su svoje nacionalno samoodređenje postigli tek kroz socijalističke revolucije.“ (Šuvar, 1974: 28)

Sasvim logično, u času kada dr. Stipe Šuvar problematizira nacionalno pitanje, ukupan društveni kontekst ne dovodi u pitanje jedinstvo jugoslovenske, odnosno sovjetske nacije, gotovo dogmatski vjerujući u njegovu idealtipnost i nepogrešivost.

Nacije kao pandam kosmopolitizmu iz perspektive konfliktnosti

Italija je kao nacija bila duboko politički podijeljena. Timothy Smith opisao je takvu razinu podjele hladnoratovskim rječnikom kao „postojanje dvaju kampova, sposobnih za provedbu međusobno zagarantiranog uništenja“ (Smith, 1991: 1, cit. prema Cento Bull, 2016: 2). Stoga, važno je istaknuti kako su nacije kao pojam predmet istraživanja mnogih disciplina, a samo širim pristupom možemo ih jasno i ne dvosmisleno objasniti. Slijedeća Šuvarova misao jasno ukazuje na onovremenu vladajuću iluziju da ideološki postulati nude dovoljan i povoljan ambijent za utemeljenost tvrdnje o dovršenosti njihovog integrativnog konstituisanja, zanemarujući pri tom, kasnije iskazane, „emancipatorske“ tendencije ka punoj subjektivizaciji njenih „ugradbenih“, očito nedovoljno inkludiranih i ostvarenih etničkih elemenata.

Participirajući u takvom obrascu mišljenja, Šuvar ističe: „U marksističko- lenjinističkoj teoriji, pravo nacionalnog samoodređenja u uvjetima kapitalizma najpotpunije se ostvaruje u postojanju nacionalne države, dok se u socijalizmu ne postavlja toliko zahtjev da svaka nacija ima svoju državu, već pitanje kako da se radnička klasa poveže u svjetsku radničku republiku.“ (Šuvar, 1974: 29) Očito da je ideološki konstrukt bio oročenog karaktera, te je rezultirao, izuzev u pojedinačnim slučajevima (primjer Republike Crne Gore), buđenjem etnonacionalne svijesti, u okviru nacija sukcesora tih dviju federaliziranih državnih zajednica.

Prema Šuvaru, postoje četiri paradigmatična odnosa između nacija u konfliktu:

1. „***Asimilacija*** – proces u kome jedna nacija ili etnička grupa prisvaja ili „guta“ drugu. Postoji razlika između dobrovoljne (npr. kroz imigraciju) i prisilne asimilacije manjinskih etničkih grupa od strane većinskih.

2. ***Hegemonija*** – podrazumijeva praksu prevlasti jedne nacije nad drugom nacijom ili više njih putem uplitanja u njihov život, razvoj i odluke. Najizrazitija hegemonija se mogla uočiti u kolonijama zapadnih zemalja, ali i u vojno-političkim blokovima na čijem su čelu bili SAD i SSSR. Hegemonija je također moguća u višenacionalnim zemljama, gdje dominira najbrojnija i najrazvijenija nacija.

3. ***Okupacija*** – podrazumijeva vojno zaposjedanje neke zemlje, odnosno, pokoravanje neke nacije. U pravnoj teoriji, ne postoji mogućnost okupacije unutar sopstvene države, ali se u praksi dešavalo da jedna nacija vojno okupira drugu unutar iste države (npr. kada je bengalski narod bio okupiran u Istočnom Pakistanu od strane Pendžabaca i drugih naroda u Zapadnom Pakistanu). Faktična okupacija je postojala i u blokovskim sistemima, ali se tada nastojala legalizirati sumnjivim teorijama ograničenog suvereniteta ili viših interesa.

4. ***Genocid*** – podrazumijeva sistematska nastojanja i praksu iskorijenjivanja cijelih naroda. On ne podrazumijeva samo fizičko uništenje, nego i ometanje normalnog razvoja nekog naroda, te sprječavanja njegove samoorganizacije.“ (Šuvar, 1974: 36-38)

Suštinski, sva četiri vida iskazivanja nacionalizma pripadaju *ekspanzionističkom nacionalizmu*, koji je sinonim za šovinizam, a veoma je na tragu, ako ne i istovjetan fašizmu. Riječ je o

radikaliziranoj formi nacionalizma, svojevrsnom mesijansko-političkom ekspanzionizmu koji sa nipodaštavanjem i tutorki posmatra druge, nominalno suverene i ravnopravne nacije, sporeći mu pravo na vlastiti subjektivitet. Nismo li, mi u Bosni i Hercegovini, bili, kako savremenici i sudionici, tako i, posredstvom historijske memorije, svjedoci upravo takvih intencija, čije silnice su se prelamale preko nacionalnog bića naše zemlje?

Baš kao i savremena Italija, narodi Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije svojevremeno su počinili iste greške te su u svom nacionalnom konstituisanju zakasnili za većim i razvijenijim evropskim narodima, odnosno teorijskim odrednicama savremenog multikulturalizma. Oni su prije svega bili mali narodi nad kojima su prethodno vladale velike imperije. Razlozi za ujedinjenje Italije, isti su oni koji su ujedinili Jugoslaviju, jer ujedinjenje južnoslavenskih naroda su prvenstveno bili etnička srodnost i sličnost jezika, ali i potreba da se suprotstave imperijalističkim ambicijama velikih evropskih naroda. Prije ujedinjenja u Kraljevinu SHS, također su postojale asimilatorske aspiracije tadašnje srpske i hrvatske buržoazije, ali je ipak prevladalo internacionalističko povezivanje i zajedničko progresivno djelovanje naroda. Međutim, kako tvrdi Šuvar: „Neki se narodi u Kraljevini SHS nisu u potpunosti nacionalno konstituisali zbog različitih razloga (npr. Muslimani zbog vjere, te Makedonci i Crnogorci zbog specifičnih historijskih, privrednih i kulturnih okolnosti).“ (Šuvar, 1974: 119-123) Svjesno ili ne, Šuvar zanemaruje predominantan upliv velikosrpskog hegemonizma, koji je tokom trajanja Kraljevine Jugoslavije ustanovio princip tzv. „*integralnog jugoslovenstva*“, upravo sa ciljem negiranja specifičnosti identiteta pomenutih naroda, dodavajući im, na osnovu revidiranja i falsificiranja etničke geneze naroda Balkana, srpske atribute, zarad vlastitih ekspanzionističkih ciljeva, pri čemu su ekonomski, kulturni i religijski razlozi, koje on navodi, od sekundarnog značaja. Njihova uloga svoj smisao dobiva tek ukoliko se želi naglasiti diferencija koju su pomenuti faktori imali u već tada izgrađenoj, nepokolebljivoj svijesti o samobitnosti kod Slovenaca i Hrvata (uticaj renesansnih ideja kod ova dva južnoslovenska naroda), što je onemogućilo punu, nedvosmisleno željenu negaciju svakog nesrpskog etničkog identiteta koja bi zahvatila cjelokupan prostor od Soče do Gevgelije. Dakle, velikosrpski nacionalizam je djelovao po dva osnova, odnosno, služeći se dvostrukim metodom. U prvom redu, pokušajem asimiliacije malih, nejakih, teritorijalno bliskih naroda, nastojeći ga primorati na „amneziju“ vlastite etničnosti, a na drugoj, pak, strani, narode kojima je deklarativno priznavao državotvorni karakter, želio je zatomiti unutar jugoslovenskog okvira, istovremeno ne bijavši spreman odreći se vlastitog srpskog identiteta u ime jugoslovenstva. Na ovom mjestu, radi međusobnog distanciranja dvaju režima, bitno je

naglasiti, da je vrijeme Titovog socijalizma značajno korigiralo i osujetilo ovakve pokušaje, ugrađujući u svoja sistemska rješenja norme koje su garantovale ravnopravnost naroda, iako je ta borba kod Bošnjaka potrajala nešto duže u odnosu na sve ostale.

Nacionalne suprotstavljenosti su posebno došle do izražaja kada su, završetkom rata, srpska, hrvatska i slovenska buržoazija, u strahu od revolucionarnih kretanja, zatražile zaštitu savezničkih snaga, ali i tada već organizirane srpske države u kojoj je bila uticajna velikosrpska ideologija. Tome je doprinijelo i to što je tadašnja Komunistička partija bila potpuno indiferentna prema nacionalnom pitanju. Do 1934. godine, KP se, prema savjetu primljenom od Kominterne, zalagala za formiranje nezavisnih republika Slovenije, Hrvatske i Makedonije, a te godine se donosi i odluka o stvaranju KP Slovenije, KP Hrvatske, te u skoro vrijeme i KP Makedonije.

Dolaskom Josipa Broza Tita na čelo KP Jugoslavije 1937. godine, nacionalna politika i praksa Partije se zasnivala na povezivanju pokreta za nacionalno oslobođenje sa internacionalističkim sadržajem proleterske borbe.

Početkom Drugog svjetskog rata, narodima Jugoslavije je prijetila imperijalistička hegemonija od strane „sila osovine“, a pojava fašizma na ovim prostorima je dovela do jasno istaknutog neprijateljstva između nacionalističkih politika koje su prihvatile ideologiju fašizma, te internacionalističkog pokreta koji je prihvatio ideologiju komunizma. Životni interes naroda Jugoslavije je postao istovjetan sa interesom radničke klase, a Komunistička Partija Jugoslavije je bila jedini značajan faktor koji je mogao organizirati otpor okupaciji.

Dolazilo je do međunacionalnih sukoba između fašistički orijentiranih grupa unutar južnoslavenskih naroda, ali su sve te grupe marginalizirane pobjedom savezničkih snaga i Narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije.

Šuvar na slijedeći način iznosi svoje mišljenje o dimenzijama značaja same partije: „U NOB-u pobijeđena tri neprijatelja: fašistički imperijalizam, domaća buržoazija i nacionalistički pokreti. Zapravo su to bila tri izdanja istog klasno-socijalnog neprijatelja jugoslavenskih naroda.“ (Šuvar, 1974: 127) I na ovom mjestu je vidljiva strukturalna pogreška u Šuvarovom mišljenju, koje prenaglašava značaj tada vladajuće, pobjedničke ideološke paradigme, čija isključivost je zataškavala probleme koje su stvarali neriješeni međuetnički problemi u tadašnjoj jugoslovenskoj zajednici. Čak i pod uslovom da je, zaista, neposredna postratna elitna politička garnitura iskazivala nulti stepen tolerancije spram svake pojave koja bi vodila u

pravcu razbijanja jedinstva nacije i snaženja etničkih partikulariteta, njen surovi metod je nerijetko porađao još snažnijim animozitetnim respondiranjem, a, istovremeno, nije bila u stanju anticipirati svoju prolaznost, te predskazati pojavu razornog nacionalizma upravo unutar vlastitih, komunističkih redova.

Ipak, nemoguće je prenebregnuti nezamjenjivu ulogu Josipa Broza-Tita u emancipaciji svih naroda SFRJ, što je otjelovljeno kroz Narodnooslobodilačku borbu, koja je rezultirala federalnom strukturom Jugoslavije, a što je neophodno odvojeno posmatrati od potonjeg, monopartijskog ustroja države i njenih institucija. Sam Tito je o tome govorio na slijedeći način: „Današnja Narodnooslobodilačka borba i nacionalno pitanje u Jugoslaviji nerazdvojno su vezani. Naša Narodnooslobodilačka borba ne bi bila tako uporna i tako uspješna, kada narodi Jugoslavije ne bi u njoj vidjeli, osim pobjede nad fašizmom, i pobjedu nad onima koji su ugnjetavali i teže daljem ugnjetavanju naroda Jugoslavije. Riječ narodnooslobodilačka borba - bila bi samo jedna fraza, pa čak i prevara, kada ona ne bi, osim općejugoslavenskog smisla, imala i nacionalni smisao za svaki narod posebice, tj. kada ona ne bi, osim oslobođenja Jugoslavije, značila u isto vrijeme i oslobođenje Hrvata, Slovenaca, Srba, Makedonaca, Arnauta, Muslimana, itd., kada Narodnooslobodilačka borba ne bi imala tu sadržinu, da zaista nosi slobodu, ravnopravnost i bratstvo svim narodima Jugoslavije. U ovome i jeste suština Narodnooslobodilačke borbe.“ (Josip Broz Tito, „Govori i članci“, I, str.119-120; prema: Šuvar, 1974: 128) Smatralo se da se nacionalno pitanje svih naroda uspješno riješilo putem radničko-seljačke revolucije. Međutim, Narodnooslobodilačka borba, revolucija i konstituisanje federalne strukture Jugoslavije nisu uspjeli riješiti nacionalno pitanje pojedinih naroda unutar nacionalno-heterogenih republika Jugoslavije.

Neposredno nakon rata, SFRJ se nalazila u fazi revolucionarnog etatizma, koji se oslanjao na široku podršku i zanos narodnih masa. Vlast je bila centralizirana po pitanju svih najvažnijih ekonomskih i zakonskih ovlaštenja. Sporadično, čak i Šuvar primjećuje diskrepanciju između proklamacije i stvarnog stanja stvari, što opisuje riječima: „Pored toga, Vijeće Naroda nije razmatralo niti jedan poseban slučaj međunacionalnih sukoba – vladala je atmosfera beskonfliktnosti u kojoj je dominirala zvanična ideologija u skladu sa parolom o bratstvu i jedinstvu. Sistem samoupravljanja se počinje postepeno uvoditi 1953. godine, ali njegova provedba u praksu nailazi na jak otpor od strane birokratskih krugova, što omogućuje federalnoj vlasti da i dalje raspolaže najvećim dijelom viška rada. Iako su progresivne snage nastojale provesti deetatizaciju i uvesti stvarni sistem samoupravljanja, to nije spriječilo pojavu

nacionalizama i međunacionalnih sukoba. “ (Šuvar, 1974: 131-132). Ovdje već postaje vidljivo da Šuvar počinje, makar u naznakama, detektovati one probleme koji su se pokušali marginalizovati, pomoću agitpropovski plasirane i partijskom stegom osiguravane matrice o utopijskom, idealtipskom socijalističkom društvu, čije jedinstvo, tobože, remeti još samo „klasni neprijatelj“, dok se je, istovremeno, smatralo da je etnonacionalizam nepovratno pobijeđen.

Narodi SFRJ, koje su prvobitno povezivale historijske okolnosti i dugoročni ekonomski, socijalni i politički interesi, počeli su se sukobljavati po pitanju raspodjele sredstava sa državnog nivoa. Raspodjela je vršena na principima solidarnosti i ujednačavanja privrednog razvoja, čemu su se posebno protivile razvijenije i mnogobrojnije republike. S druge strane, preko tržišta su se, zbog različite produktivnosti rada, sredstva prelijevala od nerazvijenih prema razvijenima.

U tim republikama, ali i u ostalima, još uvijek je dolazilo do latentnih pojava nacionalizma i u području kulture, te prijetnji od kulturne asimilacije malobrojnih naroda, a progresivne snage su bile suočene sa pitanjem: „U kojim i kakvim političkim odnosima se nužno javljaju jače deformacije u međunacionalnim odnosima (mogućnost majorizacije, unitarizma, hegemonizma, partikularizma, separatizma), a u kojim političkom okolnostima takve tendencije gube na intenzitetu ili pak i iščezavaju?“ (Šuvar, 1974: 137)

Italijanska kulturna hegemonija u smislu favoriziranja kulturnih institucija vlastite nacije u odnosu na kulturne institucije drugih poziv je na asimilaciju, dok je u Jugoslaviji svojevremeno bilo moguće favoriziranje i izdvajanje određene nacije posebno iz razloga što su neke nacije imale znatno razvijenije institucije u kulturi, obrazovanju i nauci. Kao danas italijanski jezik, u bivšoj Jugoslaviji sam srpsko-hrvatski jezik je imao faktičnu premoć nad ostalim jezicima, bez obzira na formalnu zagrantovanost ravnopravnosti jezika i slobodu javne komunikacije na svim jezicima.

Šuvar uviđa i druge anomalije: „Činjenica da nijedna nacija nije pokušala oboriti neku saveznu odluku putem Vijeća Naroda, ne znači da pokušaja hegemonije nije bilo. Posebno je do izraza dolazila nacionalna diskriminacija i nesrazmjer pri zapošljavanju na upravnim, diplomatskim, vojnim i policijskim pozicijama, a to je samo djelimično ispravljeno, kada je na federalnom nivou uvedena paritetnost republika.“ (Šuvar, 1974: 141)

Očito, asimilatorske tendecije su postojale kao recidivi prošlosti, ali je u vrijeme naglog ekonomskog i socijalnog razvoja, jugoslovenski centralizam ipak bio dominantan faktor u odnosu na pokrete za decentralizaciju, kao i u odnosu na nacionalističke pokrete.

Bitan faktor u jačanju nacionalističkih tendencija su bili i svjedočanstva o zločinima, koje su vršili ustaški pokret nad Srbima, četnički nad Hrvatima, Muslimanima i Albancima, balistički prema nad Srbima i Crnogorcima, odnosno, kolektivna etnička historijska memorija, iako se je i putem medija i putem obrazovnog sistema, pokušao izgraditi obrazac sve jugoslovenske empatije spram svih žrtava fašističkog terora.

Opijenost i zanos idealističkim predstavama o socijalizmu kao društvu pravde i sreće, koje su nastale za vrijeme i neposredno nakon Narodnooslobodilačke borbe, su gubili na snazi, a ljudi su se počeli vraćati tradicionalnim etničkim i religijskim vrijednostima. Šuvar također naglašava: „Poseban problem je predstavljalo uvođenje samoupravljanja, te decentralizacija i debirokratizacija društva. Ova transformacija se posebno odrazila na nacije koje su po razvoju i životnom standardu bliže zapadnoevropskim zemljama, koje su pokušavale proširiti ovlasti svojih republika, dok su, s druge strane, manje razvijene republike/nacije, favorizirale dominantnu ulogu federalne vlasti koja im je išla u korist, posebno zbog raspodjele sredstava na način izjednačavanja ekonomskog razvoja.“ (Šuvar, 1974: 145) Dakako, ovdje je riječ o uticaju druge (nakon Renesanse) faze, neprekidne emancipacije pojedinih jugoslovenskih naroda. Kao društvene snage, koje su bile nosioci zahtjeva za nacionalnom emancipacijom i suverenošću, možemo smatrati nacionalnu birokratiju, nacionalnu inteligenciju i nacionalne srednje slojeve. Birokratske opstrukcije su onemogućile daljnju, priželjkivanu emancipaciju radničke klase, i dovele do formiranja birokratskih i tehnokratskih elita, te povlaštenih slojeva koje će kasnije prihvatiti nacionalističke ideologije, te ih instrumentalizirati u skaldu sa svojim interesima. Nadmoć birokratije nad zagovornicima samoupravljanja je postojala zbog njene učvršćene uloge u sklopu državnog upravljanja društvenom reprodukcijom, ali i zbog nedovoljne materijalne osnove samoupravljanja. Proces deetatizacije je dovodio u pitanje mogućnost garancije ravnopravnosti naroda SFRJ, što je rezultiralo praksom unitarizma, ali pod čijom su se zastavom krile i snage koje su težile ka nacionalnom hegemonizmu, ili pak za stvaranjem jugoslovenske „nadnacije“, što je „prije svega značilo, negiranje malobrojnijih i ekonomski nerazvijenijih nacija.“ (Šuvar, 1974:151) Međutim, deetatizacija je i uklonila neke prepreke nacionalnom razvoju svih naroda SFRJ, a jugoslovenska solidarnost i saradnja se počela temeljiti na drugim elementima kohezije. S druge strane, negativan uticaj na

međurepubličke i međunacionalne odnose je imalo pitanje raspodjele nasljeđa federacije, a i sama debirokratizacija je bila relativno neuspješna.

Sve ovo se dešavalo u kontekstu kada je privreda bivala sve siromašnija, a banke, fondovi, država sve bogatiji, te su nastajali uvjeti za razvoj tehnokratizma i ideologija poput liberalizma, elitizma, a u Jugoslaviji se tehnokratizam usklađivao i sa nacionalnim/etničkim interesima. U javnom životu i političkom životu su posebno postajala aktuelna pitanja unitarizma i nacionalizma, kao i sukobi između unitarista i nacionalista.

Socijalistički pokušaj sinteze interesa proletarijata i nacije, svoju realizaciju pronalazi samo u razvoju sistema samoupravljanja, a unitarizam i nacionalizam posmatra kao štetne i opasne devijacije na progresivnom putu socijalističkog društva.

Unitarizam ne uspijeva riješiti nacionalno pitanje, a često se u njemu kriju hegemonističke i asimilatorske tendencije od strane buržoazije najbrojnijeg i najrazvijenijeg naroda. Primjeri toga bi bili velikosrpski i velikohrvatski projekti za vrijeme Kraljevine Jugoslavije. Međutim, to ne mora biti slučaj, što se npr. vidi iz ideja Ilirskog pokreta o ujedinjenju južnoslavenskih zemalja, te ideja o balkanskom federalizmu Srpskog socijalističkog pokreta, čije je temelje postavio Svetozar Marković.

Dakle pogrešni su bili zaključci da unitarizacija države i društva olakšava klasnu borbu proletarijata. I sam Šuvar, pozivajući se na izvorne principe, tvrdi: „NOB je po svom karakteru bila antiunitaristička. Ona je priznavala i afirmirala sve naše narode i narodnosti, izjednačila ih u pravima i obavezama da određuju vlastitu sudbinu“. (Šuvar, 1974: 171) Unitarističkom modelu je pogodovalo sve veće osamostaljivanje države i birokratskog sloja u odnosu na radničke mase, posebno u fazi revolucionarnog etatizma. Ali je ono stvaralo određene međunacionalne probleme, te tako ojačalo nacionalističke pokrete. S druge strane, legitimni nacionalni interesi (kultura, tradicija, jezik, umjetnost, i sl.) su se mogli ostvariti samo putem pune liberalizacije tržišta kapitala i političkih ideja, demokratske (re)organizacije države, što socijalizam, usljed uvjerenosti u svoju ekskluzivnost i historijsko-revolucionarnu, bezgrešnu i avangardnu ulogu, dakako, nije dopuštao. Bez obzira na to, represivna moć režima je osigurala dominaciju ideologije internacionalnog socijalizma, a uloga religije je bila potisnuta. Međutim, kasnije je došlo do jačanja nacionalističkih politika, prvenstveno u krugovima političkih elita, a to se posebno izrazilo nakon Titove smrti 80-ih i 90-ih godina. Tada su reaktualizirani

velikosrpski i velikohrvatski projekt, kao i iznuđenih, respondirajućih, separatističkih tendencija, u krugovima ostalih naroda, odnosno republika.

Došlo je do uzajamne produkcije i reprodukcije nacionalizama i međunacionalnih sukoba na svim stranama, koji su do te mjere odredili političke tokove, da je federalna Jugoslavija postala i politički neodrživa. Dakle, problem Jugoslavije nije bio samo ekonomska neodrživost, nego su presudnu ulogu u njenom raspadu imale i unutarnacionalne suprotstavljenosti koje su posebno došle do izražaja u etnički heterogenim republikama – Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Srbiji, a kasnije i na nezavisnom Kosovu. Ove države su se prvobitno pokazale kao neodržive zbog suprotstavljenih interesa njihovih etničkih zajednica, što je dovelo do političkih kriza, ratnih razaranja, etničkog čišćenja i genocida. Usljed poluvjekovno iskazivane rezistentnosti na svaki pokušaj posezanja za određenim reformskim koracima kojima bi politički režim i sistem doživjeli svoju transformaciju, a nacionalno i etničko pitanje relaksiralo, Jugoslavija je uvelike kasnila sa procesom svoje unutrašnje demokratske konsolidacije. Sistem konsolidovane demokratije se temelji na određenim pretpostavkama za postojanje države i državnosti koja figurira kao temelj na koji se zidaju ostali elementi razvoja demokratije. Kako glavni uzrok pojave nacionalizma, izbijanje ratnih sukoba na području bivše Jugoslavije, treba tražiti u samom sistemu navedenog uređenja, te elementima zbog kojih je kasnio sa reformama i razvojem koji danas sa jačanjem liberalnih ideja nastoji da dokine nacionalizam kao jednu anahronu pojavu u cijelom svijetu.

Sistem konsolidovane demokratije, sa ostalim elementima izostao je u reformama bivše Jugoslavije, a osnovne elemente potrebno je spomenuti:

1. „Slobodno i aktivno civilno društvo,
2. Autonomno i vrednovanju podložno političko društvo,
3. Vladavina prava koje osigurava zakonsku zaštitu sloboda građana i njihovog prava na organizovanje,
4. Javna uprava upotrebljiva za novu demokratsku vlast, i
5. Institucionalizovano ekonomsko društvo.“ (Leskovac, 2009: 281)

Takav sistem zahtjeva širok normativni i običajni konsenzus koji prelazi klasne, etničke i nacionalne sukobe i pretpostavlja da je unutar prihvaćenog režima, demokratija jedino pravilo igre („the only game in town“). Prema tome, građani moraju biti lojalni režimu, ne na osnovu terora represivnog aparata, već na osnovu vladavine zakona i međuzavisnosti građanske volje i političkog legitimiteta same vlasti, te unutar granica njegovog ustava rješavati svoje eventualne sukobe. A pored toga, u sistemu konsolidovane demokratije, političke elite i javnost moraju prepoznati dugoročni interes i vrijednosti tog društva, te kritikovati i sprječavati određene politike koji sopstvenim partikularnističkim i kratkoročnim politikama mogu ugroziti te interese i vrijednosti. Tako danas „BiH je država koja ne izaziva lojalnost svojih građana, te još uvijek predstavlja samo institucionalizaciju etničke podijeljenosti. Zbog toga je tranzicija u BiH otežana, jer se radi o svojevrsnoj „feudalizaciji interesa“, što je nespojivo sa zahtijevima slobodnog tržišta i „tržišne filozofije života“.“ (Žiga, Jusuf; prema: Leskovac, 2009: 283)

Konkretna kretanja R. Italije u neofašizam

Nova italijanska partija CPI postala je zapanjujuće slavna u vrlo kratkom vremenskom periodu. Pripadnici organizacije sami se nazivaju „fašistima trećeg milenija“[14] (Camelli, 2018: 200), te ističu kako je CPI životni stil i metapolitika, a ne stranačka pripadnost, dok se spiritualnost i militarizam ističu kao moralna obveza (Campani, 2016). Njihov osnivač i vođa Gianluca Iannone bivši je militant desničarskog FT-a i osnivač rock-metal RAC banda *Zeta Zero Alfa*[37] čiji koncerti privlače brojne mlade neofašiste i članove CPI-a. Iako je krenuo kao mali pokret, CPI je pod sloganom *Prima gli Italiani* (najprije Talijani) na parlamentarnim izborima 2018. godine osvojio zapanjujućih 300 000 glasova. Veze s fašizmom nebrojne su (što uostalom CPI niti ne poriče).

[14] Firentinski militant CPI-a to objašnjava kao „pojam koji preuzima, ali i nadograđuje baštinu, vrijednosti, ideje, korijene i tradiciju [fašizma]; jer vjeruje da su temeljne fašističke vrijednosti - država, socijalna skrb i identitet – najbolja sredstva za suprotstavljanje globalizaciji, kapitalizmu i modernom društvu“ (Campani, 2016: 38). [37] RAC je skraćenica od *Rock Against Communism*, što je oznaka za glazbu koja predstavlja mladež bijele radničke klase. Pjesme benda govore o problemima globalizacije, neuspjesima tržišne ekonomije i potrebi ustanka protiv modernog *establishmenta* (Bartlet i sur, 2012 cit. prema Froio i Gattinara, 2015: 97).

Camelli (2018, 204-211) je kroz analizu stranačkih programa CPI-a navela brojne sličnosti s povijesnim fašističkim režimom:

1. Rasizam i migracijska politika: Jedina razlika je što se CPI odrekao biološkog rasizma te se zalaže za očuvanje identiteta kroz diferencijalni rasizam i kulturu, koji omogućavaju izgradnju identiteta što u oba svakako slučaja znači deportaciju, bilo migranata (CPI), bilo inferiornih rasa (fašizam).

2. Idealiziranje nasilja: Brojni napadi na migrante (čak i ubojstva), ljevičarske organizacije i novinare, organizirani od strane CPI-ovih militanata, inspirirani su batinaškim fašističkim borbenim odredima – squadristima.

3. Organicističko shvaćanje nacije: CPI zadržava fašističku ideju organske zajednice i talijanske nacije koja ima prioritet nad bilo kojim individualnim interesima i željama.

4. Stambena politika: Program CPI-a, *Mutuo Sociale,* podrazumijeva osnivanje regionalnih odbora zaduženih za izgradnju novih naselja, predlaže mogućnost kupnje stanova Talijanima bez uključivanja lihvarskih bankarskih kredita, slično kao što je Mussolini u tzv. Veronskom manifestu 1943. godine predlagao osnivanje državne agencije za stambeno zbrinjavanje radničkih obitelji putem najamnine, koja će nakon otplate kapitala i ostvarivanja odgovarajuće dobiti, predstavljati dokaz o kupnji.

5. Antikapitalizam u vidu ekonomske samodostatnosti: Program autarkije fašizma i CPI-a ovdje se podudara u nepovjerenju prema međunarodnom kapitalu i financijskom sustavu, jer njima po teoriji zavjere upravljaju Židovi, a po CPI-u, multinacionalne kompanije i institucije Europske unije.

6. Svođenje žena na ulogu majčinstva i prokreativnog elementa nacije: S obzirom da je pravo i dužnost žene da spasi Italiju od nestanka i osigura joj život u budućnosti, restaurira se tradicionalna vizija žene čija je primarna odgovornost rađanje, kako bi zadovoljila državne potrebe za obnovom nacije.

7. Podudarnost programa: Gotovo identično shvaćanje pojma rada i pojma privatnog vlasništva kod izbornih programa CPI-a i fašističkog Veronskog manifesta 1943. gdje nije izmijenjena gotovo ni jedna riječ. Decidirano: fizički, tehnički i intelektualni rad baza su i glavni cilj države u oba programa, dok privatno vlasništvo, odnosno plod rada

i osobne uštedevine, kao integracijski faktor ljudske osobnosti, mora biti zagarantiran od države (Camelli, 2018).

Multikulturalizam Italije na marginama političkog diskursa

Na samom kraju važno je istaknuti određena zapažanja. Naime, što se tiče govora na predizbornom skupu desne koalicije u Rimu na trgu San Giovanni 19.10.2019. godine, u trenutcima prve pojave pandemije Covid 19, ističe se njezin ratoborni stil i radikalno-populističko-konzervativna desna politička retorika. Najprije, uz epsku pozadinsku glazbu, G.Meloni iz publike dolijeće talijanska zastava koju ona postavlja pred govornicu. Govor odmah započinje napadom na PD (vladajuću Demokratsku stranku) čije dužnosnike naziva *lordovima* zabarikadiranim u svoje palače[15] koji su zaboravili da suverenitet pripada narodu. „*Mi (narod) tražimo slobodu, a vi ste odani svojim foteljama, svjetlosnim godinama udaljeni od volje naroda*". G.Meloni upotrebljava klasičnu populističku taktiku prema kojoj postoji korumpirana elita nasuprot poštenog naroda. Također, ističe svoj antikomunizam govoreći da je trg San Giovanni nekad pripadao ljevici, a sad pripada „nama" (pristašama desnice): „*Prije su se vijorile crvene zastave, a danas talijanska trobojnica*". Urlajući, poručuje „*dragim drugovima [komunistima]"* da ih je povijest porazila. Govoreći o M5S-u, iz čije stranke dolazi trenutna gradonačelnica Rima Virginia Raggi, osnivača pokreta i „duhovnog vođu" Beppea Grilla naziva komičnim klaunom i prerušenim *Jokerom*[16]. „*Rim treba osloboditi od Grillove mizerije i kaosa u gradu, jer Rim je prijestolnica Italije, Europe, kršćanstva i Mediterana*". Mitski opis Rima i Italije u skladu je s fašističkim floskulama o povijesnoj ulozi naroda i države. Trenutna vlast za nju je „crvena", svi politički protivnici su ljevičari, dok je žuta boja (aludirajući pritom na službenu boju M5S-a) jedino, „*ona boja kojom vlast premazuje svoje fotelje*", prozivajući tako M5S indirektno komunistima. Govor je već u samom početku obilježen podjelama na „mi i oni", za koje Stanley ističe kako su one „najočitiji simptom fašističke politike" (Stanley, 2018: 12,13). Podjele na „Nas i Njih" tako su *lajtmotiv* su cijelog govora.

Analizirajući dio dostupnih izvora, jasno uviđamo ksenofobiju prema muslimanima i dehumanizaciju migranata koju nastavlja u govoru:

[15]G. Meloni, usput rečeno, ima ured na najvišem katu zgrade parlamenta s velikom terasom s koje se pruža pogled na centar Rima.

[16] Publika prekida G.Meloni i uzvraća: „Grillo, Grillo, *va fanculo*!", na što G.Meloni reagira zadovoljnim osmijehom.

„Ako im [migrantima] se ne sviđa križ, postoje mnoge islamske zemlje gdje nećete naići na križ...jer ovdje mi branimo svoje crkve, identitet, boga, domovinu i obitelj...Borimo se protiv islamizacije Europe jer ne želimo postati muslimanski kontinent...Ovdje [u Italiji] ostajemo samo Mi koji branimo slobodu...Ukoliko je potrebno neka se grade zidovi, neka se grade morske blokade“

G.Meloni kroz svoj govor dehumanizira pojedine skupine 'inferiornijih' članova zajednice koje ne pripadaju 'čistim' Talijanima. Njezini se javni nastupi često mogu okarakterizirati kao govori mržnje, poglavito prema muslimanima, migrantima, homoseksualcima i ostalim manjinama.

ZAKLJUČAK

Na samom kraju važno je istaknuti da smo dokazali sve naše polazne hipoteze. Naime, talijanski fašizam okončanjem Drugog svjetskog rata nije nestao. Iz svega navedenog, može se reći kako je danas u nešto izmjenjenoj formi postfašizma, on jači nego ikad. Koji su uzroci takvoj situaciji? Prije svega nesuočavanje s vlastitom fašističkom prošlošću. Italija nakon rata nije imala svoj Nurnbergški sud ili Tokijski proces, a ratna suđenja su uglavnom provodili komunistički partizani kroz prijeke sudove s unaprijed jasnim ishodom. Uspostavom poslijeratne demokracije donesena je opća amnestija za fašističke ratne i civilne zločince u ime nacionalne pomirbe.

Kako i sami naziv teme govori kultura lokalne zajednice u Italiji dosta je homogena, a multikulturalizam s aspekta socijalizacije doseljenika iz balkanskih zemalja nije pretjerano izražen. Bez obzira da li doseljenici u potpunosti prihvatili italijanske „vrijednosti“, oni će uvijek biti oni koji su doselili i koji su građani drugog reda, prema uslovima na radu, prihvaćenosti od strane lokalne zajednice i mogućnosti za napredovanje. Posljedično, velik je dio fašističkog personala nakon rata ostao politički aktivan. Mnogi fašistički službenici, lideri i militanti tako su se nakon rata osnivanjem MSI-a vratili u talijansku. Italija je kao nacija bila duboko politički podijeljena. Timothy Smith opisao je takvu razinu podjele hladnoratovskim rječnikom kao „postojanje dvaju kampova, sposobnih za provedbu međusobno zagarantiranog uništenja“. Zašto u Italiji jačaju pokreti koji su protivni svakom obliku multikulturalizma bitno je pitanje koje zabrinjava akademske zajednice. Propašću Prve republike, Berlusconi je otvorio prostor vlasti neofašističkom MSI-u, čime je Evropa dobila prvu neofašističku stranku na vlasti 1994. godine. Time započinje novi preoblikovani koncept talijanske politike povijesti „što dovodi do liberalnijeg ulaska fašističkog diskursa u politički život Italije“. Nema sumnje da je Berlusconi 'glavni krivac' za revitalizaciju druge konzervativno-profašističke kolektivne memorije na Drugi svjetski rat. To je za posljedicu imalo i činjenicu da je Berlusconi na svojim izbornim koalicijskim listama imao brojne post/neofašiste. Era postfašizma i „Berluskonizma“ obilježila je talijansku (radikalnu) desnicu u idućih dvadeset godina. Berluskonizam je tako proklamirao „postfašistički plebiscitarni model demokracije“ u kojem narod utjelovljen u tijelu vođe odlučuje o svemu, što u opasnost dovodi opstanak predstavničke demokracije, dok je postfašizam polako počeo činiti 'mainstream' talijanske politike izgradnjom novog sjećanja na rat. Danas, Salvini i Meloni kao desničari imaju monopol nad strahom i nesigurnosti Talijana koje iskorištavaju i potiču. Nesigurnost, primjerice u vidu (ne)zaposlenosti, oni eksploatiraju putem jeftinih obećanjima nudeći usluge koje je prije osiguravala država blagostanja, a

navodno oduzeli migranti i Europska Unija. Ipak, ta obećanja zaslužuju samo pravi Talijani, glasači Lege i Fd'I-a, jer će se novac koji se sada navodno troši na migrante preusmjeriti upravo njima. Njihov populizam je izrazito pragmatičan, stoga se lako prilagođava novim situacijama u društvu.

Naposlijetku se može zaključiti kako antimultikulturalizam, jeste postfašizam u Italiji i kao ideologija sadrži sljedeće elemente:

1. Koncept grešnog jarca. Fašisti su krivce tražili među inferiornijim rasama i skupinama, dok današnji neo/postfašisti krivce za postojeće stanje traže u strancima, najčešće muslimanskim migrantima, ali i ljevičarima, komunistima i globalistima.
2. Subverzija. Postfašističke stranke u većem ili manjem stupnju žele iznutra izmijeniti liberalnu demokraciju i prilagoditi ju svojoj verziji demokracije. Primjeri za to su promjena „komunističkog" ustava (Berlusconi) ili ekskluzivističko poimanje državljanstva (Salvini i Meloni), čime se iz sudjelovanja u političkom životu izbacuje „najslabije, prekarne i marginalne elemente populacije, prije svega migrante.
3. Antitotalitarizam, kako smo uvidjeli pojedini autori postfašizam naziva i post-totalitarističkim fašizmom gdje u stranačkim programima i ideologijama postoji jasan odmak od svih totalitarističkih režima (komunizam, nacizam, fašizam) i čiji stranački lideri ne pretendiraju ostvariti diktatorske ovlasti. Totalitaristički teror tako je ostao u ropotarnici povijesti. Ipak, autoritarnost je i dalje prisutna u vidu oslanjanja na hijerarhijski društveni poredak u kojemu se propitkivanje autoriteta države i vođe kažnjava marginalizacijom i stigmatizacijom, prije svega 'domaćih izdajnika' i migranata.
4. Transhistorijska mobilnost fašizma. Fašizam je kao ideologija nadišao svoj vremenski vrhunac u međuraću i „više ne poprima naličje Francova, Hitlerova ili Mussolinijeva režima" (Traverso, 2019: 14), jer se prilagođava modernom kontekstu koji se između ostalog oblikuje kroz kulturu kolektivnog sjećanja.
5. Postfašizam kao evoluirajući fenomen. Postfašizam nije do kraja izgrađena ni 'čvrsta' ideologija. Pojedine države imaju svoje postfašiste koji programski nisu istovjetni. Postfašizam je nedovršen pokret koji bi kroz daljnji uspon radikalne desnice, mogao zadobiti definitivnu dimenziju u konkretiziranom transeuropskom programu.
6. Ambivalentnost. Postfašizam je na tragu prethodne točke i dalje veoma pragmatičan, ovisno o kontekstu pojedine zemlje prilagođava se državnoj problematici.

Talijanski postfašizam sadrži sljedeće ključne elemente, a to je pokazalo i naše istraživanje. Antiislamizam je dominantan u Italiji. Naime, Islam je najveća ugroza tradicionalnih vrijednosti Talijana koje zbog migranata svakodnevno nestaju iz kulturnog života talijanske nacije. Fašistički korijeni i nostalgija taliana ka radikalizmu također je istaknuta. U većem ili manjem stupnju, fašizam je, bilo u otvoreno nostalgičarskim porukama (MSI-AN) ili implicitnim, u ovom radu navedenim, politikama pojedinih političara, i dalje ideologija i stil kojeg se talijanska politička desna scena nije „riješila". Postoji i snažno prisutan Euroskepticizam. Sve radikalno desne stranke u Italiji se na ovaj ili onaj način odriču Europe, kroz izlazak Italije iz Eurozone ili iz same Unije te kroz zalaganje za radikalnu transformaciju Unije prema načelu talijanskog suverenizma. Pored navedenih društvenih devijacija prisutan je i antisemitizam (iako ne u potpunosti) zamijenjen je islamofobijom na temelju filozofije grešnog jarca. Salvini jedne od glavnih saveznika vidi u Izraelu, zbog desničarske politike tamošnjeg premijera Benjamina Netanjahua. Biološki rasizam zamijenjen je kulturnim rasizmom u vidu ksenofobije. Savremene političke opcije koje su popularne među talijanskim građanima sve su većim dijelom desno orjentisane. Naime, nacional-populizam (Salvini) i nacional-konzervativizam (Meloni) mogu se interpretirati kao moderne i prilagođene verzije nacionalsocijalizma, barem što se tiče načina kojom se masa pridobiva kroz kulturno-ideološke politike putem masovnih mitinga i javnih skupova. Populizam je tako još od Bossija bilo jezgro Lege (Nord) koji se očitovao u „evocirajućoj retorici i političkom simbolizmu koji su naglašavali pripadnost i pravili barijere – naročito u vidu migracija i antipolitike, zajedno s oslanjanjem na karizmatičnog vođu" (Ruzza i Fella, 2009: 184). Konzervativizam Giorgie Meloni najbolje je pak vidljiv u stalnom naglašavanju ugrožavanja kršćanstva od strane migranata i tradiocionalnih obiteljskih vrijednosti koje ugrožava liberalna politika Zapada.

Istraživanje za potrebe ovog rada pokazalo je i da je multikulturalnost u lokalnoj samoupravi u pojedinim slučajevima naglašena tolerancijom prema drugim kulturama, ali nejednakom, odnosno nepovoljnijem položaju doseljenika iz pobrojanih država, u odnosu na domicijelno stanovništvo Italijana. Ispitanici se donekle slažu da uslovi rada nisu isti za njih i za domicijelno stanovništvo, te da tu postoji određena razlika, tj. standardna devijacija pokazuje da se radi o srednjem nivou odstupanja. Također, može se zaključiti da je postojala određena razlika u odgovorima ispitanika, pa će se na narednom testu pokušati utvrditi eventualno postojanje razlike između određenih ispitanih skupina.

Prema rezultatima Sperman Ro testa može se zaključiti da postoji jaka negativna korleacija između iskustva rada u Italiji i slaganja sa tvrdnjom da se ispitanici koji su zaposleni u Italiji u

odnosu na domicijelno stanovništvo osjećaju u podređenom položaju kada su u pitanju uslovi rada. Ovaj rezultat se može protumačiti da sa rastom godina iskustva radom u Italiji opada i stepen slaganja sa navedenom tvrdnjom, pa tako ispitanici koji duže rade u Italiji se osjećaju manje ugroženim kada su u pitanju uslovi rada.

Ispitanici su mogućnost napredovanja u odnosu na domicijelno stanovništvo ocijenili sa još nižom ocjenom u odnosu na uslove rada. Također, dodatni test je pokazao da i u ovom slučaju sa rastom iskustva i posmatrani segment se smanjuje.

Ispitanici se donekle slažu sa tvrdnjom da se u državi u kojoj rade njeguje UNESK-va kovnecija o zaštiti i promicanju raznolikosti kulturnih izraza, kao temeljni korak u borbi za ostvarenje zaštite i promicanje kulturne razlikosti. Ispitanici se ne slažu sa tvrdnjom da njihov poslodavac istražuje i redovno unapređuje kulturnu raznolikost, interkulturni dijalog i digitalne kulture. Plata i ostali benefiti bitno se razlikuju za grupe useljenika i domicilnog stanovništva. Standardna devijacija pokazuje da se radi o veoma malom setepenu odstupanja, što dodatno potvrđuje prosječnu vriejdnost odgovora. Ovakvo stanje je zabrinjavajuće za jednu od vrlo razvijenih zemalja Evropske Unije. Nadamo se da će budući čitatelji doći do novih spoznaja, a istraživači sa ovog područja dobiti svojevrstan uvod u problematiku kojom smo se bavili.

LITERATURA

Knjige

1. Abbondanza, Gabriele i Bailo, Francesco (2017) The Electoral Payoff of Immigration Flows for Anti-Imigration Parties: The Case of Lega Nord. *European Political Science* 17(3): 378403.
2. Act on on the Rights of National and Ethnic Minorities. Dostupno na: http://www.minelres.lv/NationalLegislation/Hungary/Hungary_Minorities_English.htm
3. Ajduković, Marina, Ivana Dobrotić i Jelena Matančević, 2017, "Mogućnosti unapređenja socijalne politike u smanjivanju siromaštva djece: perspektiva ključnih dionika", Ljetopis socijalnog rada, 24(2), str. 309-356. https://doi.org/10.3935/ljsr.v24i2.187
4. Alleman – Ghionda, C., (2008). Intercultural Education in Schools. Bruxelles: European Parliament. Dostupno na: http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2008/405392/IPOLCULT_ET(2008)405392_EN.pdf
5. Arendt, Hannah (1973) *The Origins of Totalitarism.* New York: A Harvest Book.
6. Arneil, B., (2006). *Diverse Communities: The Problem with Social Capital*, Cambridge: Cambridge University Press
7. Bar-On Tamir (2007) *Where Have all the Fascist Gone?* Hampshire: Ashgate Publishing Ltd.
8. Bar-On, Tamir (2013) Italian Postwar Neo-Fascism: Three Paths, One Mission? U: Wodak, Ruth i Richardson, John E. (ur) *Analyzing Fascist Discours* (str. 42-55). New York i London: Routledge.
9. Barry, B., (2006). *Kultura i jednakost: Egalitarna kritika multikulturalizma*. Zagreb: Jesenski i Turk
10. BBC, (2015). *What's the difference between a hijab, niqab and burka?*. Dostupno na:
11. Benvenuti, Andrea (2017) Between myth and reality: the euro crisis and the downfall of Silvio Berlusconi. *Journal of Modern Italian Studies* 22(4): 512-529.
12. Bjelajac M. 1994. Vojska kraljevine SHS /Jugoslavije 1922-1935. Beograd.
13. Bjelajac M. 2010. Diplomatija i vojska, Srbija i Jugoslavija 1901-1999. Beograd.

14. Bosna i Hercegovina i sabor*, Izvješće Odbora za ljudska prava i prava nacionalnih manjina o Prijedlogu Državnog proračuna Republike Bosna i Hercegovina e za 2016. i projekcije za 2017. i* Jakobson, M., (2014). *Integration Policy Instruments in Estonia*. Tallin: Tallin Univesity
15. Brighi, Elisabetta i Giugni, Lilia (2016) Foreign Policy and the Ideology of Post-ideology:
16. Brunazzo, Marco i Gilbert, Mark (2017) Insurgents against Brussels: Euroscepticism and the right-wing populist turn of the Lega Nord since 2013. *Journal of Modern Italian Studies* 22(5): 624-641.
17. Cammelli, Maddalena Gretel (2018) The Legacy of Fascism in the Present: 'third millennium fascists' in Italy. *Journal of Modern Italian Studies* 23(2): 199-214.
18. Campani, Giovanna (2016) Neo-fascism from the Twentieth century to the Third Millennium: The Case of Italy. U: Lazaridis i sur. (ur) *The Rise of Far Right in Europe* (str. 25-54). London: Palgrave Macmillan.
19. Cento Bull, Anna (2009) Neo-fascism. U: Bosworth, R.J.B (ur) *The Oxford Hanbook of Fascism* (str. 586-605) New York: Oxford University Press.
20. Cento Bull, Anna (2016) *Modern Italy: A Very Short Introduction.* Oxford: Oxford University Press.
21. Cento Bull, Anna i Gilbert, Mark (2002) *The Lega Nord and the Northern Question in Italian Politics*. New York: Palgrave.
22. Copsey, Nigel (2012) Fascism Studies (and „Post-Fascist Era"): an Ideal Meeting Ground? *Fascism: Journal of comparative fascist studies* 1(1): 55-56.
23. Copsey, Nigel (2018) The Radical Right and Fascism. U: Rydgren, Jens (ur) *The Oxford Handbook of the Radical Right* (str. 165-187). New York City : Oxford University Press.
24. Corbetta, Piergiorgio i dr. (2018) Lega and Five-star Movement voters: exploring the role of cultural, economic and political bewilderment. *Contemporary Italian Politics* 10(3): 279-293.
25. Ćurak, Nerzuk (2006), Obnavljanje bosanskih utopija, Synopsis, Sarajevo – Zagreb;
26. D'Arcais, Paolo Floro (2011) Anatomy of Berlusconismo. *The New Left Review* 68(1): 121140.
27. Davies, Peter i Lynch, Derek (2002) *The Routledge Companion to Fascism and the Far Right*. London and New York: Routledge.

28. De Giorgi, Elisabetta i Tronconi, Filippo (2018) The center-right in a search for unity and the re-emergence of the neo-fascist right. *Contemporary Italian Politics* 10(4): 330-345.
29. Eatwell, Roger (1996) On Defining the „Fascist Minimum“: The centrality of ideology.
30. *Employment and Social Cohesion Initiatives*. Bruxelles: Migration Policy Institute Europe.
31. Escafre – Dublet, A., (2014). *Mainstreaming Immigrant Integration Policy in France:*
32. Ferraresi, Franco (1988) The Radical Right in Postwar Italy. *Politics Society* 16(1): 71-119.
33. Ferraresi, Franco (1996) *Threats to Democracy: The Radical Right in Italy After the War.* Princeton: Princeton University Press.
34. Fiel, R. (2011). Hungary's Roma: The case for affirmative action. Dostupno na:
35. Field, R., (2011). *Hungary's Roma: The case for affirmative action*. Dostupno na: http://budapesttimes.hu/2011/02/22/hungarys-roma-the-case-for-affirmative-action/ France Constitution. Dostupno na: http://www.servat.unibe.ch/icl/fr00000_.html
36. Froio, Caterina i Gattinara, Piero Castelli (2014) Neo fascist mobilization in contemporary
37. Galliot, L., (2010). *Wearing full Islamic veil could land women in 'citizenship' school.* Dostupno na: http://www.france24.com/en/20100518-france-full-islamic-veil-burqa-niqab-ban-citizenshipcourses-alliot-marie
38. Griffin, Roger (1991) *The Nature of Fascism.* New York i London: Routledge.
39. Griffin, Roger (1996) The „post-Fascism“ of Aleanza Nazionale: A case study in ideological morphology. *Journal of political Ideologies* 1(2): 123-145.
40. Griffin, Roger (2012) Studying Fascism in a Postfascist Age. From New Consensus to New Wave? *Fascism: Journal of comparative fascist studies* 1(1): 1-17.
41. Hagelund, A., (2002). Problematizing Culture: Discourse on Integration in Norway. Journal of Migration and Integration: 3(1): 401 – 415.
42. Hains, T., (2015). *UKIP's Nigel Farage: Multiculturalism "The Biggest Mistake The Governments Have Made*. Dostupno na: http://www.realclearpolitics.com/video/2015/01/08/ukips_nigel_farage_multiculturalism_the_bi ggest_mistake_the_governments_have_made.html
43. Hamilton, Simon, Veniard, (2004). *The Challange of French Diversity.* Dostupno na: http://www.migrationpolicy.org/article/challenge-french-diversity

44. Henriksen, J., (1997). *Affirmative Action in the Employment od Ethnic Minorities and Persons with Disabilities.* Geneva: International Labour Office.
45. HRT, (2017). *Nizozemska izglasala zabranu nošenja burke na nekim javnim mjestima.* Dostupno na: http://vijesti.hrt.hr/362883/nizozemska-izglasala-zabranu-nosenja-burke-na-nekim-javnimmjestima
46. Ignazi, Piero (1989) La Cultura Politica del Movimento Sociale Italiano. *Rivista Italiana di Scienza Politica* 19(3): 431-465.
47. Ignazi, Piero (1996a) From Neo-Fascist to Post-Fascist? The Transformation od the MSI into AN. *West European Politics* 19(4): 693-714.
48. Ignazi, Piero (1996b) The intelectual basis of right-wing anti-partysm. *European Journal of Political Research* 29(3): 219-296.
49. Ignazi, Piero (2003) *Comparative Studies: Extreme Right Parties in Europe*. New York: Oxford University Press.
50. Ignazi, Piero (2005) Legitimation and Evolution on the Italian Right Wing: Social and Ideological Repositioning of Alleanza Nazionale and the Lega Nord. *South European Society & Politics* 10(2): 333-349.
51. Italy. Ideology and repertoire of action of CasaPound Italia. *Journal for Deradicalization* 8(1): 86-118.
52. Jerotijević Z. 2012. Istorija države i prava. IK Ljubostinja. Trstenik.
53. Jerotijević Z. i Purić S. 2013. Ustavnopravni razvoj Kraljevine SHS i Kraljevine Jugoslavije sa posebnim osvrtom na formiranje banovine Hrvatske. u časopis: Ekonomika. br. 2 . Društvo ekonomista. Niš.
54. Jesenski i Turk Kymlicka, W., (2004). *Liberalizam, zajednica i kultura*. Zagreb: Deltakont
55. *Journal of Political Ideologies* 1(3): 303-319.
56. Kasznar, A., (2016). The Chinese Culture an Hungary. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 36 (3): 15 – 24.
57. Kelly, P., (2002). *Multiculturalism Reconsidered: Culture and Equality and Its Critics*. Oxford: Polity Press
58. Kershaw, Ian (2018) *Do nade i natrag: Europa 1950.-2017.* Zaprešić: Fraktura.
59. Knez Pavle u vihorima evropske politike. Zbornik okruglog stola. Zlatna knjiga. Beograd. 2003.
60. Kragulj, S., Jukić, R., (2010). *Intekulturalizam u nastavi*. Dostupno na: https://bib.irb.hr/datoteka/505542.KRAGULJ__JUKI-konf-10_doc.doc

61. Krizman V. 1975. Vanjska politika jugoslavenske države 1918-1941. Zagreb.
62. Kukathas, C., (2003). *The Liberal Archipelago: A Theory of Diversity and Freedom*, Oxford: Oxford University Press
63. Kymlicka, W., (2002). *Contemporary Political Philosophy*. New York: Oxford University Press Kukathas, C., (1995). Are There Any Cultural Rights?: *Political Theory,* 20: 105–139.
64. Kymlicka, W., (2003). *Multikulturalno građanstvo: Liberalna teorija manjinskih prava*. Zagreb:
65. Leskovac, Saša (2009), Tranzicija i reforma javne uprave u Bosni i Hercegovini: politika reforme javne uprave u zemljama u traniziciji sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu, Fakultet političkih nauka, Sarajevo;
66. Mammone, Andrea (2006) A Daily Revision of the Past: Fascism, Anti-Fascism, and Memory in Contemporary Italy. *Modern Italy* 11(2): 211-226.
67. Marion Young, I., (2005). *Pravednost i politika razlike*. Zagreb: Jesenski i Turk
68. Migrant Integration Policy Index: http://www.mipex.eu
69. Milak E. 1987. Italija i Jugoslavija 1931-1937. Beograd.
70. Ministry of Education, Arts and Culture (2008)., *Language Education Policy Profile*. Dostupno na: http://www.oesz.at/download/spol/LeppProfil_Final.pdf
71. Ministry of Foreign Affairs*, The national and ethnic minorities in Hungary.* Dostupno na:
72. Mitrovski B., Glišić V. i Ristovski T. 1971. Bugarska vojska u Jugoslaviji 1941-1945, Beograd.
73. *Modern Italy* 12(1): 39-54.
74. Mudde, Cass (2000) *The ideology of the extreme right*. Manchester and New York: Manchester University Press.
75. Mujkić, Asim (2010), Pravda i etnonacionalizam, Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu – Fondacija Heinrich Boell, Sarajevo;
76. *Multiculturalism Policies in Contemporary Democracies*, Queen's Univesity. Dostupno na: http://www.queensu.ca/mcp/immigrant-minorities/evidence
77. Munivrana Vajda, M., (2013). Novi Kazneni zakon u svjetlu pristupanja Europskoj uniji: inkriminiranje govora mržnje i nekih drugih oblika rasizma i ksenofobije. *Godišnjak Akademije pravnih znanosti Bosna i Hercegovina e*, 4(1): 131 – 144.

78. Pasquino, Gianfranco (2007) Five Faces of Silvio Berlusconi: The Knight of Anti-Politics.
79. Prowe, D. (1994) 'Classic' Fascism and the New Radical Right in Western Europe Comparisons and Contrasts. *Contemporary European History* 3(3): 289–314.
80. Romano S. 2006. Istorija Italije, od Risordimenta do današnjih dana, Beograd.
81. Selimović, Šenol (2019) *Esuli u politikama povijesti talijanske republike.* Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
82. Smith, Anthony (2003), Nacionalizam i modernizam, Fakultet političkih znanosti, Zagreb;
83. Spahić, Besim, Nacionalni antimarketing ex-yu i BH naroda, Preporod, Sarajevo
84. Stanley, Jason (2018) *Kako funkcionira fašizam?* Zagreb: 24sata d.o.o.
85. Sternhell, Zeev i dr. (1994) *The Birth of Fascist Ideology*. New Jersey: Princeton University Press.
86. Šarčević, Edin (2009), Dejtonski ustav: karakteristike i karakteristični problemi, Konrad Adenauer Stiftung BiH, Sarajevo;
87. Šulce, Hagen (2002), Država i nacija u evropskoj istoriji, Filip Višnjić, Beograd;
88. Šuvar, Stipe (1974), Nacionalno i nacionalističko, Marksistički centar, Split;
89. Tamas, Gaspar Miklos (2000) *On Post-fascism*. Boston Review.
90. Terzić V. 1982. Slom Kraljevine Jugoslavije 1941. Uzroci i posledice poraza. Beograd.
91. Terzić V. 1984 . Slom kraljevine Jugoslavije, tom I. Narodna knjiga. Beograd. [15] Ćano G. 1992. Tajni arhiv grofa Ćana (1936-42). Zora , Zagreb.
92. The Case of Matteo Renzi's Partito Democratico. *The Internatioanl Spectator* 51(1): 13-27.
93. Traverso, Enzo (2019) *New Faces of Fascism: Populism and Far Right.* London i New York: Verso.
94. Vinaver V. 1967. Engleska i italijansko zaokruživanje Jugoslavije 1926–1928. Istorija XX veka. sv. 8 . Beograd.
95. Vinaver V. 1968. Ugrožavanje Jugoslavije. Vojnoistorijski glasnik. 1/143 . Beograd.
96. Vinaver V. 1985. Jugoslavija i Francuska između dva rata. Beograd.
97. Vlaisavljević, Ugo (2006), Etnopolitika i građanstvo, Dijalog, Mostar;

98. Zgodić, Esad (2008), Ideja bosanske nacije i druge teme, Zalihica, Sarajevo;

99. Zgodić, Esad (2011), Kultura patriotizma, Preporod, Sarajevo

Članci

1. Ćurak, Nerzuk i Turćalo, Sead (2009), "Uvodne napomene", u Ćurak, Nerzuk; Čekrlija, Đorđe; Sarajlić, Eldar i Turčalo, Sead (2009), *Politička elita u Bosni i Hercegovini i Evropska unija: odnos vrijednosti*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo;

2. Woelk, Jens (2010), "Balansiranje ideje "ujedinjeni u različitosti": Federalizam i ustavna reforma u Bosni i Hercegovini", u Abazović, Dino i Hammer, Stefan (2010), *Bosna i Hercegovina petnaest godina nakon Daytona*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo;

3. Gajević, Jelena (2005), "Kultura i obrazovanje u procesu stvaranja bosanskohercegovačkog (kulturnog) identiteta", u Grupa autora (2005), *Bosna i Hercegovina na putu ka modernoj državi: perspektive i prepreke*, Fondacija Heinrich Boell, Sarajevo

4. Sarina Bakić, Ehlimana Spahić (2018), „Unapređenje kulturne politike u kontekstu razvoja Bosne i Hercegovine"

Internetske izvori

1. http://www.aeiou.at/aeiou.encyclop.v/v745519.htm
   https://pravamanjina.gov.hr/nacionalne-manjine/nacionalne-manjine-u-republici-Bosna i Hercegovina oj/352
2. https://uprava.gov.hr/o-ministarstvu/ustrojstvo/uprava-za-sluzbenickeodnose/zaposljavanje/prednost-pri-zaposljavanju/738
   https://pravamanjina.gov.hr/nacionalne-manjine/nacionalne-manjine-u-republici-Bosna i Hercegovina oj/352 http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=27631
   http://www.sabor.hr/zastupnici-nacionalnih-manjina0002
   https://www.thelocal.dk/20161004/queen-margrethe-denmark-not-a-multicultural-country
3. *2018. godinu*. Dostupno na: http://www.sabor.hr/izvjesce-odbora-za-ljudska-prava-i-prava-nacio0055

4. Hungary's Constitution. Dostupno na: https://www.constituteproject.org/constitution/Hungary_2011.pdf
5. Iftene Cristi, *Cultural Autonomy into Multicultural Space*. Dostupno na:
6. http://www.upm.ro/ldmd/LDMD-02/Pol/Pol%2002%2028.pdf
7. Indeks.hr, (2010). *Francuska priprema zakon o potpunoj zabrani nošenja burke*. Dostupno: http://www.index.hr/vijesti/clanak/francuska-priprema-zakon-o-potpunoj-zabrani-nosenjaburki/487284.aspx
8. Kazneni zakon Republike Bosna i Hercegovina e. Dostupno na: http://zakonipropisi.com/hr/zakon/kaznenizakon/325-clanak-javno-poticanje-na-nasilje-i-mrznju
9. http://www.Bosna i Hercegovina i-fokus.hr/index.php/najnovije-vijesti/15215-prava-predstavnika-nacionalnihmanjina-u-europskim-saborima
   http://www.reuters.com/article/us-hungary-orban-idUSKBN0OJ0T920150603
   https://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/annabel-tremlett/hungary%27s-futureantiimmigration-antimulticulturalism-and-antiro
   https://sputniknews.com/europe/201510241029047064-orban-hungary-multiculturalism/
10. https://www.dissentmagazine.org/blog/minority-rights-in-estonia-or-what-multiculturalism-cantell-us-about-post-soviet-politics
11. http://www.humanityinaction.org/knowledgebase/324-an-american-swedish-and-new-danishperspective-on-the-ethnic-minority-discourse-in-danish-media
    https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/ud/vedlegg/laerestrategie.pdf
12. http://www.humanityinaction.org/knowledgebase/324-an-american-swedish-and-new-danishperspective-on-the-ethnic-minority-discourse-in-danish-media
13. http://www.fbihvlada.gov.ba/bosanski/sjednica.php?sjed_id=352&col=sjed_ saopcenje
14. http://www.supermom-kick-off.eu/assets/plugindata/poolr/supermomresearch-report_eng_final.pdfhttp://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_12_157_3289.html
15. http://www.udruga-dijete-razvod.hr/wp-content/uploads/Vodic_A_DIJETE_ web_08.pdf

Online dostupni zakoni i dokumenti iz baza podataka

1. Pal Nyiri, (2000). *Chinese in Hungary*. Dostupno na: http://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007%2F978-0-387-29904-4_68
2. Parekh, B., (2008). *Nova politika identiteta*. Zagreb: Politička kultura
3. Ravlić, S., (2011). Dvojno državljanstvo u Europskoj uniji: izvori, tipovi, nacionalne politike. Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu: 64 (4), 1 – 26.
4. Sandžak Press, (2010). *Francuska: Pitanje multikulturalizma*. Dostupno na: http://sandzakpress.net/dosije-francuska-pitanje-multikulturalizma-ranije-azilanti-sada-izbjeglice
5. Song, S., (2010). *Multiculturalism*. Dostupno na: https://plato.stanford.edu/entries/multiculturalism/#Pos
6. Sršen, A., Bogeljić, M., (2014). Multikulturalizam u Europi danas – novi rascjepi granica identiteta i prava: *Međunarodne studije: časopis za međunarodne odnose, vanjsku politiku i diplomaciju*, 14: 104 – 117.
7. Švicarski zakon o državljanstvu. Dostupno na: http://news.pwc.ch/wp-
8. content/uploads/2016/07/Immigration_alert_New_Swiss_Citizenship_Act_EN_web-1.pdf
9. Taylor, A., (2016). *What France thing of multiculturalism and islam*?. Dostupno na:
10. https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2016/07/16/what-france-thinks-ofmulticulturalism-and-islam/?utm_term=.eb23918d230d
11. *The European Pact on Immigration and Asylum*, 2008. Dostupno na:
12. http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2013440%202008%20INIT
13. The Constitution of Finland. Dostupno na: http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf
14. The swedish press and broadcasting authority, Radio and Television Act. Dostupno na:
15. http://www.radioochtv.se/Documents/Styrdokument/Radio%C2%A0and%C2%A0Television%C 2%A0Act%C2%A02016.pdf
16. Tóth, B., (2011). *Minorities in the Hungarian Media: Campaigns, projects, programmes for integration*. Budapest: Center for Independent Journalism
17. Tportal, (2010). *Francuska skupština zabranila burke*. Dostupno na: https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/francuska-skupstina-zabranila-burke-20100713

18. Ugovor iz Amsterdama. Dostupno na: http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/hr/displayFtu.html?ftuId=FTU_1.1.3.html
19. UK Government, (2011). *PM'S Speech at Munich Security Conference*. Dostupno na: https://www.gov.uk/government/speeches/pms-speech-at-munich-security-conference
20. Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina. Dostupno na: https://www.zakon.hr/z/295/Ustavni-zakon-o-pravima-nacionalnih-manjina
21. Ustav Republike Estonije. Dostupno na: https://www.constituteproject.org/constitution/Estonia_2003.pdf
22. Ustav Republike Bosna i Hercegovina e. Dostupno na: http://www.sabor.hr/Default.aspx?art=1839 Zakon o boravku Njemačke. Dostupno na: http://germanlawarchive.iuscomp.org/?p=281
23. Zakon o državljanstvu Republike Estonije:
24. https://www.riigiteataja.ee/en/eli/512022015001/consolide
25. Zakon o državljanstvu Danske. Dostupno na:
26. http://www.culture.gouv.fr/entreelibre/Laurette/country/denmarktxt.html
27. Zakon o estonskom jeziku. Dostupno na: http://www.usenglishfoundation.org/view/205
28. Zakon o HRT – u. Dostupno na: http://www.hrt.hr/uploads/media/Zakon_o_HRT-u_02.pdf Zakon o integraciji Danske. Dostupno na:
29. https://www.nyidanmark.dk/NR/rdonlyres/2A42ECC8-1CF5-4A8A-89AC8D3D75EF3E17/0/aliens_consolidation_act_863_250613.pdf
30. Zakonu o izboru članova predstavničkih tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave. Dostupno na: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2005_04_44_833.html
31. Zakon o jednakom postupanju Danske. Dostupno na:
32. https://mensenrechten.nl/sites/default/files/2013-05-08.Legislation%20Equal%20Treatment.pdf
33. Zakon o medijima Republike Estonije. Dostupno na: https://www.riigiteataja.ee/en/compare_original/506112013019
34. Zakon o nacionalnosti Austrije. Dostupno na: https://www.bmeia.gv.at/en/embassy/consulategeneral-new-york/practical-advice/austrian-citizenship.html

POPISI

Grafikoni

Grafikon 1. Spol ispitanika 55
Grafikon 2. Iskustvo 56
Grafikon 3. Matična država 57
Grafikon 4. Starosna struktura 58
Grafikon 5. Obrazovna struktura 59

Slike

No table of figures entries found.

Tabele i grafikoni

Tabela 1. Glavni gradovi regija 33
Tabela 2. Spol ispitanika 54
Tabela 3. Iskustvo 55
Tabela 4. Matična država 56
Tabela 5. Starosna struktura 57
Tabela 6. Obrazovna struktura 58
Tabela 7. Stepen zadovoljstva ulovima rada 59
Tabela 8. Stavovi ispitanika o pojedinačnim uslovima rada 60
Tabela 9. Odnos zarade I standarda 60
Tabela 10. Mogućnost za napredovanje 61
Tabela 11. Sperman Ro koeficijent korelacije između iskustva rada u Italiji i mogućnosti napredovanja na radnom mjestu 61
Tabela 12. Mogućnost štednje 62
Tabela 13. Uslovi rada u odnosu na domicijelno stanovništvo 62
Tabela 14. RO Sperman test iskustva ispitanika I uslovima rada sa domicijelnim stanovništvom 63
Tabela 15. Mogućnost napredovanja u odnosu na domicijelno stanovništvo 64
Tabela 16. RO Sperman test iskustva ispitanika I mogućnosti napredovanja u odnosu na domicijelno stanovništvom 64
Tabela 17. Njegovanje kulturne baštine u hotelu kojem ste zapsoleni 65
Tabela 18. Kulturna raznolikost u skladu sa načelima i pravilima EU 65
Tabela 19. Poštivanje UNESKO konvencije 66
Tabela 20. Unapređenje kulturne raznolikosti 66

PRILOZI

Biografija kandidata

Ja sam Alma Brkić rođena 12.03.1979.godine u Visokom gdje sam i završila srednju školu. Na fakultetu Javna Uprava pridružena članica Univerziteta u Sarajevu sam stekla zvanje bachelor Javne Uprave. Na fakultet Političkih Nauka Univerziteta u Sarajevu sam upisala 2011.godine master studiji na Odsjeku Politologija- Usmjerenje Lokalna samouprava i javna uprava.

2016. godine sam odselila u Italiju, gdje živim i radim u Quality Food Group Spa-Delser.

Udata sam i majka četvero djece.

ZAHVALNICA

Zahvaljujem se svom uvaženom mentoru, prof. dr. Sarini Bakić bez čijih smjernica ovaj rad ne bi imao smisla. Također, zahvaljujem se posebno svojim roditeljima i prijateljima, kao i svima onima koji su doprinijeli da ovaj rad bude završen i da u njemu bude što više kvalitetnih informacija i činjenica o ovako zanimljivoj temi, koja se bavi vrlo osjetljivim i bitnim pitanjem. Nadam se da će čitatelji pronaći u ovome radu mnoge zanimljivosti, a budući istraživači imati svojevrstan uvod u problematiku, te olakšati sebi buduća istraživanja.